

کتابچہ اسلامیہ
دانشگاہ اسلامیہ

آموزش
قرائت

۲

تجوید قرآن کریم

پروفیسر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مکتبہ اہل بیت
کتابخانہ اعلیٰ حضرت
دہلی

مؤلفان:

محمد رضا شہیدی پور، علی قاسمی

فهرست

فصل اول: مباحث آغازین

- درس اول : آداب انس با قرآن ۲۱
درس دوم: آشنایی با علم قرائت و تجوید ۳۷
درس سوم: ادای فصیح حرکات ۵۱

فصل دوم: مخارج حروف

- درس چهارم: تمایز حروف (۱) ۶۱
درس پنجم: تمایز حروف (۲) ۷۵
درس ششم: تمایز حروف (۳) ۸۵
درس هفتم: تمایز حروف (۴) ۹۵
درس هشتم: تمایز حروف (۵) ۱۰۳
درس نهم: تمایز حروف (۶) ۱۱۱
درس دهم: مهارت افزایی در قرائت اذکار نماز ۱۲۱

فصل سوم: صفات ذاتی حروف

- درس یازدهم: آشنایی با صفات ذاتی حروف (۱) ۱۳۱
درس دوازدهم: آشنایی با صفات ذاتی حروف (۲) ۱۴۳

فصل چهارم: احکام حروف

۱۵۹	درس سیزدهم : تفخیم و ترقیق
۱۷۱	درس چهاردهم : تفخیم و ترقیق (۲)
۱۸۱	درس پانزدهم : تفخیم و ترقیق (۳)
۱۸۹	درس شانزدهم : تفخیم و ترقیق (۴)
۲۰۳	درس هفدهم : ادغام
۲۱۵	درس هجدهم : احکام میم ساکن
۲۲۷	درس نوزدهم : احکام نون ساکن و تنوین « ۱ »
۲۳۹	درس بیستم : احکام نون ساکن و تنوین « ۲ »
۲۵۱	درس بیستم و یکم : احکام نون ساکن و تنوین « ۳ »
۲۶۷	درس بیست و دوم : مراتب غنّه
۲۷۷	درس بیست و سوم : احکام مدّ و قصر
۲۹۳	درس بیست و چهارم : آشنایی با چند حکم تجویدی

فصل پنجم: احکام وقف، وصل و ابتدا

۳۰۷	درس بیست و پنجم : احکام وقف، وصل و ابتدا (۱)
۳۲۱	درس بیست و ششم : احکام وقف، وصل و ابتدا (۲)
۳۳۷	درس بیست و هفتم : احکام وقف، وصل و ابتدا (۳)

مقدمه دفتر

در طول تاریخ تشیّع، حوزه‌های علمیه متناسب با شرایط هر دوره، عهده‌دار فهم، تبلیغ و اجرای دین بوده و به نشر معارف اهل بیت علیهم‌السلام برای دل‌های مشتاق و تشنگان حقیقت اهتمام داشته‌اند. شکی نیست که دستیابی به این هدف، نیازمند تربیت نیروهای متخصص و کارآمد در نظام تعلیم و تربیت است. از آن جایی که «استاد»، «شاگرد» و «کتاب درسی» سه رکن مهم در هر نظام تعلیم و تربیت می‌باشند، برنامه‌ریزی متناسب با اهداف آن نظام و نیازهای هر دوره، نیازمند وجود اساتید توانمند و متون درسی متناسب می‌باشد.

یکی از اقدامات قابل توجهی که در چند سال اخیر صورت گرفته بازنگری در برنامه آموزشی حوزه‌های علمیه می‌باشد. برنامه جدید از ویژگی‌های ممتازی از قبیل: «جامعیت نسبت به همه محتوای درسی، هدف محور بودن، اصلی شدن همه دروس و تدوین دروس در سه مرحله آشنایی، شناخت و تسلط» برخوردار است. با توجه به تغییرات عمده در سرفصل‌های آموزشی و محتوای آن، لازم است کتاب‌های متناسب با اهداف و سرفصل‌های جدید تدوین شود. بعد از تدوین سرفصل‌ها، دفتر تدوین متون درسی در راستای تحقق این هدف در برنامه جدید آموزشی، تلاش کرده تا برای دوره تحصیل طلاب، میراث گذشتگان را روشمند مورد بازخوانی قرار دهد و بعد از گردآوری و طبقه‌بندی موضوعات مهم در علوم مختلف، هریک از این علوم را در مراحل مدوّن آموزشی به شکل کتاب‌های به هم پیوسته درسی تنظیم کند تا حلقه‌های به هم پیوسته این کتاب‌ها بتوانند زمینه را برای رشد علمی طلاب و در نهایت اشراف علمی بر دانش تخصصی آنان فراهم سازند؛ بدین منظور، آموزش هردانش در چهار مرحله طّراحی شده که در برنامه جدید، دانش‌های مختلف به تناسب از یک تا سه مرحله آموزش داده می‌شود و مرحله اوّل آن آشنایی نام دارد. این مراحل، هریک شاخصه‌هایی مخصوص به خود دارند و کتاب حاضر به آشنایی با روان‌خوانی اختصاص یافته است.

امید است طلاب عزیز با بهره‌گیری از تدریس و راهنمایی‌های اساتید خود بتوانند از کتاب‌های برنامه جدید بهره لازم را در رشد و بالندگی علمی و تربیتی خود و ترویج معارف دینی ببرند.

بر خود لازم می‌دانیم از حجت‌الاسلام والمسلمین محمدرضا شهیدی پور مؤلف محترم که حاصل سال‌ها تجربه تدریس و پژوهش خود را در تدوین این کتاب، به کار بردند و از حجت‌الاسلام والمسلمین علی قاسمی که در تدوین این اثر همکاری نموده‌اند، کمال قدردانی و امتنان را داشته باشیم.

دفتر تدوین متون درسی حوزه‌های علمیه

مقدمه مؤلفان

بسم الله الرحمن الرحيم

قرآن کریم معتبرترین منبع معارف الهی است که از جانب خدای سبحان بر پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله نازل گشت. رسالت این کتاب شریف، رهایی انسان از تاریکی های جهل و نادانی و رساندن او به نور معرفت و بندگی خداوند است «کتاب انزلناه الیک لتخرج الناس من الظلمات الی النور باذن ربهم الی صراط العزیز الحمید»؛ (این قرآن) کتابی است که آن را به سوی تو فرو فرستادیم تا مردم (جهان) را به خواست و توفیق پروردگارشان از تاریکی ها (انحرافات عقاید و اخلاق و اعمال) به سوی نور (هدایت الهی) بیرون آوری و به راه آن (خدای) صاحب اقتدار و ستوده خصال راه نمایی.»

قرآن را می باید درمان دردهای امروزی و هر روزین دانست؛ به آن رو آورد و از آن شفای جان و جهان طلبید؛ بر تلاوت و انس، فهم و تدبیر، جستجو و کاوش در آیات ملکوتی آن همت گمارد و از ذره ذره ی مائده ی الهی، درمان هزاران درد را جست «وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ»؛ و از قرآن آنچه را که برای مؤمنین شفا و رحمت است فرو می فرستیم.»

امیرالمؤمنین علیه السلام با اشاره به اثرات تربیتی انس با قرآن و در وصف این کتاب فرموده اند: «وَأَعْلَمُوا أَنَّ هَذَا الْقُرْآنَ هُوَ النَّاصِحُ الَّذِي لَا يَغُشُّ وَالْهَادِي الَّذِي لَا يَضِلُّ وَالْمُحَدِّثُ الَّذِي لَا يَكْذِبُ وَمَا جَالَسَ هَذَا الْقُرْآنَ أَحَدٌ إِلَّا قَامَ عَنْهُ بِزِيَادَةٍ أَوْ نُقْصَانٍ زِيَادَةٍ فِي هُدًى أَوْ نُقْصَانٍ مِنْ عَمًى»؛ بدانید که این قرآن مشاوری است که خیانت نمی ورزد و راهنمایی است که گمراه نمی کند و گوینده ای است که دروغ نمی گوید. هیچ کس با این قرآن ننشست، مگر اینکه با افزایش یا کاهش از نزد آن برخاست؛ افزایش در هدایت یا کاهش در کوری و گمراهی.»

انس با قرآن و بهره مندی از معارف آن دارای مراحل و مراتب گوناگونی است؛ هر کس به قدر دانش، فهم، معرفت و همت خویش می تواند ظرف وجودی خود را بیاراید و با فاصله گرفتن از

۱. ابراهیم ۱/

۲. اسراء ۸۲/

۳. نهج البلاغه (نسخه ی صبحی صالح)؛ خطبه ی ۱۷۶.

حصار ماده به ملکوتیان نزدیک گشته و با آنان هم‌رتبه و هم‌نوا گردد؛ با این همه، گام نخست و لازم برای همگان، آشنایی با متن قرآن و انس با الفاظ نورانی آن است؛ چنانکه در سخنان مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای -مدّ ظله العالی- این گونه آمده است: «قدم اوّل برای عمل کامل به قرآن، آشنایی با متن قرآن است.»^۱

دانش تجوید از اصیل‌ترین دانش‌های حوزه‌ی علوم قرآنی است که رسالت آن آموختن صحیح خواندن قرآن و تلاوت زیبای کلام الهی است. به کارگیری قواعد این علم موجب در امان ماندن معانی و مفاهیم کلام الهی از تغییر و فساد گشته و باعث قرائت موزون و آهنگین و دلنشین قرآن می‌گردد.

از آنجا که پیامبر اعظم ﷺ فصیح‌ترین مردم در سخن گفتن و قرائت قرآن بوده‌اند، قرآن کریم را در کمال زیبایی و فصاحت می‌خوانده‌اند و به دیگران نیز به همین شیوه آموزش داده‌اند. از همین رو پیروان خویش را سفارش کرده‌اند که «اقْرءُوا الْقُرْآنَ بِالْحَنِّ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا»^۲؛ قرآن را با لحن‌ها و آوازهای عرب بخوانید.» افزون بر سخن نبی خاتم ﷺ، امام صادق علیه السلام نیز می‌فرماید: «أَعَرِبَ الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ عَرَبِيٌّ»^۳؛ قرآن را فصیح و با لحن عربی بخوانید؛ زیرا قرآن به زبان عربی است.» مرحوم علامه‌ی مجلسی رحمه الله ذیل این حدیث می‌نگارد: «... یعنی محسنات قرائت مانند تفخیم و ترفیق و ادغام و چیزهای دیگر را در قرائت روشن و آشکار سازید.»^۴

در این میان، طلاب و دانش‌پژوهان حوزه‌های علمیه از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند؛ چرا که درک صحیح معارف دین و تبلیغ و ترویج نیکوی آن از جمله وظایف مهم آنها است. در این مسیر از آنان انتظار می‌رود علاوه بر برخورداری از فضل علمی و فهم عمیق و ژرف از آیات الهی بتوانند آن را صحیح و دقیق و زیبا بخوانند و افزون بر آن بتوانند به نیکی و زیبایی آن را تعلیم دهند. سیره‌ی پیامبر رحمت حضرت محمد مصطفی ﷺ در اعزام مبلغان دین و تعلیم قرآن توسط آنان گویای این حقیقت است.

۱. سایت دفتر مقام معظم رهبری khamenei.ir

۲. کلینی، الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۲، بابُ تَرْتِيلِ الْقُرْآنِ بِالصَّوْتِ الْحَسَنِ، ص ۶۱۲.

۳. همان، ص ۶۱۵.

۴. مجلسی، محمد باقر، مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول؛ ج ۱۲، ص ۵۰۱، تهران: دار الکتب الإسلامية، چاپ دوم، ۱۴۰۱ ق.

اگر آموختن تمامی دانش تجوید جزء واجبات نباشد، بخشی از آن در واجبات و بخشی در آداب تلاوت و مستحبات می‌گنجد. از این رو تک‌تک افراد جامعه‌ی اسلامی برای انس با قرآن می‌بایست به یادگیری تجوید اعتنا کنند؛ آن را بیاموزند و در تلاوت قرآن و نماز به کار گیرند. مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای - دام ظلّه العالی - در این خصوص می‌فرماید: «آداب تجویدی قرآن لازم است. خیال نکنید که اینها حرف مفت یا الکی است. اگر چه این آداب، علم قرآن نیست؛ اما به هر حال یکی از دانش‌های مربوط به قرآن است. قرآن را صحیح، تجویدی با رعایت وقوف با رعایت مخارج حروف و با رعایت بعضی از آداب لازم - مثل اخفاها، ادغام‌ها، اظهارها و صفات حروف را به نحو خودش رعایت کردن - بخوانند.»^۱ با عنایت به باور این ضرورت، تمرین و ممارست بر تلاوت صحیح و زیبای قرآن در صدر آموزش‌های آغازین طلاب عزیزی که به تازگی در محیط نورانی حوزه قدم نهاده‌اند، قرار گرفته است. بدین منظور دو کتاب (قرائت ۱ و ۲) در محورهای روان‌خوانی و تجوید پیش‌بینی شده است و کتاب پیش‌رو عهده‌دار تعلیم دانش و مهارت تجوید قرآن کریم است. برای آشنایی مخاطبان گرامی با فرایند تهیه و تدوین کتاب، اصول حاکم بر نظام آموزشی ارائه شده و چگونگی تعلیم و تعلّم آن نکاتی تقدیم می‌شود.

مهم‌ترین ویژگی‌های این اثر

۱. پرداختن بیش از نیاز به مطالب تئوری و غفلت از بُعد مهارتی قرائت قرآن یکی از آسیب‌هایی است که در تألیف کتاب‌های تجوید باید از آن پرهیز نمود. با نگاهی به کتاب حاضر درمی‌یابید از همان جلسه‌ی نخست، فرایند ارتقاء مهارت در قرائت قرآن آغاز می‌شود و به جای پرداختن به مطالب نظری انبوه که تأثیری در قرائت ندارد، به سراغ خود قرآن رفته، دانش‌پژوهان را عملاً با قرائت قرآن آشنا می‌نماییم؛ به سان افرادی که عملاً فن ماهیگیری را می‌آموزند. نگاه ما به مطالب نظری هم در اندازه‌ی نیاز و به عنوان مقدمه‌ای برای قرائت زیبا و مجوّد است؛ سنخ دانش قرائت قرآن با برخی علوم دیگر متفاوت است؛ در اینجا با دانشی سروکار داریم که غایت اصلی و ثمره‌ی آن، توانمندی در تلاوت قرآن است. بنابراین انتظار ذکر انبوه قواعد بدون تسلط بر تلاوت، برای اهل فن پذیرفتنی نیست.

افزون بر آن در سیاست‌گذاری هوشمندانه‌ی مرکز تدوین متون درسی حوزه، مراحل آموزش به چهار مرتبه‌ی «آشنایی، شناخت، تسلط و اشراف» تقسیم شده و رسالت کتاب حاضر مرحله‌ی آشنایی با علم تجوید تعیین شده است؛ بنابراین مطابق رسالت تعیین شده، پرداختن به اصطلاحات و مطالب علمی سطوح بالاتر غیرمقبول و خطا است؛ از همین رو تلاش بر این بوده که از بیان نکات غیرلازم خودداری نموده تا فرصت کافی برای تمرین عملی و ارتقاء مهارت در جلسات آموزشی باقی بماند.

۲. رعایت تناسب میزان مطالب ارائه شده در کتاب با مدت زمانی است که برای این درس در برنامه‌ی مصوب درسی حوزه پیش‌بینی شده است.

۳. با برنامه‌ریزی انجام شده در متن پیش‌رو از ابتدا تا انتهای فرایند آموزش، بیش از چهار جزء قرآن سطر به سطر و جمله به جمله قرائت شده، متناسب با نیاز نکات و قواعد ضروری بیان می‌شود.

۴. بر اساس معیارهای به روز در تدوین متون درسی، برای مدیریت یادگیری و تسهیل آن در هر درس بخش‌های «اهداف، پیش‌سازمان‌ده، اصل مطالب درسی، تمرین‌های عملی و مهارتی، بیشتر بدانیم، پرسش و تمرین» جای گرفته است.

مخاطبان این کتاب

مخاطبان این کتاب افرادی هستند که با صحیح‌خوانی و روان‌خوانی قرآن آشنا هستند و دانش و مهارت آنان در حد کتاب «آموزش قرائت یک» است.

اهداف کلی مورد انتظار

انتظار می‌رود دانش‌پژوهان عزیز در پایان دوره‌ی آموزشی:

۱. با قواعد تجوید و زیباخوانی قرآن در حد مرحله یک (مرحله آشنایی) آشنا شده، بتوانند آنها را به اختصار توضیح دهند.

۲. آیات سوره‌های «یس» تا «ق» را با رعایت فصاحت در ادای حرکات و تلفظ حروف، صفات اصلی و فرعی و احکام تجویدی که در کتاب بیان شده صحیح، روان و مجود قرائت نمایند؛

۳. با برخی از مهم‌ترین آداب تلاوت قرآن آشنا شده و هنگام تلاوت قرآن، آگاهانه آنها را به کار بندند؛

۴. با رعایت تلفظ صحیح حروف ده‌گانه و برخی صفات و احکام حروف، به قرائت صحیح و زیبای نماز مهارت یابند؛

۵. توانایی و باور قرائت صحیح، زیبا و مجوّد کل قرآن را به دست آورده، نسبت به انس دائمی و تلاوت منظم روزانه و یادگیری مراحل بالاتر انس با قرآن اشتیاق نشان دهند.

سخنی با مربیان گرامی

۱. برای موفقیت در فرایند آموزش نیازمند توجه جدّی به مهارت‌آموزی و پرداختن به تمرینات کتاب هستیم. از همین‌رو خواهشمند است با توجه به شیوه‌ی صحیح آموزش از پرداختن بیش از نیاز به مطالب تئوری و نظری پرهیز نموده، اساس کار را بر تمرین عملی و مهارت‌افزایی در تلاوت گذارید.

۲. پس از بیان قاعده‌ی تجوید در هر درس به صورت کوتاه و رسا با انجام تمرین‌های عملی تلاش کنید، فراگیران به مهارت کافی در اجرای قواعد دست یابند. هدف اصلی در هر درس رسیدن به مهارت قرائت فصیح کلمات و عبارت‌های قرآنی به ویژه سوره با رعایت قاعده‌ی جدید و قواعد درس‌های پیشین آن است.

۳. در ابتدای هر جلسه، تمرین‌های عملی درس قبل را با شیوه‌های مناسب مورد ارزیابی قرار داده، قرائت فراگیران را نقد نمایید؛ ارائه‌ی راه‌کارهای عملی مناسب در تصحیح قرائت فراگیران و دست‌یابی آنان به تلاوت فصیح بسیار مؤثر است.

۴. پس از تدریس و تبیین قاعده، تمرینات کتاب را قرائت نموده و از فراگیران بخواهید پس از شما به دقت تکرار نموده، تلاش کنند اجرای فصیح قاعده را فراگیرند سپس در قالب مثال، قرائت آنان را ارزیابی نموده و آنان را یاری نمایید تا به قرائت فصیح و اجرای صحیح قاعده‌ی جدید دست یابند. پس از اطمینان از یادگیری نحوه‌ی ادای فصیح و کامل قاعده و اجرای درست آن توسط فراگیران، تمرینات عملی را ادامه داده، سعی کنید به صورت نسبی مهارت اجرای قاعده برای دانش‌پژوهان ایجاد شود.

۵. در هر جلسه مروری کوتاه بر مطالب چند جلسه‌ی قبل داشته و به صورت مختصر به تمرین عملی آن درس‌ها بپردازید.

۶. لوح فشرده‌ی آموزشی کتاب را در اختیار فراگیران قرار داده، آنان را تشویق کنید تا با استفاده از آن به تمرین بپردازند.

۷. از انگیزه‌بخشی و تشویق لفظی مناسب و به موقع فراگیران هنگام قرائت قرآن به ویژه در زمان‌های تلاش و ارتقاء غفلت نورزیم.

۸. درس را به صورت ساده و آسان بیان کنید و از گفتن مطالب اضافه‌ای که تناسبی با این سطح آموزشی نداشته و یا تأثیری در قرائت فصیح ندارد، به شدت پرهیز نماییم.

۹. فراگیران برای کسب مهارت در قرائت مجوّد به فرصت کافی نیاز دارند. این فرصت را با توجه به استعدادهای متفاوت آنها در اختیارشان بگذارید. انتظار نداشته باشید که همه در یک زمان به مهارت مورد نظر دست یابند.

۱۰. پس از خواندن هر تمرین به صورت «کیفی - توصیفی» قرائت آنان را ارزیابی نمایید. تلاش کنید از این شیوه به عنوان ابزاری تشویقی بهره گرفته و انگیزه‌ی آنان را برای فراگیری و تمرین افزایش دهید.

۱۱. دانش‌پژوهان را تشویق کنید، هر روز تمرین‌های عملی درس را مباحثه نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازند و نتیجه‌ی آن را به استحضار شما برسانند.

۱۲. یکی از درس‌ها به آموزش قرائت فصیح اذکار نماز اختصاص یافته است. اهتمام کافی به آموزش و تمرین این درس و بهره‌مندی از پاداش الهی این عمل، توفیقی الهی برای شما مربی گرامی است.

۱۳. ارزیابی این درس باید به صورت عملی و مهارتی از اذکار نماز و سوره‌های تدریس شده صورت گیرد.

۱۴. مطالب مربوط به بخش «بیشتر بدانیم»، صرفاً برای افزایش دانش مخاطبان بوده و مطالعه‌ی آن اختیاری است.

۱۵. کتاب برای حدود ۳۲ جلسه‌ی آموزشی که بخشی از آن به تجوید نظری و بخش عمده‌ی آن به تجوید عملی و تصحیح قرائت فراگیران اختصاص می‌یابد، تنظیم شده است. البته جلسات نظری و تئوری باید توأم با یکدیگر باشد نه جدای از هم.

۱۶. در پایان دوره، فراگیران را تشویق کنید برای خود، تلاوت دوره‌ای منظم قرار داده و مراحل بالاتر انس، فهم و عمل به قرآن را بیوبند.

به امید اینکه خدای سبحان تلاش‌های شما عزیزان در اعتلای فرهنگ قرآن و اهل بیت را بپذیرد و خدمت به قرآن را باقیات صالحات قرار دهد.

سخنی با فراگیران عزیز

اهل بیت علیهم السلام به عنوان بندگان برگزیده و هدایت یافته‌ی خدای متعال و هدایتگران بشریت علاوه بر اینکه خود قرآن مجسم بودند و همه‌ی باورها و کردار آنان مطابق آن بود، آیات آن را نیز در نهایت زیبایی تلاوت می نمودند؛ به گونه‌ای که همواره شنوندگان مجذوب تلاوت آنان می گشتند و این ابزار نیکی بود برای دعوت مردم به بندگی خداوند و هدایت آنان. تأسی یکایک پیروان اهل بیت علیهم السلام به ویژه شاگردان مکتب آنان امری است بایسته و نیکو.

امام صادق علیه السلام فرمود: «... مَعَاشِرَ الشَّيْعَةِ كُونُوا لَنَا زَيْنًا...!» ای گروه شیعیان! برای ما اهل بیت زینت باشید...». بی تردید یکی از مصادیق زینت بودن برای اهل بیت علیهم السلام توانایی تلاوت زیبای قرآن در کنار فهم و عمل به قرآن است. ضمن تبریک به شما عزیزان برای قدم نهادن در این طریق نورانی، نکاتی را برای موفقیت شما در این مسیر مبارک یادآور می شویم:

۱. هدف اصلی در این کتاب ایجاد و تقویت مهارت عملی شما در قرائت قرآن است. برای تحقق این امر لازم است تمرین های عملی و مهارتی درس را در فاصله‌ی میان هر جلسه‌ی آموزشی تا جلسه‌ی بعد به صورت کامل و دقیق انجام دهید. چرا که تجوید دارای دو بخش نظری و عملی است و تنها با مطالعه‌ی کتاب های تجوید نمی توان به نتیجه‌ی کافی و لازم دست یافت. بلکه لازم است دانش پژوهان محترم در محضریکی از استادان علم تجوید که علاوه بر اطلاع از مطالب تئوری تجوید، قادر است قاعده ها را در نهایت فصاحت و استواری اجرا نماید به یادگیری بپردازند.

۲. پس از آموختن هر قاعده و آشنایی با نحوه‌ی اجرای آن باید از تکرار و تمرین کافی و مناسب غفلت نورزید؛ تکرار و تمرین باید آن قدر ادامه یابد تا مهارت اجرای آن قاعده به حد ملکه برسد. بدین معنا که حتی در صورت عدم توجه در قرائت، آن قاعده را اجرا نمایید.

۳. تلاش کنید تمرین های عملی درس را هر روز برای یکی از دوستان خود قرائت نموده و با توجه به نکاتی که فرا گرفته اید به نقد یکدیگر بپردازید.

۴. تمامی همت خود را به کار گیرید تا بتوانید با تمرین کافی از سوره‌ی «یس» تا «ق» را صحیح، روان و با رعایت قواعد تجوید بخوانید. این عمل مقدمه‌ی خوبی است برای تسلط بر قرائت مجود کل قرآن.

۵. لوح فشرده‌ی آموزش کتاب را تهیه نموده و برای ارتقاء علمی و مهارتی خود از آن بهره گیرید.

۶. از استماع تلاوت استادان برجسته غفلت نوزید. از طریق استماع و انس با تلاوت‌های زیبای قرآن رفته‌رفته شاهد رشد کیفیت قرائت خویش و ارتقاء و زیبایی افزون‌تر آن خواهید بود. پس از آموختن هر قاعده‌ی جدید با دقت و توجه بر روی قاعده، نحوه‌ی قرائت صحیح آن را در آیات استماع کرده و سپس به تکرار و تمرین آن بپردازید.

۷. مهارت در اجرای قواعد تجویدی زیبایی و جذابیت تلاوت شما را مضاعف می‌نماید. پس در فراگیری آن کوشا باشید. تأکید می‌گردد که تمرین در صورتی مؤثر است که تک‌تک قاعده‌ها به صورت جداگانه در فرصت زمانی آموختن هر درس تا جلسه‌ی بعدی کلاس به خوبی تمرین شود.

۸. تلاش کنید همواره روزانه به مقدار توان، آیاتی از قرآن را تلاوت نموده و در آن تدبر نمایید. این کار مقدمه‌ی نیکی است برای فهم و عمل به قرآن. در ادامه اهتمام به فراگیری ترجمه‌ی کل قرآن، خواندن یک دور تفسیر مختصر و سپس تفاسیر مفصل‌تر مقدمه‌ای است نیک، برای ورود شما به مباحث تخصصی تفسیر و علوم قرآن.

عزت و سعادت شما را از ایزد مٔان مسألت نموده، آرزو می‌کنیم همواره در پناه قرآن صامت و ناطق و بهره‌مند از برکاتشان باشید.

سپاس

در پایان بر خود لازم می‌دانیم از زحمات همه‌ی عزیزانی که ما را در تهیه‌ی این اثر یاری نموده‌اند به خصوص اعضای محترم کارگروه تخصصی قرائت حوزه‌های علمیه به ویژه جناب حجت الاسلام استاد روح‌الله راسل که در مراحل مختلف تصویب سرفصل‌ها و سیاست‌گذاری و تعیین اصول حاکم بر تدوین متحمل زحماتی شده‌اند تشکر و قدردانی نماییم. همچنین از دست‌اندرکاران مرکز تدوین متون به ویژه جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید حمید جزایری که با راهنمایی خود بر غنای این اثر افزودند و نیز جناب حجت الاسلام آقای حق‌شناس که در تدوین آموزشی این اثر ما را یاری کردند سپاس‌گزاری نموده، دوام توفیق و عزت آنان را از خدای متعال خواستاریم.

امید است خدای کریم این اثر کمترین را پذیرفته و آن را موجب ترویج فرهنگ انس با قرآن و گزاره‌های هدایت‌آفرین آن و ذخیره‌ای برای روز فقر و نیازمندی همه‌ی دست‌اندرکاران تهیه، متعلمان و متریبان آن قرار دهد. صمیمانه پذیرای نظرها و پیشنهادهای ارزشمند استادان و صاحب‌نظران گرامی خواهیم بود.

تابستان ۱۳۹۷

قم مقدس

مؤلفان

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

فصل اول:

مباحث آغازین

دستبردین مومن ادری خواندنی علی

آداب انس با قرآن

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. برخی از مهم‌ترین آداب تلاوت قرآن را برشمرند.
۲. ضرورت تدبر و اندیشه در قرآن را تبیین کنند.
۳. نسبت به رعایت آداب انس با قرآن، نگرش مثبت داشته، هنگام تلاوت تلاش کنند آنها را به کار بندند.
۴. آیات ۱ تا ۴۰ سوره‌ی «یس» را به صورت صحیح و روان تلاوت نمایند.

در قرآن کریم آمده است: «الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ»؛ «کسانی که کتاب (قرآن) را به ایشان داده‌ایم، و آن‌گونه که شایسته است آن را تلاوت کنند؛ آن‌ها بدان ایمان دارند» مسلماً تلاوت آیات قرآن آن چنان که شایسته‌ی این کتاب الهی باشد مستلزم رعایت آدابی اعم از آداب ظاهری و باطنی است تا بتوان از ثمرات و آثار و برکات آن بهره‌مند شد.

در این درس به برخی از مهم‌ترین آداب مواجهه‌ی با قرآن و تلاوت آن اشاره می‌کنیم.

الف. مسواک زدن قبل از قرائت

در هنگام تلاوت آیات قرآن، غالباً زبان و مجموعه اعضایی که در فضای دهان قرار گرفته‌اند نقش مهم‌تری را به لحاظ کیفیت ادای کلمات و تلفظ آیات بر عهده دارند. بنابراین سزاوار است کلمات پاک و نورانی خدای متعال را از دهانی پاکیزه ادا کنیم. پاکیزه کردن راه تلاوت، با مسواک زدن است که این کار ادب ظاهری بیان‌واژگان و حیانی است و از سویی عمل به بهداشت ظاهری می‌تواند هموارکننده مسیر معنویت و ارتباط با کتاب آسمانی باشد.

امام صادق (ع) از پیامبر (ص) روایت می‌کنند که آن حضرت فرمودند:

«تَظْفِئُوا طَرِيقَ الْقُرْآنِ. قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَا طَرِيقُ الْقُرْآنِ؟ قَالَ: أَفْوَاهُكُمْ. قِيلَ: بِمَاذَا؟ قَالَ: بِالسَّوَاكِ»؛

راه قرآن را پاکیزه سازید. پرسیدند که: ای رسول خدا راه قرآن چیست؟ فرمودند: دهان‌های شما. پرسیدند: به چه پاکیزه کنیم؟ فرمودند: به مسواک زدن.

ب. وضو

یکی از آداب‌هایی که بر رعایت آن قبل از خواندن قرآن تأکید شده طهارت از حدث اصغریا همان وضو گرفتن است. از آنجا که قرآن کلام الهی است و فضای تلاوت قرآن فراهم شدن زمینه‌ی گفتگوی خالق با مخلوق است و به تعبیر دیگر، انسان در هنگام خواندن قرآن در حقیقت به آنچه خدای متعال با بنده‌اش تکلم نموده گوش جان می‌سپارد، بنابراین همان گونه که نماز خواندن به جهت قرارگرفتن در محضر حق و سخن گفتن با او طهارتی را می‌طلبد - که حداقل مرتبه لازم آن در شرع مقدس اسلام طهارت ظاهر است - مواجهه‌ی با قرآن نیز در رعایت ادب طهارت، حکم نماز را دارد و تماس با کلام الله و جاری ساختن آن بر زبان نیز چنین طهارتی را می‌طلبد.

ج. خواندن دعا‌های آغاز تلاوت

خواندن دعا‌های مأثور از اهل بیت علیهم‌السلام قبل از تلاوت قرآن، انگیزه‌ی تدبر و تفکر و عبرت‌گیری را در فرد قاری بیدار و تقویت کرده و زمینه‌های بروز غفلت در هنگام قرائت قرآن را از بین می‌برد.

امام صادق علیه‌السلام هنگام خواندن قرآن آن را در دستان مبارک خود می‌گرفتند و این گونه دعا می‌کردند:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا كِتَابُكَ الْمُنَزَّلُ مِنْ عِنْدِكَ عَلَى رَسُولِكَ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَكَلَامُكَ النَّاطِقُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكَ جَعَلْتَهُ هَادِيًا مِنْكَ إِلَى خَلْقِكَ وَحَبْلًا مُتَّصِلًا بَيْنَكَ وَبَيْنَ عِبَادِكَ. اللَّهُمَّ إِنِّي نَشَرْتُ عَهْدَكَ وَكِتَابَكَ. اللَّهُمَّ فَاجْعَلْ نَظْرِي فِيهِ عِبَادَةً وَقِرَاءَتِي فِيهِ فِكْرًا وَفِكْرِي فِيهِ اعْتِبَارًا وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ اتَّعَظَ بِبَيَانِ مَوَاعِظِكَ فِيهِ وَاجْتَنَبَ مَعَاصِيكَ وَلَا تَطْبَعْ عِنْدَ قِرَاءَتِي عَلَى قَلْبِي وَلَا عَلَى سَمْعِي وَلَا تَجْعَلْ عَلَى بَصَرِي غِشَاوَةً وَلَا تَجْعَلْ قِرَاءَتِي قِرَاءَةً لَا تَدُبُّرَ فِيهَا بَلْ اجْعَلْنِي أَتَدَبُّرَ آيَاتِهِ وَأَحْكَامَهُ أَخِذًا بِشَرَائِعِ دِينِكَ وَلَا تَجْعَلْ نَظْرِي فِيهِ غَفْلَةً وَلَا قِرَاءَتِي هَذَرًا إِنَّكَ أَنْتَ الرَّءُوفُ الرَّحِيمُ»^۱.

د. استعاذه

شیطان برای گمراهی انسان از هیچ کوششی دریغ نمی‌ورزد و اگر نتواند آدمی را از

۱. خدایا! گواهی می‌دهم که این کتاب فرو فرستاده از سوی تو است بر پیامبرت محمد بن عبد الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، و کلام ناطق تو بر زبان پیامبر است، که آن را راهنمایی از خود برای آفریدگانت قرار دادی، و ریسمانی که میان تو و بندگانت پیوسته است، خدایا! من عهدنامه تو و کتاب تو را باز کردم. خدایا! نگاه کردن مرا در آن عبادت، و خواندنم را اندیشیدن، و اندیشیدنم را مایه عبرت گرفتن ساز و مرا از کسانی قرار ده که از اندرزهای تو در آن پند گیرم و از نافرمانی تو دوری گیرم و هنگام خواندن آن برگوش من مهرمزن و بر چشمانم پرده میفکن و خواندنم را خواندنی بدون تدبیر و اندیشیدن مساز؛ بلکه چنان کن که در آیات و احکام آن بیندیشم و شرایع دین تو را بپذیرم و نگرستن مرا در آن، غفلت و خواندنم را بیهوده‌خوانی مکن، که تو مهربان و بخشنده‌ای. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۴۳.

اصل انجام عمل خیر باز دارد سعی خواهد کرد تا با القاءات و وسوسه‌های گوناگون کاری کند که عمل انسان از حد یک رفتار ظاهری فراتر نرود. از سویی آیات قرآن - در صورت توجه به مضامین آن - از چنان جاذبه و قدرت تأثیرگذاری عمیقی برخوردارند که ممکن است خواننده یا شنونده را در همان حال متحول سازند. از این رو جهت فراهم ساختن چنین زمینه‌ای و برای اینکه ذهن و فکر و قلب انسان در هنگام تلاوت آیات قرآن از تصرفات شیطانی مصون بماند، خدای متعال در قرآن به رسولش توصیه نموده که قبل از شروع قرائت از شر شیطان به او پناه ببرد؛ آنجا که می‌فرماید:

« فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ »^۱

هرگاه قصد خواندن قرآن نمودی از دست شیطان رانده شده به خدا پناه ببر!

هـ. خواندن قرآن با صوت نیکو

اگر عالی‌ترین سند آسمانی برای زمینیان در قالب مناسبی ارائه شود، شوق و رغبت به آن را بیشتر برمی‌انگیزاند. در روایات معصومین علیهم‌السلام برای این امر تأکید شده و صدای نیکو به عنوان زینت قرآن عنوان شده است. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود:

« لِكُلِّ شَيْءٍ حَلِيَّةٌ، وَحَلِيَّةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ »^۲

هر چیز را آرایشی است، و آرایش قرآن صوت نیکو است.

و نیز فرمود:

« حَسِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ فَإِنَّ الصَّوْتَ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا »^۳

قرآن را با صوتهای خود نیکو سازید، که صوت زیبا بر زیبایی قرآن می‌افزاید.

۱. نخل: ۹۸.

۲. کلینی، الکافی، ج: ۲، ص: ۶۱۵.

۳. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا علیه‌السلام، ج: ۲، ص: ۶۹.

امام صادق علیه السلام درباره‌ی آیه‌ی «وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً» فرمود:

«هُوَ أَنْ تَتَمَكَّثَ فِيهِ، وَتُحَسِّنَ بِهِ صَوْتَكَ»^۱

یعنی اینکه در خواندن آن درنگ کنی، و صوت را نیکو سازی.

با مروری بر سیره‌ی معصومین علیهم السلام می‌بینیم خود آن بزرگواران بر خواندن کلام خدا با نوای خوش اهتمام فراوانی داشته‌اند. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

«كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیه السلام أَحْسَنَ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ وَكَانَ السَّقَاءُونَ يَكْرَهُونَ فَيَقْفُونَ بِبَابِهِ يَسْمَعُونَ قِرَاءَتَهُ»^۲

علی بن الحسین علیه السلام خوش صداترین افراد در خواندن قرآن بود و افراد سقا همواره به هنگام عبور، بر در خانه‌اش می‌ایستادند و به قرائت او گوش می‌دادند.

گزارش نوای دلنشین سیدالسادین علیه السلام در کلام حضرت موسی بن جعفر علیه السلام نیز انعکاس یافته است. نوفلی می‌گوید: نزد امام موسی بن جعفر علیه السلام از صدا و صوت یاد نمودم؛ حضرت فرمود: به هنگام قرائت قرآن توسط علی بن الحسین علیه السلام چه بسا فردی از آن جا عبور می‌کرد و از صدای خوش او مدهوش می‌گشت و اگر امام از حُسن واقعی آن چیزی را آشکار می‌نمود، مردم تحمل و تاب زیبایی آن را نداشتند.^۳

یکی دیگر از آداب درباره‌ی کیفیت خواندن قرآن آن است که قرآن را نه چنان با صدای بلند باید خواند که موجب آزار دیگران شود و نه چندان آرام که فهمیده نشود انسان به خواندن چه چیزی مشغول است.

در این باره، ابوبصیر نقل می‌کند که به امام باقر علیه السلام عرض کردم: «هرگاه قرآن را با صدای بلند تلاوت می‌کنم، شیطان چنین وسوسه‌ام می‌کند که با این کار، به

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۱۶.

۲. همان.

۳. «ذَكَرْتُ الصَّوْتَ عِنْدَهُ فَقَالَ إِنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ ع كَانَ يَفْرَأُ قُرْبَمَا مَرَبِهِ الْمَاءُ فَصَعَقَ مِنْ حُسْنِ صَوْتِهِ وَإِنَّ الْإِمَامَ لَوْ أَظْهَرَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئاً لَمَا احْتَمَلَهُ النَّاسُ مِنْ حُسْنِهِ»، همان، ص ۶۱۵.

خانواده یا سایر مردمی که صدایم را می شنوند، خودنمایی و ریا می کنم.» حضرت در پاسخ فرمودند:

«يَا أَبَا مُحَمَّدٍ اقْرَأْ قِرَاءَةً مَا بَيْنَ الْقِرَاءَتَيْنِ تُسْمِعُ أَهْلَكَ وَرَجِعْ بِالْقُرْآنِ صَوْتَكَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يُحِبُّ الصَّوْتَ الْحَسَنَ يُرْجِعُ فِيهِ تَرْجِيعًا»؛^۱

ای ابامحمد! قرآن را نه با صدای خیلی بلند و نه خیلی آهسته بخوان؛ بلکه با آوازی متوسط قرآن بخوان تا بشنوان به خانوادهات و بکوش تا تلاوت تو، با صدای خوب و خوشایند باشد؛ چرا که خداوند، صدای زیبایی که دارای ترجیع باشد را دوست دارد.

و. رعایت سکوت و توجه

هنگام تلاوت آیات قرآن، گوش دادن و ساکت بودن شرط ادب است. خدای متعال نسبت به رعایت این آداب در کتاب شریف این گونه توصیه نموده است:

«وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ، وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»؛^۲

هنگام خواندن قرآن به آن گوش فرادهید و خاموش بمانید تا شاید مشمول رحمت شوید.

در روایات اهل بیت علیهم السلام نیز بر این نکته تأکید فراوان شده است. امام صادق علیه السلام فرمودند:

«إِذَا قَرَأَ عِنْدَكَ الْقُرْآنَ وَجَبَ عَلَيْكَ الْإِنْصَاتُ وَالِاسْتِمَاعُ»؛^۳

چون قرآن در پیش تو خوانده شود، باید خاموش بمانی و گوش فرا داری!.

سکوت و شنیدن سخن آسمانی خداوند آثار گران سنگی در بر دارد. به عنوان نمونه امام زین العابدین علیه السلام در زمینه فضیلت استماع کلام خدا می فرمایند:

۱. همان، ص ۶۱۶.

۲. اعراف: ۲۰۴.

۳. عیاشی، تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۴۴.

«مَنْ اسْتَمَعَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنْ غَيْرِ قِرَائِهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ حَسَنَةً وَحَمَّاعَهُ سَيِّئَةً وَرَفَعَ لَهُ دَرَجَةً»^۱

کسی که حرفی از کتاب خدا را بشنود بدون اینکه خود (در آن حال) قرائت کند، خداوند برایش حسنه‌ای می‌نویسد و یکی از گناهان او را محو می‌کند و مقام او را یک درجه بالا می‌برد.

گوش فرا دادن به آیات نه تنها موجب جلب رحمت الهی و بخشودگی گناه انسان می‌شود، بلکه علاوه بر آن اگر انسان بتواند به تدریج در محتوای آنچه که می‌شنود تفکر و ژرف‌اندیشی و تدبیر نماید و حتی زمینه عمل به مضامین آن را فراهم سازد، به تدریج تحولی عمیق در درون جان او رخ می‌دهد که می‌توان از آن تعبیر به افزایش ایمان نمود. از این رو خداوند وقتی مؤمنان حقیقی را توصیف می‌کند چنین می‌فرماید:

«وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا»^۲

هنگامی که آیات خدا بر آنها تلاوت شود، ایمان‌شان افزون‌تر می‌گردد.

ز. تفکر و تدبیر در مضامین

مهم‌ترین غرض از نزول قرآن تذکر به این نکته است که انسان‌ها در آیات و مواظب آن؛ تدبیر^۳، اندیشه^۴ و تعقل^۵، نمایند تا در نتیجه این تدبیر و تذکر و پندپذیری، راه هدایت و صلاح را از مسیر گمراهی و شقاوت باز شناسند. از این رو مواجهه با این کتاب عظیم الهی باید به گونه‌ای باشد که قرائت و تلاوت آیات آن انسان را از غفلت خارج کند. برای انجام آن لازم است قرائت آن همراه با تأنی و بدون عجله در خواندن باشد.

۱. کلینی، ج ۲، ص ۴۴۸.

۲. انفال: ۲.

۳. كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَذَّبَ رُوحَ آيَاتِهِ وَلِيُذَكِّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ؛ ص: ۲۹.

۴. وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ؛ نحل: ۴۴.

۵. إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ؛ يوسف: ۲.

خدای متعال کسانی را که در قرآن تدبر و اندیشه‌ای نمی‌کنند سخت مورد انتقاد قرار داده و می‌فرماید:

« أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا »^۱:

آیا آنها در قرآن تدبر نمی‌کنند یا بر دل‌هایشان قفل نهاده شده است؟!

در روایات اهل بیت علیهم‌السلام نیز به تفصیل به این موضوع پرداخته شده است. در ذیل به برخی از این روایات ها اشاره می‌کنیم:

عبدالله بن سلیمان، از امام صادق علیه‌السلام روایت کرده است که: حضرت علی علیه‌السلام در بیان آیه «وَرَكِلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً»^۲ فرمودند:

«بَيِّنَةٌ بَيِّنَاتٌ وَلَا تَهْذُهُ هَذَّ الشَّعْرِ، وَلَا تَنْثُرُهُ نَثْرَ الرَّمْلِ، وَلَكِنْ اقْرَعُوا بِهِ قُلُوبُكُمْ الْقَاسِيَةَ، وَلَا يَكُنْ هُمْ أَحَدُكُمْ آخِرَ السَّوْرَةِ»^۳

قرآن را شمرده و روشن بخوان، نه چندان تند بخوان مانند شعرو نه چندان پراکنده همچون دانه‌های شن؛ بلکه با خواندن قرآن دل‌های سخت‌شده خود را بکوبید. هنگام خواندن قرآن، نباید همه‌ی توجه‌تان به این باشد که سوره را تمام کنید.

زیرا در چنین حالتی از تأمل در قرآن و دقت در معانی آن باز می‌مانید.

همچنین از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در مورد معنای آیه‌ی «وَرَكِلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً» سؤال کردند. آن حضرت فرمودند: «قرآن را کاملاً روشن و واضح بخوان، و مانند شعر که به سرعت می‌خوانند قرائت نکن!» سپس فرمودند: «وقتی به عجایب قرآن رسیدید توقف و تأمل کنید و با قرآن قلب‌های خود را به حرکت در آورید. سعی نکنید سوره را به آخر برسانید. عجله نکنید! بلکه تفکر و تدبّر داشته باشید، گرچه سوره به اتمام نرسد.»

۱. محمد: ۲۴.

۲. مزمل: ۴.

۳. کلینی، الکافی، ج: ۲، ص: ۶۱۴.

ح. خواندن قرآن با حالت حزن و رقت قلب

یکی از ویژگی‌های انسان‌های با تقوا آن است که همواره تلاوت کلام الله را با حزن و رقت قلب و گریه همراه می‌نمودند. امیرمؤمنان علیه السلام در ضمن خطبه‌ای که به خطبه همام مشهور است در توصیف حال پرهیزکاران چنین می‌فرمایند:

(پرهیزکاران) در شب بر پا ایستاده مشغول نمازند. اجزاء قرآن را به صورت ترتیل و شمرده و با لحنی خوش و دل نشین تلاوت می‌کنند. با قرآن، جان خویش را محزون می‌دارند و داروی درد خود را می‌یابند و از نور قرآن مدد می‌جویند. گریه برگناهان‌شان و درد ناشی از جراحات معاصی، حزن و اندوه آنها را مشتعل ساخته است. هرگاه به آیه‌ای می‌رسند که ترس از خدا در آن باشد، گوش دل به آن می‌سپارند و گویا صدای برهم خوردن شعله‌های آتش در گوش‌شان طنین افکن است. وقتی به آیه‌ای برسند که تشویقی در آن است، با شوق و طمع بهشت به آن روی آورند و با جان پرشوق در آن خیره شوند و گمان می‌برند که نعمت‌های بهشت برابر دیدگان‌شان قرار دارد...»^۱.

اولیای الهی، قرآن را نه تنها با رعایت تمام آداب و احکامی که برای تلاوت آن بیان شده است، می‌خواندند، بلکه چنان به معنا و مفهوم آن توجه می‌کردند که حالت‌های آن‌ها، با توجه به مضمون و پیام هریک از آیات، تغییر پیدا می‌کرد؛ چون به بشارت بهشت و سلامت می‌رسیدند، بشاش می‌شدند، اما هنگامی که به آیه‌های عذاب و گرفتاری آتش جهنم بر می‌خوردند، دور ماندن از آن را آرزو می‌کردند. در این باره نقل شده است که وقتی حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام عازم خراسان بودند، همراهان او می‌دیدند آن حضرت شب‌ها در بستر و محل استراحت خود زیاد قرآن تلاوت می‌کردند و هرگاه به آیه‌ای بر می‌خوردند که در آن از بهشت یا جهنم سخن به میان آمده بود، می‌گریستند و بهشت را از خدا درخواست کرده و از آتش جهنم به خداوند پناه می‌بردند.^۲

۱. شیخ صدوق، الأمالی، ص ۵۷۲.

۲. «كَانَ الرَّضَا علیه السلام فِي طَرِيقِ خُرَاسَانَ يُكْثِرُ بِاللَّيْلِ فِي فِرَاشِهِ مِنْ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ فَإِذَا مَرَّ بِآيَةٍ فِيهَا ذِكْرُ جَنَّةٍ أَوْ نَارٍ بَكَى وَ

در وصیت‌های پیامبر اکرم ﷺ به ابوذر غفاری نیز آمده است:

«يَا أَبَاذَرٍّ مَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَبْكِيَ فَلَيْبِكَ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَلْيُشْعِرْ
قَلْبُهُ الْحُزْنَ وَلْيَتَبَاكَ إِنَّ الْقَلْبَ الْقَاسِيَ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَلَكِنْ لَا
يَشْعُرُونَ»^۱؛

ای اباذر! هر کس می‌تواند گریه کند پس بگرید، و هر کس نمی‌تواند
بگرید دل خویش را محزون بدارد و حالت گریه به خود بگیرد، زیرا
دلی که سنگ است (و سوزی و اشکی ندارد)، از خدای متعال (و
رحمت او) دور است، لیکن مردم نمی‌دانند.

آیات قرآن به ویژه برخی که از نظر معنا و مضمون و خطاب، تناسب بیشتری دارد اگر
با تأمل و تکرار و عرضه بر قلب خوانده شود، برای ایجاد این شور و شوق و شعله‌ور
ساختن آتش حزن آثاری شگرف دارد. امام صادق علیه السلام فرموده‌اند:

«إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِالْحُزْنِ فَأَقْرَأُوهُ بِالْحُزْنِ»^۲؛
قرآن به اندوه نازل گشته، پس آن را به اندوه بخوانید.

ط. عمل به حدود قرآن

مؤانست با قرآن آثاری را به دنبال خواهد داشت که از جمله‌ی آنها؛ جلاء و روشنی و
نورانیت دل، آرامش روحی، آمیخته شدن قرآن با جسم انسان و سرازیر شدن برکات
مادی و معنوی در زندگی فرد و... است.

تردیدی نیست که آثار معنوی ناشی از قرائت قرآن موقعی در انسان ظهور و بروز
می‌یابد که در خلوت و جلوت، درون و برون، انسان به اعمال و رفتارهایی که در
تضاد با این آثار هستند مبادرت نورزد.
در این باره حضرت صادق علیه السلام می‌فرمایند:

سَأَلَ اللَّهُ الْجَنَّةَ وَتَعَوَّذَ بِهَا مِنَ النَّارِ» شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۱۸۲.

۱. طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۴۶۲.

۲. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۱۴.

«إِحْذَرُ أَنْ تَقَعَ مِنْ إِقَامَتِكَ حُرُوفُهُ، فِي إِضَاعَةِ حُدُودِهِ»؛^۱

بپرهیز از اینکه در عین خوب ادا کردن حروف قرآن سبب تباه گشتن حدود آن شوی.

رعایت این موضوع از اهمیت زیادی برخوردار بوده تا جایی که چه بسا فردی در اثر بروز رفتارهای ناسازگار با قرآن، خود را مشمول این کلام نبوی قرار دهد که فرمودند:

«رُبَّ نَالِ الْقُرْآنِ وَالْقُرْآنُ يَلْعَنُهُ»^۲؛

چه بسیارند تلاوت کنندگانی که قرآن آنها را لعنت می‌کند (و از آنها بیزار است).

امام باقر (ع) می‌فرماید:

قاریان قرآن بر سه گونه‌اند: مردی که قرآن می‌خواند و آن را برای خود همچون کالایی قرار داده که به وسیله‌ی آن شاهان را به جانب خود جذب کند و بر مردمان گردن‌فرازی نماید؛ دیگر آن که قرآن را می‌خواند و حروف آن را حفظ ولی حدود آن را ضایع می‌کند - خداوند امثال این دسته از حاملان قرآن را زیاد نکند - و دیگری، کسی است که قرآن می‌خواند و داروی قرآن را بر درد قلب خویش نهد، پس بیداری شب و تشنگی روز را با قرآن به سر کند و به واسطه‌ی قرآن در جایگاه نماز قیام به نماز کند و از پهلوی بستر جدا سازد. خداوند عزیز و بلندمرتبه به واسطه ایشان بلاء را دفع می‌کند و حکمرانی را از دشمنان می‌گیرد و به برکت ایشان باران از آسمان می‌فرستد. قسم به خدا که این گروه در میان قاریان قرآن، از کبریت احمر بارزش‌تر و عزیزترند.^۳

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۸۲، ص ۴۳.

۲. همان، ج ۸۹، ص ۱۸۴.

۳. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۲۷.

بنابراین علت و سببیت قرائت قرآن برای حصول آثار دنیوی و اخروی مورد نظر، در حد اقتضا و زمینه سازی است و تنها زمانی جنبه ی علت تامه پیدا می کند که رفتار درونی و بیرونی فرد هماهنگ با حدود و دستورات قرآن کریم باشد. همچنین تمامی اعضا و جوارح انسان باید علاوه بر طهارت ظاهری از طهارت ویژه ای که همان طهارت از گناه و غفلت و وارستگی از علایق شیطانی است برخوردار شوند تا شایستگی انس با ترنم روح بخش و انسان ساز آیات الهی و بهره مندی از تأثیرات اخروی این مؤانست را پیدا کنند.

به این ترتیب کسانی که علاوه بر رعایت طهارت ظاهری در هنگام خواندن قرآن، سعی در عمل نمودن به حدود و احکام آن نیز می کنند و به عبارت دیگر اعضا و جوارح و اندیشه و قلب خود را از ارتکاب معاصی و آلودگی به گناهان آن گونه که قرآن از آنان خواسته پاک نگاه می دارند کسانی هستند که همواره به دلیل توجه به مضامین قرآن از غفلت دوری می گیرند. اینان به مرتبه دیگری از طهارت که همان طهارت باطنی است دست می یابند و انس آنها با قرآن به اندازه ای می رسد که در آخرت مشمول شفاعت قرآن نیز خواهند شد.

مهارت افزایی: آیات ۱ تا ۴۰ سوره ی «یس» را به صورت صحیح و روان تلاوت
بفرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَس ۱ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ۲ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۳ عَلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۴ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۵ لِنُنْذِرَ قَوْمًا مَّا
أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ۶ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ
فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۷ إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى
الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ۸ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا
وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۹ وَسَاءَ
عَلَيْهِمْ أُنْذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۱۰ إِنَّمَا تُنْذِرُ
مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ
وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ۱۱ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ۱۲

وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾
 إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا
 إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَمَا أَنْزَلَ
 الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا
 إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾
 قَالُوا إِنَّا نَطِيرُنَا بِكُمْ لَيْنَ لَمْ تَنْتَهُوا لِرَجْمِكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ
 مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَئِرُكُمْ مَعَكُمْ أَيْنَ ذُكِّرْتُمْ
 بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ
 يَسْعَى قَالَ يَنْقُومُ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَنْ
 لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَالِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي
 فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ
 يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا
 يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي أَمِنْتُ
 رَبِّي كُمْ فَأَسْمِعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَلَيْتَ قَوْمِي
 يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا
 كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَمِدُونَ
 ﴿٢٩﴾ يَحْسَرَةُ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ
 يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ الْمُرُوءَ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ
 أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ
 ﴿٣٢﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا
 فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ
 وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ
 وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَنَ الَّذِي
 خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ
 وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ
 فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا
 ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى
 عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ
 الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. آداب تلاوت قرآن را نام ببرید.
۲. روایت نورانی «إِحْذَرِ أَنْ تَقَعَ مِنْ إِقَامَتِكَ حُرُوفُهُ، فِي إِضَاعَةِ حُدُودِهِ» را ترجمه نموده و بگویید مربوط به کدام یک از آداب تلاوت است؟
۳. خواندن دعاهاى پیش از قرائت قرآن چه تأثیری در بهره‌مندی از آثار و برکات قرآن دارند؟
۴. نمونه‌ای از اهتمام معصومین علیهم‌السلام به تلاوت نیکوی قرآن را بیان کنید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.

آشنایی با علم قرائت و تجوید

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. معنای ترتیل و ارتباط آن با قرائت، تحقیق، تدویر و حدر را توضیح دهند.
۲. ویژگی‌های تلاوت ترتیل را از نگاه اهل بیت علیهم‌السلام بیان کنند.
۳. ضرورت فراگیری تجوید را بازگو نمایند.
۴. معنای لغوی و اصطلاحی تجوید و عوامل مؤثر در یادگیری آن را بیان نمایند.
۵. آیات ۴۱ تا پایان سوره‌ی «یس» را به صورت صحیح و روان تلاوت نمایند.

همان‌طور که در بحث آداب تلاوت در درس گذشته دانستیم، یکی از دستورات الهی به پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قرائت قرآن با شیوه‌ی ترتیل است. برای آن که ترتیل را به خوبی بشناسیم و تلاوت خود را بر آن اساس سامان دهیم، نیازمند آشنایی با دانش تجوید هستیم. این دانش از علومی است که قرائت صحیح آیات قرآن، همچنین صحت قرائت نمازهای واجب متوقف بر یادگیری آن است. از این رو در درس پیش‌رو ضمن تبیین شاخصه‌های تلاوت ترتیل به تعریف علم تجوید پرداخته و ضرورت فراگیری آن را بررسی می‌نماییم.

معنای قرائت

«قرائت» در اصطلاح عبارت است از «چگونگی ادای صحیح حروف و کلمات قرآن، به همان شیوه‌ای که در صدر اسلام از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شنیده شده است». پیدایش این علم همزمان با نزول قرآن کریم و قرائت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به پیروی از جبرئیل امین علیه السلام بوده است که قاریان و حافظان صدر اسلام آن را به صورت متواتر نقل کرده و به دست ما رسانده‌اند. شیوه‌ی قرائت قرآن کریم بر اساس آیه‌ی شریفه‌ی «وَرَقِلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً»^۱ باید به صورت «ترتیل» باشد.

معنای ترتیل

ترتیل در کتب لغت به معنای «شمرده شمرده خواندن همراه با ترکیب نیکو»^۱ و «با تأنی و آشکار گفتن حروف و حرکات»^۲ و نیز به معنای «به آسانی و صحیح ادا کردن کلمه» آمده است.^۳ در لسان روایات مشابه معنای لغوی ترتیل، براموری چون با تأنی خواندن و آشکار و صحیح ادا کردن تاکید شده است:

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله درباره‌ی آیه‌ی «وَرَقِلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً» فرمود: «بَيِّنُهُ تَبْيَانًا، وَلَا تَنْشُرُهُ نَشْرَ الْبَقْلِ، وَلَا تَهْدُهُ هَذَا الشَّعْرَ، قِفُوا عِنْدَ عَجَائِبِهِ، حَرِّكُوا بِهِ الْقُلُوبَ، وَلَا يَكُنْ هَمُّ أَحَدِكُمْ آخِرَ السُّورَةِ»؛ (قرآن را روشن و شمرده بخوان و آن را مانند تخم علف پراکنده مساز و همچون شعر به شتاب و بریده و بریده بخوان. در شگفتی‌هایش درنگ کنید، دل‌ها را با آن به تپش و حرکت در آورید و همه‌ی کوشش شما این نباشد که سوره را به آخر برسانید).^۴

۱. رَقِلْتُ الْكَلَامَ تَرْتِيلاً إِذَا أَمَهَلْتُ فِيهِ وَأَحْسَنْتُ تَأْلِيفَهُ؛ (العین، ج ۸، ص ۱۱۳).

۲. تَرْتِيلُ الْقِرَاءَةِ: الثَّانِي فِيهَا وَالتَّمَهُّلُ وَتَبْيِينُ الْحُرُوفِ وَالْحَرَكَاتِ....؛ (ابن اثیر، النهایه، ج ۲، ص ۱۹۴).

۳. الترتیل: إرسال الكلمة من الفم بسهولة واستقامة؛ (راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ص ۳۴۱).

۴. راوندی، النوادر، ص ۳۰.

امام علی علیه السلام در این باره فرمود:

«الإمامُ عليٌّ عليه السلام: بَيَّنَّهُ تَبْيَانًا وَلَا تَهْذُهُ هَذَا الشَّعْرُ وَلَا تَنْشُرُهُ نَشْرَ الرَّمْلِ،
وَلَكِنْ أَفْرَعُوا قُلُوبَكُمْ الْقَاسِيَةَ، وَلَا يَكُنْ هَمُّ أَحَدِكُمْ آخِرَ السُّورَةِ؛»

قرآن را روشن و واضح بخوان و مانند شعر به شتاب و بریده مخوان
و چون ریگ پراکنده اش مساز. بلکه دل های سخت خود را [به
وسیله ی آن] به بیم و هراس افکنید و تمام سعی شما این نباشد که
سوره را به پایان رسانید.^۱

افزون بر آن در رابطه با معنای ترتیل، عبارتی به این مضمون از حضرت نقل شده
است:

«هُوَ حِفْظُ الْوُقُوفِ وَبَيَانُ الْحُرُوفِ»

«ترتیل عبارت از: انتخاب محل مناسب برای وقف و تلفظ صحیح
حروف می باشد».^۲

امام صادق علیه السلام نیز ترتیل را این گونه معنا نموده اند:

«هُوَ أَنْ تَتَمَكَّثَ فِيهِ وَتُحَسِّنَ بِهِ صَوْتَكَ»

ترتیل آن است که در قرائت قرآن تأنی و آرامش داشته باشی و صدایت را نیکوسازی
و در جای دیگر می فرماید:

«إِنَّ الْقُرْآنَ لَا يُقْرَأُ هَذَرَمَةً وَلَكِنْ يُرْتَّلُ تَرْتِيلًا فَإِذَا مَرَرْتَ بِآيَةٍ فِيهَا ذِكْرُ الْجَنَّةِ فَقِفْ
عِنْدَهَا وَسَلِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ الْجَنَّةَ وَإِذَا مَرَرْتَ بِآيَةٍ فِيهَا ذِكْرُ النَّارِ فَقِفْ عِنْدَهَا وَتَعَوَّذْ
بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ.»

همانا قرآن با شتاب خوانده نمی شود؛ بلکه با ترتیل خوانده
می شود. پس هنگامی که به آیه ای رسیدی که در آن سخن از

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۱۴.

۲. فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۱، ص ۴۵؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۳۲۳.

۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۱، ص: ۱۸۸.

بهشت آمده است، وقف کن و از خداوند طلب بهشت نما و هنگامی که به آیه‌ای رسیدی که در آن سخن از جهنم و دوزخ آمده، وقف کن و از دوزخ به خدا پناه ببر.^۱

براساس این احادیث و سخنان اهل لغت، «ترتیل» باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

۱. تمام حروف و کلمات، واضح و آشکار تلاوت شود.
 ۲. مواضع وقف و ابتدای صحیح رعایت شود.
 ۳. با صدای نیکو و لحنی دلنشین خوانده شود.
 ۴. از شتاب و عجله در خواندن پرهیز شود.
 ۵. تلاوت، همراه با اندیشه و تفکر باشد.
 ۶. تأثیر عملی در پی تدبیر آیات ایجاد شود.
- با عنایت به سخنان یادشده، «ترتیل» عبارت است از «خواندن قرآن به صورت منظم و شمرده با ادای صحیح حروف و کلمات، رعایت مواضع صحیح وقف و ابتدا، همراه با خشوع و تدبیر در معانی آیات و به دنبال آن تزکیه و تأثیرپذیری قاری قرآن». با نگاهی به آموزه‌های ثقلین می‌توان به این نکته پی برد که برای تلاوت صحیح قرآن، یک روش بیشتر موجود نیست و آن «ترتیل» است.

روش‌های سه‌گانه‌ی تلاوت ترتیل

در مورد روش قرائت قرآن، آنچه پایه و اساس قرآنی داشته و مسلمانان به آن تشویق شده‌اند، خواندن قرآن به صورت ترتیل است. ولی این روش براساس هدف قاری از تلاوت، صورت‌های متفاوتی به خود می‌گیرد.

گاهی هدف قاری از تلاوت، تعلیم و آموزش قواعد تجوید یا تدبیر با حداکثر تأنی است که با سرعت کم و دقت زیاد همراه است؛ در این صورت به آن قرائت، «تحقیق» می‌گویند. اگر این اهداف با سرعت متوسط دنبال شود به آن قرائت، «تدویر» گفته می‌شود.

زمانی که تالی قرآن هدفش ختم قرآن و تلاوت آیات بیشتری از کلام الله مجید باشد،

۱. اصول کافی، ج ۲، ص: ۶۱۷.

از سرعت افزون تری بهره می گیرد که این قرائت، «حدر» نامیده می شود. البته سرعت تلاوت نباید آن را از دایره ی ترتیل و اصولی که پیشتر گفته شد، خارج کند. امکان تدبیر در آیات و عدم خلل به قواعد تجوید از مهم ترین شرایط لازم است. از این نوع قرائت بیشتر در نمازهای مستحبی و همچنین مرور سریع آیات حفظ شده (توسط حافظان قرآن) استفاده می شود.

تجوید

«تجوید» در لغت به معنای «تحسین و نیکو گردانیدن» و در اصطلاح قرائت، عبارت است از «تلفظ صحیح حرف از مخرج آن، همراه با رعایت صفات و احکام آن حرف». مخرج حرف به معنای محل تلفظ و ادای حرف در دستگاه تکلم است. صفات حروف به ویژگی هایی گفته می شود که همیشه با حروف همراه است. به عبارت دیگر صفات و ویژگی هایی که هریک از حروف به تنهایی و بدون ترکیب در کلمه پیدا می کنند؛ همچون صفت استعلاء. احکام حروف به ویژگی هایی گویند که از ترکیب حرف با حروف یا حرکات دیگر به دست می آید. مانند: تفخیم و ادغام. با توجه به تعریف علم تجوید، متوقف بودن یادگیری تجوید بر چهار امر آشکار می شود:

۱. شناخت «مخارج حروف»؛
۲. شناخت «صفات حروف»؛
۳. شناخت «احکام حروف»؛
۴. تمرین، ممارست و تکرار فراوان.

باید بدانیم که آموزش تجوید، شامل دو مرحله است:

الف) آموزش قواعد و دستورات (تجوید نظری)

ب) آموزش نحوه ی به کارگیری آن قواعد (تجوید عملی).

در واقع تجلی و سودمندی علم تجوید فقط در به کارگیری قواعد آن در مرحله ی

اداء و تلفظ است. باید دانست که فراگیری تجوید عملی از روی کتاب، هر چند هم واضح و خوب تدوین شده باشد، ممکن نیست. تنها راه فراگیری، حضور در محضر استاد است. یعنی باید یادگیری از راه مشافهه و شنیدن استادان ماهر و زبردست که خود الفاظ قرآن را با نهایت تجوید و استواری ادا می کنند، باشد.

ضرورت فراگیری تجوید

۱. رابطه‌ی تجوید و تلاوت ترتیل

در مباحث پیشین دانستیم که ترتیل یگانه شیوه‌ای است که در آموزه‌های قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام برای قرائت قرآن توصیه شده است. «ترتیل» عبارت است از «خواندن قرآن به صورت منظم و شمرده با ادای صحیح حروف و کلمات، رعایت مواضع صحیح وقف و ابتدا، همراه با خشوع و تدبر در معانی آیات و به دنبال آن تزکیه و تأثیرپذیری قاری قرآن».

در تجوید، شیوه‌ی ادای صحیح حروف و مواضع وقف و ابتدا مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین برای تحقق بخشی از خصوصیات تلاوت ترتیل، لازم است تجوید را بیاموزیم.

۲. تأثیر تجوید در صحت قرائت

ارزش و مکانث هر کلام بستگی به جلالت و عظمت صاحب کلام دارد. رعایت ادب ایجاب می‌کند سخن صاحب سخن، از لسان اهلش شنیده شود. شعرزیبا را به دست کودک نوآموز دادن و طلب خواندن از او، جفا در حق شعرو صاحب شعراست؛ عامی کم سواد را پیام‌رسان کلام علم والامقام قرار دادن، شرط انصاف نیست. شرط ضروری در تأثیر پیام، اهلیت پیام‌رسان و مهارتش در خواندن و ابلاغ پیام است. قاری قرآن پیام‌رسان قرآن است و قرآن کلام ایزد یکتا است؛ بدین سبب سزاوار است قاریان و تالیان پیام خداوند، کلام الهی را در نهایت صحت و سلامت تلاوت کنند، نشاید که قرآن از باب تقرّب حضرتش خوانده شود ولی آن را ناصحیح خوانده،

باعث تغییر در معنای کلام او شویم.

بنابراین پسندیده نیست قاری قرآن، رعایت ادب ظاهری کلام خداوند را ننماید و به صحیح خوانی قرآن بی توجهی کند، یعنی قرآن را به گونه‌ای بخواند که به ساحت مقدس کلام الهی بی حرمتی شود:

گرتو قرآن بدین نمط خوانی

بیری رونق مسلمانی

با رعایت تجوید در قرائت قرآن، کلام الهی همان‌گونه که در صدر اسلام خوانده و شنیده شده قرائت می‌گردد و در نتیجه تغییر در معانی آیات پدید نیامده و کلام الهی نیکوتر تلاوت خواهد شد.

۳. تأثیر تجوید در زیبایی تلاوت

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «خداوند زیبا است و زیبایی را دوست دارد»^۱. از همین رو سزاوار است کلام خداوند را که مظهر و منشأ زیبایی‌ها است، در نهایت زیبایی خواند، زیرا کلام او نیز زیبا و جمیل است و صدای نیکو بر زیبایی قرآن می‌افزاید.

یکی از ابعاد اعجاز در این کتاب الهی، ارتباط منظم و موزون کلمات و جملات کوتاه و بلند است، که وقتی در پی هم می‌آیند، آهنگ بدیع و روح‌نوازی را تشکیل می‌دهند. زمانی که این به هم پیوستگی منظم و موزون جلوه گر می‌شود و در آن حالت، بر ذره ذره وجود تلاوت کننده و شنونده، اثر عمیقی گذاشته و غوغای غریبی در قلب و روحشان برپا می‌سازد. به گونه‌ای که این تأثیر شگرف در کسانی هم که با زبان عربی و معانی قرآن آشنایی ندارند کاملاً محسوس است.

زیبایی و جذابیت هر کلامی آن گاه ظاهر می‌شود که کلمات و واژه‌ها با لحن همان زبان ادا شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در بخشی از سخن خویش می‌فرماید:

۱. «إِذَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَبْدٍ بِنِعْمَةٍ، أَحَبَّ أَنْ يَرَاهَا عَلَيْهِ؛ لِأَنَّهُ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ»؛ کلینی، الکافی، ج ۶، ص: ۴۳۸.

«إِقْرُؤُوا الْقُرْآنَ بِالْحَنِّ الْعَرَبِيِّ وَأَصْوَاتِهَا»^۱

قرآن را با لحن ها و آوازهای عرب بخوانید.

با قاطعیت می توان گفت: بخش عمده ای از زیبایی تلاوت قرآن با ادای کلمات و آیات با لحن فصیح عربی آشکار می گردد که عهده دار آموزش آن علم تجوید است. پیامبر اکرم ﷺ و امامان شیعه علیهم السلام نیز قرآن را چنان زیبا تلاوت می نمودند که شنوندگان واله و شیدای تلاوت نیکوی آنان شده و خود را در محضر قرآن می یافتند. امام صادق علیه السلام می فرماید: «علی بن حسین، صلوات الله علیهما، قرآن را از همه مردم خوشتر می خواند، به طوری که وقتی سقاها از در خانه حضرت می گذشتند، می ایستادند و به صدای قرآن خواندن ایشان گوش می کردند»^۲.

ضرورت اهتمام به این امر برای حوزه های علمیه دو چندان است. چرا که یکی از رسالت های دانش آموختگان مکتب اهل بیت علیهم السلام، معلمی قرآن و تبلیغ آموزه های آن است. بنابراین شایسته است با تأسی به اهل بیت علیهم السلام جملگی، قرآن را به نیکوترین شیوه، تلاوت نموده و به جویندگان طریق معرفت بیاموزند. لازمه ی تلاوت ملیح و زیبا دو چیز است: ۱- صدای نیکو ۲- ادای صحیح. شاید مفهوم گفتار رسول خدا ﷺ که فرمود «قرآن را با الحان و صدای عرب بخوانید»، همین باشد.

۴. تجوید در نماز

نماز یکی از واجبات مورد تأکید دین مبین اسلام است. امام باقر علیه السلام می فرماید: «... إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الصَّلَاةَ، فَإِنْ قُبِلَتْ قُبِلَ مَا سِوَاهَا...؛ نخستین چیزی که در قیامت مورد محاسبه قرار می گیرد نماز است. اگر مورد پذیرش قرار گرفت، باقی اعمال نیک هم، مورد قبول قرار می گیرد»^۳. در فقه اسلامی شرایطی برای

۱. همان، ج ۲، ص ۶۱۴.

۲. الإمام الصادق علیه السلام: كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَحْسَنَ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ، وَكَانَ السَّقَاوُونَ يَمْتَرُونَ فَيَقِفُونَ بِيَابِهِ يَسْمَعُونَ قِرَاءَتَهُ...؛ همان، ص ۶۱۶.

۳. همان، ج ۳، ص ۲۶۸.

صحت نماز ذکر شده است. از جمله‌ی این شرایط، آداب قرائت نماز است. برای پاسخ به این سؤال که آیا در نماز، رعایت قواعد تجویدی واجب و لازم است یا خیر و اگر لازم است چه مقداری از آن باید رعایت شود، محور بحث را نظرات فقهی امام خمینی رحمته الله علیه قرار می‌دهیم.

وجوب صحت قرائت نماز

«واجب است که قرائت، صحیح باشد، پس اگر عمداً یک حرف یا حرکت یا تشدید یا مانند آن را اخلال کند، نمازش باطل است و کسی که حمد یا سوره را نمی‌تواند به خوبی بخواند، واجب است یاد بگیرد»^۱.

رعایت مخارج حروف

«اگر کسی به جای حرفی دیگر بگوید، مثلاً به جای (ض)، (ظ) بگوید، نماز او باطل است»^۲.

معیار در صحیح بودن قرائت

«معیار در صحت قرائت این است که حروف از مخارج خودشان ادا شوند، به طوری که اهل زبان [عربی] در وقت ادای آن حروف بگویند که او فلان حرف را ادا کرده حرف دیگر را ... در تعیین و تشخیص مخارج حروف، مراعات ریزه‌کاری‌های علمای تجوید لازم نیست، چه رسد به جهاتی (از ریزه‌کاری‌های علمای تجوید) که به صفات حروف بر می‌گردد ...»^۳

با توجه به نظر معظم‌له بر هر مکلف واجب است، نمازهای یومیه و واجب خود را صحیح و با رعایت مخارج حروف بخواند. بنابراین رعایت بخشی از قواعد تجوید بر هر مکلفی واجب است. بهتر است برای یادگیری و اطمینان از درستی قرائت اذکار نماز به افرادی که اهل فن و خبره (آشنا به تجوید نظری و عملی) هستند، مراجعه

۱. امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، کتاب الصلوه، باب فی القرائة والذکر، مسأله ی ۱۲.

۲. امام خمینی، توضیح المسائل؛ مسأله ی ۱۰۰۰.

۳. همان؛ مسأله ی ۱۳.

نموده و قرائت نماز خود را به آنان عرضه کرد تا خدای ناکرده بعد از گذشت چندین سال از این تکلیف و خواندن نمازها با قرائت اشتباه و ناصحیح، مجبور به اعاده آن نبود. تأکید ما بر مراجعه به استاد تجوید عملی، از این رو است که چه بسا افرادی با مبانی علم تجوید آشنا باشند ولی در مقام عمل (تلفظ و ادا) مهارت نداشته باشند. فتوای حضرت امام رحمته الله علیه حاکی از آن است که پرداختن به ریزه‌کاری‌ها و ظرافت‌های علم تجوید در نماز واجب نیست. اما جایی که تمایز حرفی از حرف دیگر مربوط به شناخت صفت آن حرف است، دانستن آن صفت ممیز، ضروری است. به عنوان مثال، شناخت و تمییز حرف «ص» از «س» در درشت ادا شدن «ص» (تفخیم) و نازک ادا شدن «س» (ترقیق) است.

مهارت افزایی: آیات ۴۱ تا پایان سوره ی «یس» را به صورت صحیح و روان تلاوت بفرمایید.

وَأَيُّهُمْ أَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِن مِّثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِنْ نَشَاءُ نَغْرِقْهُمْ فَلَاصِرٍ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ انْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطِعُهُمْ مَنْ لَّوْ شَاءَ اللَّهُ أَطْعَمَهُمْ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ

﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾
 وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ
 ﴿٥١﴾ قَالُوا أَيْوَدُّلَنَا مِنْ بَعَثَانَا مِنْ مَّرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ
 وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً
 وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ
 نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾
 إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ
 فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِنُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ
 مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَأَمْتَرُوا الْيَوْمَ
 أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا
 تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنْ أَعْبُدُونِي
 هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا
 أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ
 ﴿٦٣﴾ أَصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ الْيَوْمَ نَخْتِمُ
 عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا

يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا
الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ
عَلَى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ
﴿٦٧﴾ وَمَنْ تُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾
وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُبِينٌ
﴿٦٩﴾ لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَمًا فَهُمْ لَهَا
مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾
وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا
مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ
نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ
إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا
خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبْنَا
مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾
قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

(۷۹) الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ
 مِنْهُ تُوقَدُونَ (۸۰) أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ (۸۱)
 إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (۸۲)
 فَسُبْحَنَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۸۳)

پرسش ها و تمرین ها

۱. معنای ترتیل و ارتباط آن با قرائت، تحقیق، تدویر و حدر را توضیح دهید.
۲. ویژگی های تلاوت ترتیل از نگاه اهل بیت علیهم السلام را بیان کنید.
۳. ضرورت فراگیری تجوید را تبیین نمایید.
۴. معنای لغوی و اصطلاحی تجوید را بیان نموده و سه بخش دانش تجوید را نام ببرید.
۵. تمرین های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

ادای فصیح حرکات

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. کیفیت ادای فصیح حرکات کوتاه را بیان نمایند.
۲. میزان کشش صدا در هنگام تلفظ حرکات کوتاه را تبیین کنند.
۳. دانش به دست آمده را در تلاوت قرآن به ویژه آیات ۱ تا ۷۴ سوره‌ی «صافات» به کار بسته و حرکات را به صورت فصیح ادا نمایند.

۵۱

در درس گذشته با تعریف ترتیل و ضرورت فراگیری تجوید آشنا شدیم. به دلیل اهمیت ادای صحیح حرکات در تجوید و تأثیر بالای آن در تحقق لهجی فصیح عربی و رعایت قواعد تجوید، در این درس با ادای صحیح صداهای کوتاه آشنا می‌شویم. به اعتقاد اهل فن، ادای صحیح حرکات در رعایت بسیاری از قواعد تجویدی مؤثر است و یکی از کلیدهای لهجی عربی است. در ادای درست صداهای کوتاه باید به دو نکته توجه کنیم:

۱. کیفیت اداء و تلفظ
۲. میزان کشش

صدای کوتاه فتحه

صدای «فتحه» و «الف مدی» از نظر کیفیت یکسان بوده و از نظر کمیت متفاوت می‌باشد؛ به گونه‌ای که صدای فتحه کوتاه و بدون کشش و صدای الف مدی همراه با کشش می‌باشد؛ به بیان دیگر؛ الف مدی دو برابر صدای فتحه، کشیده می‌شود. صدای فتحه در حروف «ص، ض، ط، ظ، خ، غ، ق، ر» همیشه درشت و پرحجم است.^۱

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با دقت نسبت به میزان کشش و کیفیت اداء صدای فتحه قرائت فرمایید.

دسته‌ی اول:

لَکَ مَعَ جَعَلَ نَزَلَ هَلَکَ ذَهَبَ سَلَفَ
کَذَبَ لَعَنَ فَعَلَ جَمَعَ فَتَحَ
سَکَنَ بَدَأَ يَدُکَ مَنَعَکَ فَسَجَدَ فَوَجَدَ
فَجَعَلَ نَزَعَ لَذَهَبَ فَعْدَلَکَ أَفْحَسِبَ

دسته‌ی دوم:

أَبَقَ خَلَقَ سَبَقَ وَقَعَ نَفَرَ طَبَعَ
نَفَرَ نَظَرَ أَمَرَ صَرَفَ حَضَرَ قَدَّمَ
شَكَرَ کَفَرَ شَرَعَ سَقَرَ رَفَعَ مَرَجَ

۱. در درس‌های آینده با علت درشتی صدای فتحه در این حروف آشنا خواهیم شد.

تَرَكَ بَلَغَ رَجَعَ فَصَلَ عَرَضَ لَخَسَفَ
نَذَرَ فَخَلَفَ رَجَعَكَ دَخَلَ فَفَسَقَ قَعَدَ
فَخَلَقَ فَعَقَرَ فَغَفَرَ فَوَقَعَ بَطَلَ يَذَرَكَ
خَنِمَ خَلَقَكَ حَذَرَ صَدَفَ عَبَسَ بَسَرَ

صدای کوتاه کسره

صدای «کسره» و «یاء مدی» از نظر کیفیت یکسان بوده و از نظر کمّیت متفاوت می‌باشند؛ به بیان دیگر؛ یاء مدی دو برابر صدای کسره، کشیده می‌شود.

مهارت افزایی (۲): کلمات زیر را با دقت نسبت به میزان کشش و کیفیت اداء صدای «کسره» قرائت فرمایید.

شَهِدَ كَرِهَ فَرِحَ سَفِهَ حَبَطَ بَرَقَ
مَعِيَ عَمِيَ عَوَجَ فَلِمَ شَرِبَ لَبِثَ إِرَمَ
نَسِيَ قَبَلَ عِلْمَ بِيَدِكَ بَلَغْتَ لَنَفَدَ
عَشْرَةَ رَجَلِكَ خَشَعْتَ قَبْلَكَ بَوْرَقَكُمْ
لِخَزَنَةِ فَفَزَعَ لِخَزَنَةِ يَبْدَنِكَ وَقَعْتَ
بِعَصَمٍ لِيَذَرَ تَبِعَكَ فَلَبِثَ أَفْأَمِنَ فَصَعِقَ

صدای کوتاه ضمه

صدای «ضمه» و «واو مدی» از نظر کیفیت یکسان بوده و از نظر کمیت متفاوت می باشند؛ به بیان دیگر: واو مدی دو برابر صدای ضمه، کشیده می شود.

مهارت افزایی (۳): کلمات زیر را با دقت نسبت به میزان کشش و کیفیت اداء صدای «ضمه» قرائت فرمایید.

هُوَ حَشَرَ وَضَعَ كُنِبَ عَفَى كَبَرُ
بَغَى ضَرَبَ ضَعَفَ زَبَرَ عَرَضَ نَفَخَ
يَهَبُ لَعِنَ ذَبَحَ نَزَرَ نَقَرَ نَرَى
فَبَصَرَتْ فَطَبَعَ عَضَدَكَ عَنَقَكَ عَمَرَكَ
وَقِهِمْ فَقَطَعَ غَلَبَتْ يَعِدُهُمْ يَعِظُكُمْ
ثَلَاثِي فَتَحَتِ لَنِيذَ

مهارت افزایی (۴): آیات ۱ تا ۷۴ سوره ی «صافات» را با دقت نسبت به میزان کشش و کیفیت اداء صداها ی کوتاه تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّجَرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالَّتِلَّاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾
 إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ
 الْمَشْرِقِ ﴿٥﴾ إِنَّا زَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِرَبِّنَا الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا
 مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ ﴿٧﴾ لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَا الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ
 مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنْ خِطَفَ
 الْخُطْفَةَ فَتَبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا
 أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ
 وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخَرُونَ
 ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمْ دَامِنَا وَكُنَّا رِبَا وَعِظْمًا
 أَمْ نَالِ الْمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوْءَابَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ
 ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يُؤْتِي لَنَا هَذَا
 يَوْمَ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾
 ﴿٢٢﴾ أَحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٣﴾ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ فَأَهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٤﴾ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿٢٥﴾

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُسْتَسَامُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
 عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّا كُنْكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾
 قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ
 بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَٰغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَٰئِقُونَ ﴿٣١﴾
 فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ
 ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ إِنَّا لَتَارِكُوَاءِ الْهَيْئَةِ
 لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّا كُنْكُمْ
 لَذَٰئِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُحْزَنُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
 ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾
 فَوَٰكِهِ وَهُمْ مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَى سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ
 ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَّذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ
 ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ
 الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى
 بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾

يَقُولُ أَهْ نَكَ لِمَنِ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَهْ ذَا مِنَّا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا أَهْ نَا
 لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَءَاهُ فِي سَوَاءِ
 الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدَتْ لَتُرْدِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي
 لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا
 الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَذَا هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾
 لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَلِكَ خَيْرٌ نُزْلًا أَمْ شَجَرَةُ
 الزَّيْتُونِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ
 تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ
 ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَا كُفُونَ مِنْهَا فَمَا لُتُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ
 عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنْ مَرَجَعَهُمْ لِآلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾
 إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَرِهِمْ يُرْغَوْنَ ﴿٧٠﴾
 وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ
 مُّنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذِرِينَ ﴿٧٣﴾
 إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. کیفیت ادای فصیح صداها را کوتاه را تبیین نمایید.
۲. در کدام یک از حروف، فتحه، درشت و پرحجم خوانده می‌شود؟
۳. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود قرائت نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.

فصل دوم:

مخارج حروف

دستبردین مومن ادری خواندنی علی

تمایز حروف (۱)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. مراد از مخارج حروف در اصطلاح قرائت قرآن را بیان نمایند.
۲. تمایز حرف «واو» در عربی و فارسی را توضیح دهند.
۳. تمایز حروف و کیفیت ادای «سین و ثاء»، «زاء و ذال» را با ذکر مثال تبیین کنند.
۴. هنگام تلاوت، حروف «واو»، «ثاء» و «ذال» را به درستی از مخرج آن تلفظ کنند.
۵. آیات ۷۵ تا ۱۲۲ سوره‌ی «صافات» را با رعایت قواعدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

همان‌طور که گفته شد بخش مهمی از تجوید عملی ادای فصیح حروف و حرکات است. بعد از آنکه در درس گذشته با ادای حرکات آشنا شدیم در این درس با کیفیت ادای حروف آشنا می‌شویم. از آن جا که کیفیت ادای حروف در عربی و فارسی در حروف زیادی، یکسان است تنها با آن دسته از حروفی که مخرج حروف متمایزی از فارسی دارند آشنا می‌شویم و ضمن مثال‌هایی به تمرین ادای صحیح این حروف می‌پردازیم. در این درس بعد از تعریف اصطلاح مخارج حروف با تلفظ صحیح حروف «واو»، «ثاء» و «ذال» آشنا می‌شویم.

مخرج حرف

«مخرج» در لغت به معنای «محل خروج» و در اصطلاح قرائت عبارت است از «محل تلفظ حرف».

هوای بازدم پس از عبور از حنجره (نای) در یکی از قسمت‌های دستگاه تکلم (حلق، دهان، لب‌ها) محدود شده و بدین ترتیب حرف ایجاد می‌گردد. محلی را که هوا در آن به حرف تبدیل می‌شود، مخرج آن حرف می‌نامند؛ مانند «لب‌ها» که محل تلفظ دو حرف «باء» و «میم» است.

همان‌گونه که می‌دانید، بسیاری از حروف عربی به همان شکل فارسی تلفظ می‌شود و در گام‌های آغازین آموزش تجوید نیازی به تمرین ویژه ندارد؛ تنها ده حرف «ثاء، حاء، ذال، صاد، ضاد، طاء، ظاء، عین، غین، واو» در زبان عربی، تلفظ آنها به گونه‌ی دیگری است که برای یادگیری بهتر، آنها را با حروف مشابه مقایسه کرده و به تمرین روی کلمات قرآنی می‌پردازیم.

تمایز حروف (۱)

تمایز «واو»

تلفظ حرف «واو» در زبان فارسی و عربی متمایز است. این حرف از حروف «شفوی»^۱ است و محل تلفظ آن لب‌ها می‌باشد. برخلاف تلفظ فارسی آن که از اتصال لب پایین به سردندان‌های ثنایای بالا پدید می‌آید، در زبان عربی لب‌ها بدون برخورد با دندان‌ها به حالت گرد و پیوسته درآمده، «واو» تلفظ می‌شود؛ مانند:

أَوَّلِينَ

۱. حروف «شفوی» به چهار حرف «باء»، «فاء»، «میم» و «واو» گفته می‌شود که محل تلفظشان لب‌ها است.

مہارت افزایی (۱): کلمات زیر را قرائت نمایند.

بَلَوْنَهُمْ أَوْجَفْتُمْ تَوْبَتَهُمْ لَا نُوَجِّلُ قَوْمِي
يَوْمِهِمْ وَجَدَهَا يَوِيلَنَا وَجْهَهَا وَارِدُهَا
بِوَالِدَتِي وَزَرَ أُخْرَى شَاوِرَهُمْ تَوَسَّوْا
تَأْوِيلُ تَتَوَى تَسْتَوِي وَفَيْتَ وَجُوهَكُمْ
وَجَدَكُمْ تَلَوْا وَدَرَى الْأَوَّلِينَ لِلْأَوَّابِينَ
أَوْبَى فَسَوَى لَوْأَ زُوِجَتْ

اذکار نماز:

وَلَا الضَّالِّينَ ، وَبِحَمْدِهِ ، يَوْمَ الدِّينِ ، وَلَمْ يُؤَلِّدْ ، كُفُّوا

مهارت افزایی (۲): عبارت‌های قرآنی زیر را با رعایت تلفظ حرف «و» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید تلاوت فرمایید.

۱. قُلُوبٌ یَّوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ

۲. لَا تَضَارَّ وَلَدَةً یُّبْلِغُهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ، یُّبْلِغُهُ

۳. أَفَلَا یَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَیَسْتَغْفِرُونَ؟ وَاللَّهُ غَفُورٌ

رَحِیمٌ

۴. قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ

فُرْدَیْ ثُمَّ تَنْفَكُوا

۵. قُلْ یَنُفِّكُکُم مَّلَکُ الْمَوْتِ الَّذِی وُکِّلَ بِکُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّکُمْ

تَرْجَعُونَ

۶. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ * لَیْسَ

لَوْعِنَهَا کَاذِبَةٌ

۷. وَأَنْبِئُوا إِلَىٰ رَبِّکُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ، مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَکُمْ

الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

٨. الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ

أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

٩. أَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ

بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

١٠. يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ

رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ

١١. وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ

وَفِصْلَهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَى الْمَصِيرِ

١٢. إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا

تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

تمایز «سین» و «ثاء»

حرف «سین» از حروف «أسلی»^۱ بوده که هنگام تلفظ آن، قسمت جلوی سطح زبان به لثه‌ی دندان‌های ثنایای بالا نزدیک شده و با «صغیر»^۲ ادا می‌شود. ولی حرف «ثاء» از اتصال بخش مجاور نوک زبان به سردندان‌های ثنایای بالا و به صورت دمی‌دگی «نفت» ادا می‌شود. مانند:

أَسْمَ إِثْمَ

مهارت افزایی (۱): کلمات قرآنی زیر را قرائت نمایید.

يَلْبَسُونَ يَلْبَسُونَ
مَثُونَكُمْ فَاتَّبِعُوا يَثْرَبَ مَثْلَهُمْ مُثْقَلُونَ
مَثْنَى ثَمُودَ ثَلَاثَ ثَقُلْتَ الْكَوْثَرَ
مِنَ الْمَثَانِي وَثَامِنُهُمْ فَاتَّبِعْكُمْ ثِيَابَهُمْ مَوْثِقًا
جَاثِيَةً كَثِيرًا جَثِيًّا حَثِيثًا ثُمَّ ثُبُورًا
ثَلَاثَ لَمَثُوبَةٍ ثَلَاثُونَ مَبْثُوثَةٌ الثَّقَلَانِ

۱. حروف «أسلی» شامل «صاد»، «سین» و «زای» می‌باشد که محل تلفظ آنها أسله (بخش جلوی سطح زبان) است.

۲. صغیر به معنای صوتی است که در نتیجه‌ی سایش هوا یا صدا در مخرج سه حرف «صاد»، «سین» و «زای» هنگام تلفظ این حروف پدید می‌آید.

الثَّقَالُ مُنْبَأٌ يَتَأَيُّهَا الْمُدَّثِرُ ثَالِثُ ثَلَاثَةِ

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی زیر را با رعایت حرف «ث» و «س» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

۱. إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا

۲. أَنْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ

۳. يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ

۴. حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ

۵. وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا

۶. وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَفَفْنَاهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُم

۷. رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا

وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

۸. قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي آيَةً قَالَ ءَايَتُكَ إِلَّا تُكَلِّمَ

النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا

۹. إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ

كَفَرُوا ثَانِي **ثَانِي** أَثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ

۱۰. أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ

طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

۱۱. لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ

وَمَآ مِنْ إِلَهِ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا

يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

تمایز «زاء» و «ذال»

۶۸

محل ادای حرف «زاء» قسمت جلو سطح زبان و لثه‌ی دندان‌های ثنایای بالا می‌باشد، ولی حرف «ذال» از برخورد بخش مجاور نوک زبان به سر دندان‌های ثنایای بالا و به صورت نازک و کم حجم ادا می‌شود. مانند:

زَرَعًا ذَرَعًا

۱. لازم به یادآوری است که حرف «ذال» مانند حرف «ثاء» از یک مکان تلفظ شده و به حروف «لثوی» موسومند؛ اما تفاوت آن دو در این است که در تلفظ «ثاء» تارهای صوتی مرتعش نمی‌شوند، اما در تلفظ «ذال» تارهای صوتی مرتعش می‌شوند.

مہارت افزایی (۱): کلمات زیر را قرائت نمایند.

أَذْهَبَ وَادْكُرُوا حِذْرَكُمْ أَلَاذِقَانِ
يُذْهِبُكُمْ عَذْرًا وَذَكَّرَهُمْ ذَهَبُوا
مُذَبِّدِينَ ذَالِكُمْ أَذَاعُوا ذِكْرَهَا الَّذِينَ
وَلَذِي الْقُرْبَىٰ مَعَاذِيرُهُ لِيُذِيقَهُمْ وَنُذِرُ
وَذُلِّلَتْ ذُنُوبَنَا خُذُوهُ ذُوقُوا نَذْوَهُمْ
تُكَذِّبَانِ الذُّنُوبُ فَأَذِنَ مُؤَذِّنٌ لِيَذْكُرُوا
وَلَا تُبْذَرُ تَبْذِيرًا

اذکار نماز:

صِرَاطَ الَّذِينَ، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، كَذَلِكَ اللَّهُ رَبِّي

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی زیر را با رعایت حرف «ذ» و «ز» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

۱. وَالذَّارِبِ ذَرَوَا
۲. وَذَكَرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ يَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ
۳. ثُمَّ كُلِّ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلًّا
۴. وَذُرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا
۵. وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمْ
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
۶. الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا أَتَمْنَا مَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
۷. رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ
بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ
۸. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا
قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

٩. خذُوهُ فَعْلُوهُ * ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ * ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ

ذُرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ

١٠. وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ

وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ

مِنْ ذُرِّيَّةٍ قَوْمٍ آخَرِينَ

١١. مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ

بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

١٢. وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ

ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا

كَسَبَ رَهِيْنٌ

١٣. وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ

مهارت افزایی (۳): آیات ۷۵ تا ۱۲۲ سوره ی «صافات» را با دقت نسبت به مخارج حروف «ث»، «ذ»، «و» و نظایرشان و قواعدی که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

وَلَقَدْ نَادَيْنَا نُوْحًا فَلْنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾
وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَّمَ
عَلَى نُوْحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُ مِنْ
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ ﴿٨٢﴾ ﴿٨٣﴾ وَإِذْ قَالَ
شَيْعِنُهُ لِبَرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَاءَ رَبُّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ
لِأَيُّهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَفِكُءَ إِلَهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ
﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَظَرَنْظَرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾
فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهِنَّهِمْ
فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا
بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَعْبُدُونِ مَا نَحْنُ حُوتٌ
﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا أَبْنَاؤُ اللَّهِ بُنَيْنَا فَأَلْقُوهُ
فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾
وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيِّدِينَ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ
﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعَىٰ قَالَ

يَأْتِي أَفْعَلُ مَا تَوَمَّرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾
فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَدَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ
صَدَقْتَ الرَّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ
الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي
الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنْ
الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا
مُحْسَنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَّا عَلَى مُوسَى
وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ
﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَءَايَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ
الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا
عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ
﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. مخارج حروف را تعریف کنید.
۲. تمایز «واو» در فارسی و عربی را بیان کنید.
۳. تمایز «ث» و «س» در تلفظ چیست؟
۴. تمایز «ذال» و «زاء» در تلفظ چیست؟
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر پردازید.

تمایز حروف (۲)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. تمایز حروف و کیفیت ادای «ذال و ظاء» و «هـاء و حاء» را با ذکر مثال بگویند.
۲. حروف «ظاء» و «ذال» را با رعایت تمایزشان به درستی از مخرج آن حروف تلفظ کنند.
۳. حرف «حاء» را به درستی و بدون خلط با «هـاء» از مخرج آن تلفظ کنند.
۴. آیات ۱۲۳ تا ۱۸۲ سوره‌ی «صافات» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

حال که با دقت در تمایز حروفی نظیر «ذال» و «زاء» که در درس قبل خواندید، قرائت نماز بهتری دارید و کلمات قرآنی را بهتر ادا می‌کنید، در این درس لازم است بدانید حرف «ذال» با یک حرف دیگر یعنی «ظاء» نیز اشتراکات و تمایزهایی دارد. در این درس علاوه بر آشنایی با تمایز «ذال» و «ظاء» از تمایز حرف «هـاء» و «حاء» نیز آگاه می‌شویم و در کلمات مختلف آنها را به کار می‌بندیم.

تمایز «ذال و ظاء»

حرف «ظاء» در فارسی همانند حرف «ز» تلفظ می‌شود ولی در زبان عربی مانند حرف «ذال» از برخورد بخش مجاور نوک زبان با سر دندان‌های ثنایای بالا ادا می‌شود؛ با این تفاوت که حرف «ذال» به صورت نازک و کم حجم ولی حرف «ظاء» به علت انطباق سطح زبان با سقف دهان و بالا آمدن ریشه‌ی زبان، به صورت

درشت و پر حجم ادا می‌شود؛^۱ مانند: مُنْذِرِينَ مُنْظِرِينَ

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را قرائت نمایید.

مَحْذُورًا مَحْظُورًا
أَظْلَمُ يَظْلِمُونَ يُظْهِرُ حَفِظْنَاهَا وَأَغْلُظُ
مُظْلِمُونَ ظَلَمُوا ظَهَرَ فَظَلَّتْ يُظَاهِرُوا
ظَالِمِي أَظْلِمُونَ ظَلَّلُهَا ظَهَرِيًّا مَحْفُوظُ
كَظِيمٌ حَفِظِينَ عَظِيمٌ يَظُنُّ ظَلَمْتُ
تَوْعَظُونَ وَأَحْفَظُوا حَفِظُونَ يُعْظِمُ فَظًّا
حَظٌّ إِنَّ الظَّنَّ هُمُ الظَّالِمُونَ إِلَى الظِّلِّ

۱. «ثاء»، «ذال» و «ظاء» حروف لثوی نامیده می‌شوند؛ چرا که محل تلفظ آنها نوک زبان و سر دندان‌های ثنایای بالا می‌باشد.

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی زیر را با رعایت حرف «ظ» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

۱. فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾

۲. وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ

۳. فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِّثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ

۴. أَنْطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ * لَا ظِلِيلٍ وَلَا يُغْنِي

مِنَ اللَّهَبِ

۵. وَأَنْظُرْ إِلَىٰ إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ

ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا

۶. الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

٧. فِيمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظًا

الْقَلْبِ لَا تَفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

٨. وَذَرُوا ظَهْرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ

الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ

٩. إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلِلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي

ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

١٠. قُلْ لِّنَّ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا

الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَتْ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

١١. وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا

نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُستَيْقِنِينَ

١٢. وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ

مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ

يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ

تمایز «هـ» و «حـ»

حرف «هـ» از حنجره و انتهای حلق ادا شده و در هنگام تلفظ آن، هوا در میان تارهای صوتی محدود می‌گردد و به صورت ساده ادا می‌شود. ولی حرف «حـ» از وسط حلق ادا شده و در هنگام تلفظ آن، دیواره‌ی حلق فشرده می‌گردد و این حرف با گرفتگی خاصی ادا می‌شود. مانند:

أَهْلٌ أَهْلٌ

مهارت افزایی (۱): کلمات قرآنی زیر را قرائت نمایید.

أَهْوَى أَهْوَى

أَحْيَا فَاحْتَرَقَتْ يَحْيَىٰ مَحْيَاهُمْ الْمِحْرَابَ
تَحْنِيهِمْ حَرَمَهَا حَسِيسَهَا الْحَمْدُ يُحَاسِبُكُمْ
دَحْنَهَا مُحَرِّبَ رَحِمَ تَحْنِيهِمْ حَسَابِهِمْ
حِيتَانُهُمْ يَحِيقُ نُوحِيهَا وَحَلُّوا حُرِّمَتْ
حُنَفَاءَ الْمُفْلِحُونَ يَحُولُ يُسَبِّحُونَ زُحْرَحَ
وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ حِينَ تَرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ

۱. این گرفتگی را «بُجْه» می‌نامند.

اذکار نماز:

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ أَحَدٌ سُبْحَانَ
بِحَمْدِهِ مُحَمَّدًا رَحْمَةً الصَّالِحِينَ

مهارت افزایی (۲): عبارات قرآنی زیر را با رعایت حرف «ح» و «ه» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید تلاوت نمایید.

۱. وَحَمِّدُوا بِهَا وَأَسْتَيْقِنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلُمًا وَعُلوًّا
۲. رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ
۳. فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
۴. فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ
۵. مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ
۶. فَأَفْنَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
۷. وَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
۸. وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّنُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا

٩. سَأْزِيهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ **حَتَّى** يَتَبَيَّنَ
لَهُمْ أَنَّهُ **الْحَقُّ**

١٠. وَالَّذِينَ يَحْنَبُونَ كِبَرِ الْأَيْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا
غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ

١١. فَالْقُوا **جِبَاهَهُمْ** وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا
لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ

١٢. رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ
وَعَلَىٰ وَالِدَتِي وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي
بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

مهارت افزایی (۳): آیات ۱۲۳ تا ۱۸۲ سوره ی «صافات» را با رعایت قواعدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾
إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَأَنْتُمْ كُونُوا عِبَادَ اللَّهِ وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَلْقِينَ ﴿١٢٤﴾ اللَّهُ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٥﴾
فَكَذَّبُوهُ فَأَنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٦﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٧﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٨﴾ سَلَّمَ عَلَىٰ إِيَّاسِينَ ﴿١٢٩﴾ إِنَّا كَذَلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣١﴾ وَإِنْ لَوْطَا
لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٢﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٣﴾ إِلَّا عَجُوزًا
فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٤﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخِرِينَ ﴿١٣٥﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ
مُصْبِحِينَ ﴿١٣٦﴾ وَبَالِيلٌ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٧﴾ وَإِنْ يُؤْسَسْ لِمَنِ
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٨﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٣٩﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ
مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤٠﴾ فَالْنَقْمَةُ آتَتْ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤١﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ
كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٢﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٣﴾

﴿١٤٥﴾ وَابْتَنَّا عَلَيْهِ شَجَرَةً
 مِّن يَّقُطِينَ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾
 فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمُ الرِّبِّكَ الْبَنَاتُ
 وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنثًا وَهُمْ
 شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ
 اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾
 مَا لَكُمْ كَيْفَ تَكْفُرُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ
 ﴿١٥٦﴾ فَاتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ
 نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجَنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا
 يُصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾
 مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفِتْنَيْنِ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَن هُوَ صَالٍ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا إِلَّا
 لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ
 ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا
 عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكْفَرُوا بِهِ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ
 سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ

جُنَدَانَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصَرَهُمْ فَسَوْفَ
 يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحِثِهِمْ فَسَاءَ
 صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصَرَ فَسَوْفَ
 يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾
 وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. تمایز حروف و کیفیت ادای «ذال و ظاء» را با ذکر مثال بیان کنید.
۲. تمایز حروف و کیفیت ادای «هـ و حاء» را با ذکر مثال بیان کنید.
۳. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

تمایز حروف (۳)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. تمایز حروف و کیفیت ادای «همزه و عین» و «قاف و غین» را با ذکر مثال بگویند.
۲. دو حرف «عین» و «غین» را با رعایت تمایزشان به درستی از مخرج آنها تلفظ کنند.
۳. حرف «عین» را به درستی و بدون خلط با «همزه» از مخرج آن تلفظ کنند.
۴. آیات ۱ تا ۲۹ سوره‌ی «ص» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند تلاوت نمایند.

کلمات «قدیر» و «غدير» معانی متفاوتی دارند؛ همچنین است کلماتی چون «الیم» و «علیم». برای آنکه تمایز حروف در این کلمات را نیز به نیکویی مراعات کنید، در این درس با تمایز دو حرف «همزه» و «عین» و نیز «قاف» و «غین» آشنا می‌شوید و با تمرین و جدّیت خود در ادا کردن دقیق آنها از اشتباه در معنای آنها جلوگیری می‌کنید.

تمایز «همزه» و «عین»

حرف همزه از حنجره در انتهای حلق ادا شده و در هنگام تلفظ آن تارهای صوتی به یکدیگر متصل می‌گردد به طوری که صدای حرف در حال سکون قطع می‌شود. ولی حرف عین از وسط حلق ادا شده و در هنگام تلفظ آن، دیواره‌ی حلق جمع می‌گردد و صدای حرف در حال سکون، مقداری کشیده می‌شود، مانند:

«تَأْلَمُونَ ، تَعْلَمُونَ»

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با دقت بخوانید.

أَجَلٍ عَجَلٍ ، أَمَلًا عَمَلًا ، أَمِينٍ عَمِينٍ
 أَلَّا عَلَى نِعَمٍ يُعْجِبُكَ نَعْبُدُ أَعْلَمُوا
 يَسْتَعْجِلُونَ عَبَسَ مَعَكُمْ مَعِيشَ عَلَيْهِمْ
 عِبَادُ عِلْمًا فَعِلُوا عِيسَى سُنْعِيدُهَا
 فَأَعِينُونِي عُلَمَاءُ لِلْعُسْرَى تَعُولُوا يَعُودُونَ
 عُوقِبْتُمْ فَعَالَ سُعِرَتْ يَدْعُ الْيَتِيمَ
 لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ

فَمَنْ أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ

اذکار نماز:

الْعَالَمِينَ نَعْبُدُ نَسْتَعِينُ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ رَبِّي الْعَظِيمِ
رَبِّي الْأَعْلَى عَلَى سَمِعِ اللَّهِ عَبْدُهُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ
السَّلَامُ عَلَيْنَا عِبَادِ اللَّهِ

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی را با رعایت حرف «ع» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

۱. وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

۲. وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

۳. قُلْ مَا يَعْبَوُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ

۴. قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

۵. عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّى عَمَّا يُشْرِكُونَ

۶. وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا

۷. وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا

٨. يَأْتِيهَا الرُّسُلُ كُلُّوْا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَأَعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي

بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

٩. وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ

بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ

١٠. وَيَوْمَ يَعْصُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَلِّتَنِي أَخَذْتُ

مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

١١. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ

عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا

١٢. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا

قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

تمایز «قاف» و «غین»

حرف «قاف» از حروف «لَهَوی» است که در هنگام تلفظ ریشه‌ی زبان به ابتدای زبان کوچک متصل شده و به حالت «انفجاری» تلفظ می‌گردد؛ به گونه‌ای که صدا در تلفظ آن قطع می‌شود. ولی در تلفظ حرف «غین» ریشه‌ی زبان به زبان کوچک که در مرز حلق و دهان قرار گرفته نزدیک شده و به همراه صفت «رخاوه» به صورت سایشی، نرم، کشیده و دنباله دار ادا می‌شود.^۱ مانند:

أَغْنَى وَاقْنَى

مهارت افزایی (۱): کلمات قرآنی زیر را قرائت نمایید.

قَدْ غَدَّ
أَغْفِرُ أَفْرِغُ أَغْشِيتُ يَغْلِي يَغْنِيهِمْ
فَأَسْتَغْفِرُ غَيْرِي غَنِمْتُمْ تَغَشَّاهَا الْغَافِرِينَ
فِي الْفَكَارِ وَالْمَغْرِبِ غَلَّ بَغِي غَسَلِينَ
نَبْنِغِي فَأَلْمُغِرَاتِ أَبْغِيكُمْ غَلَبَتْ
لَا يَغُرُّكَ يَنْزَعُ نَبْغُوا يَبْغُونَ لُغُوبُ

۱. حروف «لَهَوی» شامل دو حرف «قاف» و «کاف» هستند که از زبان کوچک (لهات) تلفظ می‌شوند.

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی زیر را با رعایت تلفظ «غ» و «ق» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

۱. فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ
۲. وَوَجَّهْهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ * تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ
۳. وَالْوِاسْتَقَمُّوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَّاءً غَدَقًا
۴. فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنَّا غَدَاءٌ نَأْلُقَدِّ لِقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا
۵. فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَائِقُونَ * فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ
۶. وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى * فَجَعَلَهُ نُجَاءً أَحْوَى * سَقَرْتُكَ فَلَا تَنْسَى
۷. غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّلَوِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ

٨. وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ

لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌّ لَكُمْ

٩. أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَتَأْتِيَهُمْ

السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

١٠. وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَفْلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ

إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

١١. قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ * مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ * وَمِنْ

شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ

١٢. فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَخْخَفُونَ * أَن لَّا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ

عَلَيْكُمْ مَّسْكِينٌ * وَغَدَا عَلَى حَرْدٍ قَدِيرٍ

مهارت افزایی (۳): آیات ۱ تا ۲۹ سوره ی «ص» را با دقت نسبت به قواعدی که

تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾
كَرَّهْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَ أَوَلَاتٍ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾ وَعَجَبُوا
أَن جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سِحْرٌ كَذَابٌ ﴿٤﴾
أَجْعَلُ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ
مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾
مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ﴿٧﴾ أُنْزِلَ
عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُوقُوا عَذَابَ
﴿٨﴾ أَمْرٍ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُمْ
مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ﴿١٠﴾
جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ

لَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِنَّ كُلَّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ
فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنْظُرُهُمْ إِلَّا الْأَصْحَابُ وَجِدَةً مَّا لَهَا
مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْنَاقَ قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾
أَصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾
إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعِشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ
مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَءَاثَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ
وَفَصَّلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ أَتَاكَ نَبْوُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا
الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ
خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ
وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَجَّةً
وَلِي نَجَّةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ
لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَجْمِكَ إِلَى زَعَاكِهِ وَإِنْ كَثِيرٌ مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي
بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ
مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ
﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَّثَابٍ

﴿٢٥﴾ يَدَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ
 بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ
 عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾
 وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَطْلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ
 ﴿٢٨﴾ كَذَّبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِيَذْبَرُوا ءَايَتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا
 الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۹۴

۱. تمایز حروف و کیفیت ادای «همزه و عین» را با ذکر مثال بگویید.
۲. تمایز حروف و کیفیت ادای «قاف و غین» را با ذکر مثال تبیین نمایید.
۳. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

تمایز حروف (۴)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش پژوهان عزیز بتوانند:

۱. تمایز حروف و کیفیت ادای «تاء و طاء» را با ذکر مثال بگویند.
۲. حرف «طاء» را به درستی و بدون خلط با «تاء» به نیکویی از مخرج آن تلفظ کنند.
۳. آیات ۳۰ تا پایان سوره‌ی «ص» را با رعایت قواعدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

اگر بخواهیم دو کلمه‌ی «تاب» و «طاب» را مانند فارسی، یکسان ادا کنیم، در قرآن و زبان عربی معنای مورد نظر ما به ذهن شنونده نمی‌آید. یکی به معنای «توبه کرد» و دیگری به معنای «گوارا و شیرین و خوب شد» استعمال می‌شود. برای صحیح ادا کردن این کلمات و عدم اشتباه دو حرف «ت» و «ط»، در این درس به بیان تمایز این دو حرف می‌پردازیم.

تمایز «تاء» و «طاء»

این دو حرف از اتصال قسمت جلوی سطح زبان با برآمدگی کام بالا و لثه‌ی دندان‌های ثنایای بالا تلفظ می‌شود و تمایز آنها به این ترتیب است:
در هنگام تلفظ حرف «تاء» سطح زبان از کام بالا دور و ریشه‌ی زبان میل به پائین پیدا می‌کند و در نتیجه به صورت نازک و کم حجم تلفظ می‌شود، ولی حرف «طاء» به علت انطباق سطح زبان با سقف دهان و تمایل ریشه‌ی زبان به کام بالا به صورت درشت و پرحجم ادا شده و صدای آن به عمق دهان و حلق منتقل می‌شود. لازم به یادسپاری است که صدای حرف «طاء» آشکار و بلند می‌باشد. مانند:

تَابَ طَابَ

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را قرائت نمایید.

قَنِينَ قَنِطِينِ

أَطْعَى تَطْعَوْا فِطْرَتَ خِطْبَةٍ مُطْمِئِنِّينَ

يُطْعِمُونَ فِطْرَ فَطْفِقَ اسْتَطَعْتُمْ طَائِفَتَانِ

أَطَاعُونَا بَطَائِنُهَا وَلَا نَطْعُ سَطِحَتِ طِفْلًا

أَسَاطِيرُ أَطِيعُونَ خَطِئْتِكُمْ طُمِسَتْ خُطُوتِ

۱. حروف «تاء»، «دال» و «طاء» را «نطعی» گویند؛ چرا که محل تلفظ آنها برآمدگی کام بالا (نطع) می‌باشد.

طُغَيْنَا طُوبَى يَطُوفُ بَطُونِهِمْ وَلَا تُشْطِطُ
تَخْطُهُ، لِلطَّاعِينَ تَطْلُعُ فَأَطْهَرُوا عُطِلَتْ

اذکار نماز:

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی زیر را با رعایت حرف «ط» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

۱. وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَّاعِينَ
۲. مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ
وَأَفِيدَتْهُمْ مِائِدَاتُ الْمَوْتِ وَأَصْلِهِمْ خُورَاءَ
۳. يَكْمُرُ بِهِمْ إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَأَصْطَفَاكِ عَلَى
نِسَاءِ الْعَالَمِينَ
۴. وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ
مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ

٥. وَالْقَمَرَ إِذَا اتَّسَقَ * لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ * فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

٦. الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ

٧. ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

٨. رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ، عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا

٩. وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنْ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ

١٠. قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

۱۱. وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ
 أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ
 ۱۲. إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ * وَلَا يَحْضُرُ عَلَىٰ طَعَامِ
 الْمَسْكِينِ * فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ * وَلَا طَعَامٌ إِلَّا
 مِنْ غَسَلِينَ * لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ

مهارت افزایی (۳): آیات ۳۰ تا پایان سوره ی «ص» را با دقت نسبت به قواعدی که
 تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾
 إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشيِّ الصَّفِيْنَتُ الْجَيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي
 أَحَبُّتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾
 رَدُّوهَا عَلَيَّ فُطِفَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا
 سُلَيْمَانَ وَالْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ
 لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾
 فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ

كُلِّ بَنَاءٍ وَغَوَاصٍ ﴿٣٧﴾ وَءَاخِرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَذَا
 عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ
 مَآبٍ ﴿٤٠﴾ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ
 بِنُصَبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾ أَرْكُضْ بِرَجْلِكَ هَذَا مَغْتَسلُ بَارِدٍ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾
 وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولَى الْأَلْبَابِ
 ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّهُ وَجَدَنَّهُ صَابِرًا
 نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
 أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى
 الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنِّهُمْ عِنْدَنَا مِنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ
 إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَذَا ذِكْرُ
 وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتٍ عِدْنٍ مُمْنَحَةٍ لَهُمْ فِي الْأَبْوَابِ
 ﴿٥٠﴾ مُتَكِينَ فِيهَا يُدْعَوْنَ فِيهَا بِفِكَهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾
 ✽ وَعِنْدَهُمْ قَصِيرَاتُ الْطَّرْفِ أَنْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ
 الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَذَا الرِّزْقُ مَالُهُ مِنْ نَفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَذَا وَابِتْ
 لِلطَّغْيِينِ لَشَرِّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَيُسْأَلُونَ لِمَ هَادُوا هَذَا

فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾ وَآخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾
هَذَا فَوْجٌ مُقْتَنِحٌ مَعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾
قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدْ مَتَمُّوهُ لَنَا فَيُسَّ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾
قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾
وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ اتَّخَذْنَاهُمْ
سَخِرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ
النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَنْ إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾
رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَوُّ
عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى
إِذْ يُخَصِّمُونَ ﴿٦٩﴾ إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنْمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَلَقْتُ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ
مِنْ رُوْحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ
يَا بَلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ
مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقَهُ مِنْ طِينٍ

﴿٧٦﴾ قَالَ فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَاجِعٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنْ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ
 الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
 الْمُنْظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
 لَا أَغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿٨٣﴾
 قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَا مَلَائِنَ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبَعَكَ
 مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ
 ﴿٨٦﴾ إِنَّهُ هُوَ الْبَاقِي ﴿٨٧﴾ وَلَنَعْلَمَنَّ نَبَاهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

پرسش ها و تمرین ها

۱. تمایز دو حرف «ت» و «ط» را در کیفیت تلفظ با ذکر مثال بگویید.
۲. با ذکر دو مثال احتمال خطا در انتقال مفاهیم و معانی در صورت عدم رعایت تلفظ صحیح دو حرف «تاء» و «طاء» را تبیین کنید.
۳. تمرین های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.

تمایز حروف (۵)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. تمایز دو حرف «سین» و «صاد» را در کیفیت تلفظ با ذکر مثال بگویند.
۲. حرف «صاد» را به درستی و بدون خلط با «سین» به درستی از مخرج آن تلفظ کنند.
۳. آیات ۱ تا ۲۱ سوره‌ی «زمر» را با رعایت قواعدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در درس‌های گذشته با تمایز برخی از حروف مهم در عربی و فارسی آشنا شدید و به عنوان نمونه دانستید که «ث» و «س» برخلاف زبان فارسی تلفظی متفاوت دارند. در این درس به تمایز حرف «سین» و یک حرف دیگر یعنی «ص» می‌پردازیم. دو حرفی که علی‌رغم تلفظ یکسان آن در زبان فارسی، تلفظی متفاوت دارند.

تمایز «سین» و «صاد»

این دو حرف از نزدیک شدن قسمت جلوی سطح زبان به لثه‌ی دندان‌های ثنایای بالا تولید می‌شود و تمایز آن دو به این ترتیب است:

در هنگام تلفظ حرف «سین» سطح زبان از کام بالا دور و ریشه‌ی زبان میل به پائین پیدا می‌کند و در نتیجه به صورت نازک و کم حجم ادا می‌شود. ولی حرف «صاد» به علت انطباق سطح زبان با سقف دهان و میل ریشه‌ی زبان به کام بالا به صورت درشت و پر حجم ادا شده و صدای آن به عمق دهان و حلق منتقل می‌شود. تأکید می‌شود، هنگام تلفظ «ص» نباید صدای سوت شنیده شود؛^۱ مانند:

عَسَى عَصَى

مهارت افزایی (۱): کلمات قرآنی زیر را قرائت نمایید.

عَسَيْتُمْ عَصَيْتُمْ - قَسَمْنَا قَصَمْنَا
أَصْلَحَ أَصْدَقُ إِصْلَحَهَا مِصْرَ تَصْعِدُونَ
يُصَرِّفُ صَلَاتِي الْقَصَصُ صَدَقَ مَصَانِعُ
لَصَادِقُ صَلَاحِينَ صِرَاطِي يَفْصِلُ أَبْصَرِهِمْ

۱. پیش‌تر بیان شد که «صاد»، «سین» و «زای» حروف «اَسْلَى» نامیده شده‌اند؛ چون بخش جلوی سطح زبان (اَسْلَه) در تلفظ آنها دخالت دارد.

نَصِيبًا مَصِيرَكُمْ يُؤْصِيكُمْ صُرِفَتْ صُحُفٌ
تَخَاصُّمٌ نَصُوحًا تَوْصُوتُ تَصُومُوا فَصَلَّاهُ
فَالصَّلَاةُ نُفُصِلُ يَخْتَصِرُ يَصَدَّقُوا

اذکار نماز:

الصِّرَاطُ الصَّمَدُ صَلِّ الصَّالِحِينَ

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی زیر را با رعایت حرف «ص» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

۱. فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى

۲. أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا

۳. فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ

۴. قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا

۵. فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرُ أُولُوا الْعِزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ

٦. فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ

٧. وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ

لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

٨. وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَأَضْرِبْ بِهِ، وَلَا تَحْنُثْ إِنَّآ وَجَدْنَاهُ

صَابِرًا نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ

٩. فَمِثْلُهُ، كَمِثْلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ، وَابِلٌ فَتَرَكَهُ،

صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا

١٠. فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ * فَنَادَوْا مُصْبِحِينَ * أَنْ اأْغْدُوا عَلَيَّ

حَرْثَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

١١. يُبْصِرُونَهُمْ يَوْمَ الْمُجْرِمِ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ بَنِيهِ

* وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ * وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ * وَمَنْ فِي

الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ

۱۲. وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ
وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا
وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ

مهارت افزایی (۳): آیات ۱ تا ۲۱ سوره «زمر» را با دقت نسبت به قواعدی که
تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿۱﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ
الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَأَعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿۲﴾ أَلَا
لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ
مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ
فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ
كَفَّارٌ ﴿۳﴾ لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَىٰ مِمَّا
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَنَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۴﴾
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ

وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
 كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّورُ ۝
 خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُمْ
 مِنْ الْأَنْعَامِ ثَمَنِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ
 خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ
 الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾ إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ
 اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ
 لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ
 فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾
 ﴿٨﴾ وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ
 نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا
 لِّيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ
 النَّارِ ﴿٨﴾ أَمَّنْ هُوَ قَنِتٌ ۖ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ
 الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ
 لَا يَعْلَمُونَ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولَٰؤُلَاءِ ۚ أَلَبَبٍ ﴿٩﴾ قُلْ لِّعِبَادِ الَّذِينَ

ءَامِنُوا أَنْقُورَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً
 وَأَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾
 قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ
 أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ
 ﴿١٣﴾ قُلِ اللَّهُ أَعْبُدْ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَأَعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ
 قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَلَا
 ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ
 وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَعْبَادُونَ ﴿١٦﴾
 وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى
 فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ
 أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾
 أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾
 لَكِنَّ الَّذِينَ أَنْقَرُوا بِهِمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَةٌ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ
 أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنْبِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ

يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَنُهُ ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ
يَجْعَلُهُ حُطَمًا إِنَّ فِيْ ذَلِكَ لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. تمایز دو حرف «سین» و «صاد» را در کیفیت تلفظ با ذکر مثال بگویید.
۲. ضمن مثالی بگویید در صورت عدم رعایت تلفظ صحیح حروف «سین» و «صاد» احتمال چه خطاهایی در انتقال مفاهیم وجود دارد؟
۳. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.

تمایز حروف (۶)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. تمایز حروف و کیفیت ادای «زاء» و «ضاد» را با ذکر مثال بگویند.
۲. حرف «ضاد» را به درستی و بدون خلط با «زاء» و حروف مشابه دیگر از مخرج آن تلفظ کنند.
۳. آیات ۲۲ تا ۴۵ سوره‌ی «زمر» را با رعایت قواعدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در درس‌های گذشته با تمایز تلفظ برخی حروف مانند: «واو»، «ث»، «ص»، «عین»، «حاء» و «غین» در زبان عربی آشنا شدید و به تمرین تلفظ صحیح کلمات دارای این حروف پرداختید؛ تفاوت حرف «زاء» با دو حرف «ذال» و «ظاء» را در ادای کلمات قرآنی مشاهده کردید. حرف «زاء» با حرف «ضاد» نیز در عربی تلفظی متفاوت دارد که در این درس به تمرین آن می‌پردازیم.

تمایز «زاء» و «ضاد»

حرف «ضاد» در فارسی همانند حرف «زاء» تلفظ می‌شود، ولی در زبان عربی از برخورد کناره‌ی زبان با دندان‌های آسیای^۱ فک بالا ادا می‌شود. در ادای «ضاد» سطح زبان با سقف دهان منطبق شده و ریشه‌ی زبان نیز به طرف بالا متمایل می‌گردد و در نتیجه این حرف به صورت درشت و پرحجم تلفظ می‌شود.^۲ (از این رو نباید این حرف را به صورت دال درشت تلفظ کرد، چرا که در تلفظ آن نباید صدا کاملاً قطع شود).^۳ باید دقت نمود که در هنگام تلفظ حرف «ضاد» زبان یک‌باره از دندان‌ها جدا نشود، زیرا در این صورت صدایی شبیه به قلقله ایجاد خواهد شد.

یادسپاری

به علت شباهت دو حرف «ضاد» با «ظاء» در تلفظ، با توجه به این که هر دو به صورت درشت و پرحجم ادا می‌شوند، باید دقت نمود تا هر حرف درست از مخرج خود ادا شده و از یکدیگر جدا گردد؛^۴ مانند:

فَضِّلُوا فَظَلُّوا

۱. به مجموعه‌ی پنج دندان آخر در هر سمت از آرواره بالا و پایین، دندان‌های «آسیا» یا «أضراس» می‌گویند؛ به همین سبب حرف «ضاد» را «ضِرسی» گویند.

۲. به علت آن که دارای صفت «استطاله» می‌باشد.

۳. حرف «دال» دارای صفت «شدت» است؛ در حالی که حرف «ضاد» دارای صفت «رخاوه» می‌باشد.

۴. (مسأله‌ی ۱۰۰۰): «اگر از کلمات حمد یا سوره را نداند، یا عمداً نگوید یا به جای حرفی، حرف دیگر بگوید مثلاً به جای (ض)، (ظ) بگوید یا جایی که باید بدون زیرو زیرو خوانده شود، زیرو زیرو بدهد، یا تشدید را نگوید، نماز او باطل است» رساله‌ی عملیه‌ی امام خمینی ره.

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را قرائت نمایید.

نَصْرَةٌ نَظْرَةٌ نَاضِرَةٌ نَاطِرَةٌ

زَلٌّ ، ذَلٌّ ، ظَلٌّ ، ضَلٌّ

أَضْعَفُ يَضْرِبَنَّ رِضْوَانٌ فَضَّلَ مُضْغَةً

ضَلَّ وَضَعَهَا ضَرَبَ ضَاحِكَةً لَضَالُّونَ ضَامِرٍ

نَضِجَتْ فِي الْأَرْضِ ضِعْفًا ضِيْزِي وَرَضِيتُ

مُعْرِضِينَ ضُرِبَتْ وَأَغْضُضَ عَرْضُهَا الْمَغْضُوبِ

مَخْضُودٍ رَضُوا يَنْفَضُّونَ نَضَّاحَتَانِ فِضَّةٍ

وَلَا يَحْضُ يَعْضُونَ عَضُّوا أَنْقَضَ ظَهْرَكَ

بَعْضَ الظَّنِّ يَعِضُ الظَّالِمُ مَغْضِبًا فَضَّلُوا

لِبَعْضِ ظَهِيرٍ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى

بَعْضَ الَّذِي بَعْضُ الظَّالِمِينَ

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ وَلَا الضَّالِّينَ

مهارت افزایی (۲): عبارت های قرآنی زیر را با رعایت حرف «ض» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا
وَلَا هَضْمًا

۲. إِنْ تَقْرَضُوا أَللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضْعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ
لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ

۳. وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا
وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى

۴. إِنْ أَلَلَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً
يَضْعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

۵. يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ، وَنَسُوا حَظًّا
مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ، وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا
قَلِيلًا مِنْهُمْ

٦. وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمِيعَكُمْ مَنَّاعًا حَسَنًا
إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ.

٧. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ *
وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ * الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ *
وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ

٨. وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ
فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ
إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

٩. إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ
فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ
كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

١٠. وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ
وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم
بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

۱۱. فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِمَا وَضَعْتُ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ
وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذَرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

مهارت افزایی (۳): آیات ۲۲ تا ۴۵ سوره ی «زمر» را با دقت نسبت به قواعدی که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۖ فَوَيْلٌ
لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبِهِمْ مِّن ذِكْرِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾
اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَبِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ
جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ
إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ ۚ مَن يَشَاءُ وَمَن
يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ
الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ
﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَاَتَتْهُمْ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَاذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخُرْىَ فِي الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَالْعَذَابِ
الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي
هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا
غَيْرِ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ

شُرَكَاءُ مُتَشَكِّسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا
الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ
﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخَصِمُونَ ﴿٣١﴾

❁ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَبَ بِالْصِّدْقِ
إِذْ جَاءَهُ الْيَسُّ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي
جَاءَ بِالْصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾
لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جِزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾
لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ
بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ
عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يَضِلَّ
اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ
أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَتُ ضُرِّيَّهٗ
أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَتُ رَحْمَتِي قُلْ حَسْبِيَ

اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَقَوْمِ اعْمَلُوا
 عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلْتُ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
 مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾
 إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَى
 فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ
 بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي
 لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ
 وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
 لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ
 قُلْ أُولَٰئِكَ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾
 قُلْ لِلَّهِ الشَّفَعَةُ جَمِيعًا ۖ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ
 إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ
 قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ
 دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. تمایز حروف و کیفیت ادای «زاء و ضاد» را با ذکر مثال بگویید.
۲. با ذکر دو واژه احتمال بروز خطا در انتقال مفاهیم در صورت عدم رعایت صحیح مخارج حروف «زاء» و «ضاد» را نشان دهید.
۳. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

مهارت افزایی در قرائت اذکار نماز

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. اذکار واجب نماز را مطابق با فتوای مراجع تقلید بدون اشتباه تلفظ کنند.
۲. اذکار مستحب نماز را به بهترین شکل ممکن ادا کنند.

ادای صحیح الفاظ نماز و حتی المقدور تلاش در فصیح خواندن نماز، این واجب بسیار مهم دینی را زینت می‌بخشد. ادب بندگی اقتضا دارد که آن چنانکه خداوند خواسته است نماز و عبادت او انجام گیرد و یکی از موارد ابتدایی در این مسیر بندگی، مراعات قرائت صحیح نماز است. در این درس مهم‌ترین اذکار واجب و مستحب نماز را با مراعات قواعدی که تا کنون آموخته‌اید به ویژه تمایز حروف تمرین می‌کنیم.

اذکار اقامه و اذان

اذان اقامه

۴ بار ۲ بار

۲ بار ۲ بار

۲ بار ۲ بار

۲ بار ۲ بار

۲ بار ۲ بار

۲ بار ۲ بار

۲ بار ۲ بار

ندارد ۲ بار

۲ بار ۲ بار

۲ بار ۱ بار

اللَّهُ أَكْبَرُ

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا وَلِيُّ اللَّهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ

حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ

حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ

قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ

اللَّهُ أَكْبَرُ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

استعاذه

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

سورهی فاتحه الكتاب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾

مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

﴿٥﴾ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ

عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

سورهی اخلاص

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَكِلْ

وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

اذكار نماز

ركوع: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ - سُبْحَانَ اللَّهِ

قيام: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ وَ

سجده: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ - سُبْحَانَ اللَّهِ

استغفار: أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

تشهد: الْحَمْدُ لِلَّهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ

لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَالِ مُحَمَّدٍ

تسبيحات اربعه: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ

سلام: أَلْسَلَامٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

أَلْسَلَامٌ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ

أَلْسَلَامٌ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

نمونه‌هایی از دعا‌های قرآنی قنوت:

۱. رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

۲. رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا
وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

۳. رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

۴. رَبَّنَا أَصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا

۵. رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ

وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ
رَءُوفٌ رَحِيمٌ

۶. رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا

عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

٧. رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا
تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ^ط وَاعْفُ عَنَّا
وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى
الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

٨. رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ
٩. رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
١٠. رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَنِ أَنْ ءَامِنُوا
بِرَبِّكُمْ فَءَامَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ
١١. رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرِينَ

۱۲. رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

۱۳. رَبِّ اجْعَلْ لِي مَقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا
وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

۱۴. رَبَّنَا إِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا

۱۵. رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

۱۶. رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ
وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱۲۷

۱. با کمک یکی از دوستان خود سه سوره از سوره‌های کوتاه جزء سی‌ام قرآن کریم را با مراعات قواعد تمایز حروف بخوانید.
۲. با کمک استاد خود دو نمونه از دعا‌های قرآنی یا دیگر دعا‌های معتبر را پیدا کرده و تلاش کنید در کلاس به درستی ادا کنید.
۳. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

فصل سوم:

صفات حروف

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

آشنایی با صفات اصلی حروف (۱)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. صفت را در لغت و در اصطلاح قرائت، تعریف کنند.
۲. صفت استعلا را تعریف نموده و حروفی را که دارای این صفت هستند نام ببرند.
۳. حالت تفخیم در حروف را تعریف کنند.
۴. هریک از حروف دارای صفت استعلا یا استفال را به نیکویی ادا کنند.
۵. آیات ۴۶ تا ۷۵ سوره‌ی «زمر» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

حال که با تلفظ حروف آشنا شدید و در قرائت قرآن و نماز به خوبی می‌توانید آنها را ادا نمایید، زیبنده است تا قرائت خود را نیکوتر نمایید و با مهم‌ترین صفات حروف آشنا شوید. در این درس بعد از توضیحی مختصر درباره‌ی صفات حروف به تبیین سه صفت مهم «استعلا»، «استفال» و «اطباق» می‌پردازیم تا در کلمات مختلف این دو صفت را به صورت کاربردی تمرین نمایید.

«صفت» در لغت به معنای «حالت و چگونگی شیء» می‌باشد. در اصطلاح قرائت، عبارت است از «چگونگی و حالت‌هایی که در هنگام ادای حروف در دستگاه تکلم پدید می‌آید».

صفات، تأثیر مستقیم بر صدای حروف داشته و موجب تشخیص حروف هم‌مخرج از یکدیگر می‌گردد. همچنین سایر حروف به وسیله‌ی صفات، نیکوتر، فصیح‌تر و کامل‌تر ادا می‌شوند.

«صفات اصلی»

صفات اصلی پیوسته همراه حرف و ملازم با آن است.

از میان صفات برخی از صفات مانند «جهر» و «شدت» و «استعلاء» و «اطباق» سبب تمایز حروف هم‌مخرج از یکدیگر می‌شوند که صفات اصلی و فرعی نام دارند. ولی برخی دیگر سبب می‌شود حرف نیکوتر و کامل‌تر ادا شود؛ این گونه صفات «فرعی» نامیده می‌شود؛ مانند: «قلقله» و «لین».

از میان صفات حروف به تمرین مواردی خواهیم پرداخت که با سطح آموزش تناسب داشته باشد و آموزش کامل باقی صفات را به سطوح بالاتر موقوف می‌نماییم.

استعلاء

این واژه در لغت به معنای «میل به بلندی» و در اصطلاح قرائت، عبارت است از «میل ریشه‌ی زبان به طرف کام بالا در هنگام تلفظ حرف».

حروف دارای این صفت، همیشه درشت و پرحجم ادا می‌شوند؛ به این حالت «تفخیم» می‌گویند. حروف استعلاء عبارتند از: «خ، ص، ض، ط، ظ، غ، ق».

در میان این حروف، چهار حرف «ص، ض، ط، ظ» از تفخیم بیشتری برخوردار می‌باشند. لازم به یادسپاری است که تفخیم حروف استعلاء در حالت‌های مختلف متفاوت می‌باشد؛ در حرف مفتوح، زیاده‌تر و در حرف مضموم و ساکن، متوسط و در حرف مکسور کمتر است.

اطباق

در لغت به معنای «روی هم قرار دادن دو سطح» و در اصطلاح قرائت عبارت است از «منطبق شدن بخشی از سطح زبان با سقف دهان در هنگام تلفظ حرف». این صفت موجب درشت‌تر و پرحجم‌تر ادا شدن حروف اطباق از سایر حروف استعلاء می‌شود. حروف دارای این صفت عبارتند از: «ص، ض، ط، ظ».

انفتاح

«ضد اطباق» در لغت به معنای «باز و گسترده شدن» و در اصطلاح قرائت عبارت است از جدا بودن و دور بودن سطح زبان از سقف دهان و گسترده شدن آن در هنگام تلفظ حرف. به جز چهار حرف اطباق، بقیه‌ی حروف دارای صفت انفتاح می‌باشند.

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با توجه به صفت استعلاء قرائت نمایید.

خ: يَخَافَا فَخَانَتَاهُمَا خَلَّتِيكُمْ خَفَّتْ خَسَفْنَا

خَلَّتْ خُذُوهُمْ أَخْبَارَهَا خِفْتُمْ ءَاخِرِينَ أَخِي

غ: الْغَفْلَتِ فِي الْفَارِ وَالْمَغْرِبِ غَيْرِي غَنِمْتُمْ

غَلَبَتْ يَنْزَعُ نَغْفِرُ أَفْرِغُ

ق: قَاتِلُوا قَاسِمَهُمَا قَدِرُوا قَبْلَكَ قَدَمُوا

قُلْتَ الْقُرَى لَا تَقْنَطُوا يُقْبَلُ بِالْقِسْطِ نُقِرُ

ص: أَصَابَهَا مِنَ الصَّالِحَاتِ أَصْبَعُهُمْ صَدَرِي صَدَقُوا

تَصَدُّونَا صُرِفَتْ أَصْحَبُ تَصِيرُ يَصُدُّونَ تُصِيبُهُمْ

ض: قَضَاهَا يُضَاعِفُهَا أَضَاءَ أَضَلُّوا ضَرَبُوا ضَحَّاهَا

يُضَرُّهُمْ يَسْتَضِعُّ يُضِلُّ نَضَجَتْ فِي الْأَرْضِ

ط: أَطَاعُونَا يُطَافُ طَائِفَتَيْنِ طَيِّبَتِ طَبَقِ
خَطُّوْا طُوبَى تَطْفُوْا يَطْمَعُ وَلَا تُطْعَمُ سَطِحَتْ
ظ: ظَالِمُونَ تَظَاهَرَا ظَالِمِي حَفِظَ ظَهْرَكَ
يُظَنُّ ظَلَمُوا يُظْهِرُ أَظْلَمَ ظَلَّلَهَا يُعْظِمُ

استفقال

استفقال «ضد استعلاء» در لغت به معنای «پایین آمدن» و در اصطلاح قرائت عبارت است از «پایین ماندن ریشه‌ی زبان در هنگام تلفظ حرف». این صفت موجب نازک و کم حجم تلفظ شدن حرف می‌گردد.

غیر از حروفی که صفت استعلاء دارند، بقیه‌ی حروف دارای صفت استفقال هستند.

مهارت افزایی (۲): کلمات زیر را با توجه به صفت استفقال و ترقیق قرائت نمایید.

أ: أَنْتَ إِلَى كَانَهُمْ لَوْلَوْ يَتَسَاءَلُونَ تَأْمُرُهُمْ فَلْيَأْتِ
ب: بَيْتِ بَرْكِنِهِ فَنَبَذَتْهُمْ قَبْلَ بَيْنَتِهَا نَزَبَ سُبْحَنَ

ت: تَصَبَّرُوا نُبْصِرُونَ ذُرِّيَّتَهُمُ أَلْتَنَّهُمْ فَأَصْبَحَتْ

تَرَى يَخْخَفُونَ

ث: تَأْتِيهِمْ بِحَدِيثٍ تُثْقِلُونَ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ أَلْثْقَالِ

وَتُحْمَدُونَ وَلَا يَسْتَنْبِغُونَ

ج: مُجْنُونَ تَعَجَّبُونَ مُرْدَجَرُ نَجْنَتُهُمْ أَعْجَازُ

جَرَادٌ مَرَجٌ

ح: وَالْبَحْرِ الْحَقْنَا أَلْهَمْتُهُمْ أَوْحَى وَالْفَوْاحِشِ

وَأَحْيَا يُسَجِّبُونَ

د: دَافِعٍ يُرِيدُونَ دَنَا سَمِدُونَ مُدَكِّرٍ وَحِدًا فَنَادَوْا

ذ: ذُو عَذَابٍ ذَلِكَ مَا كَذَبَ يَأْذَنُ نَذِيرٌ لِلذِّكْرِ

ز: بِحُورٍ ذُرِّيَّتُهُمْ ذَكَّرْنَا أَمْرٍ نَكُرٍ مِنْهُمْ شَرِبَ

ز: يَنْزَعُونَ خَزَائِنُ نَزْلَةٍ زَاغَ أَنْزَلَ وَازِرَةٌ أَزَفَتْ

س: يَسْتَمْعُونَ كَسَبَ سَلَّمَ بِسُلْطَانٍ سَاقِطًا أَسْأَوْا مَسَّ

ش: يَشْهَرُونَ مُشْفِقِينَ يَغْشَى أَنْشَاكُمُ فَغَشَّاهَا خُشْعًا يُكْشَفُ

ع: دَعَا يَلْعَبُونَ يَدْعُونَ فَتَعَاطَى يُصْعَقُونَ

ف: فَكَيْهِنَ كَفَرُوا فَلَا تُزَكُّوا وَفِيَّ فَإِنْ سَنَفَرُغُ رَفَرَفٍ

ك: بِفِكْهَةٍ مَكْنُونٌ فَذَكَّرَ بِكَاهِنٍ يَكْتُبُونَ

ل: كُلُوا غِلْمَانُ نَقُولُهُ ضَلَّ فَنَدَلَى مَلِكٍ ءَالَاءِ

م: تَعْمَلُونَ بِحَدِّ أَفْتَمُرُونَهُ قِسْمَةٌ أَمَاتَ مَلِيكَ أَيْطَمَعَ

ن: نَارٍ فَمَنْ دُونَ بَاعَيْنَا تَمَنَّى الرَّحْمَنُ وَالنَّجْمُ

و: هُوَ مَوْرًا فَوَيْلٌ سَوَاءٌ وَسِعَ أَبُوبَ الْوَجِ

ه: هَذِهِ أَهْلُنَا هَوَى تَرَكْنَاهَا كَهَشِيمٍ سَيِّزَمُ أَدَهَى

ي: وَالْبَيْتِ وَحَى يَسْرَنَا يَسْجُدَانِ يَلْتَقِيَانِ يَغْفِرُ

مهارت افزایی (۳): آیات ۴۶ تا ۷۵ سوره ی «زمر» را با توجه به قواعدی که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ عَلِيمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ
فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا
مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَا فُتْدُوا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ
يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَبَدَأَهُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾
وَبَدَأَهُم سَيِّئَاتٍ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ
نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِن
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالُوا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ
عَنَّهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا
وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا
وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

﴿قُلْ يَعْبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ

رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

﴿٥٣﴾ وَأَنْبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ

الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُصْرُوكَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ

إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ

بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ بِحَسْرَتِي

عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّخِرِينَ ﴿٥٦﴾

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾

أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَىٰ الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ

مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَاءَ تَكَءٍ إِلَيَّ فَكَذَّبْتَ بِهَا

وَأَسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ

تَرَىٰ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي

جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا

بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ

خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالِيدُ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَئِكَ
 هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا
 الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ
 أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهَ
 فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ
 وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ
 مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾
 وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
 إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ
 ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِئَ
 بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
 ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾
 وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ هَٰذَا جَاءُوهَا
 فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ
 يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ

هَذَا قُلُوبًا وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ
 ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوًى
 الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى
 الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ
 خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾
 وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ
 نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾
 وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ
 رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

بیشتر بدانیم

تجوید پژوهان صفات حروف را در دو گروه «ذاتی» و «غیر ذاتی» طبقه بندی نموده‌اند؛ «صفات ذاتی» جزء لاینفک و پیوسته‌ی حرف و همیشه همراه و ملازم با آن است. اما «صفات غیر ذاتی» پدیده‌های ثانوی حروف و ویژگی‌هایی هستند که در پیدایش و تکوین حرف دخالت نداشته و تنها هنگام ترکیب حروف، در کلمات قرآن، یا از ترکیب آن‌ها با حرکات پدید می‌آیند.

صفات حروف بر دو قسم است: صفات متضاد، صفاتی است که دارای صفت ضدّ خود هستند. صفات غیر متضاد صفاتی هستند که فاقد صفت ضدّ خود می‌باشند. صفات متضاد در مجموع ده صفت به قرار ذیل می‌باشد: (جهر، همس)؛ (شدّت، رخوت)؛ (استعلاء، استفال)؛ (اطباق، انفتاح)؛ (اذلاق، اصمات).

۱. **جَهر:** در لغت به معنای «آشکار بودن» و در اصطلاح قرائت، عبارت است از: «آشکار بودن صدای حرف که در اثر ارتعاش تارهای صوتی در هنگام تلفظ حرف پدید می‌آید». لازم به توضیح است که در هنگام تلفظ حروفی که صفت جهر دارند، نَفَس به همراه آنها جریان ندارد. حروف دارای این صفت عبارتند از: «ا، ب، ج، د، ذ، ز، ض، ط، ظ، ع، ق، ل، م، ن، و، ی».

۲. **هَمَس:** ضدّ جهر است و در لغت به معنای «صدای آهسته» و در اصطلاح قرائت عبارت است از «صدای آهسته که در نتیجه‌ی عدم ارتعاش تارهای صوتی در خلال تلفظ حرف به وجود می‌آید». حروفی که دارای این صفت هستند در عبارت «فَحَّثُهُ شَخْصٌ سَكَّتَ» جمع شده است.

۳. **شَدّت:** در لغت به معنای «قوّت» و در اصطلاح قرائت عبارت است از «حبس جریان صدا یا هوا در خلال تلفظ حرف» که در نتیجه‌ی برخورد کامل اندام‌های صوتی در مخرج حرف پدید می‌آید. حروفی که صفت شدت دارند در عبارت «أَجَدْتُ طَبَقَكَ» جمع شده است.

۴. **رِخْوَت:** «ضدّ شدّت» در لغت به معنای «سستی» و در اصطلاح قرائت عبارت است از «جریان داشتن صدا یا هوا در هنگام تلفظ حرف» که در نتیجه‌ی نزدیک شدن و عدم اتصال اندام‌های صوتی در مخرج حرف پدید می‌آید. حروف دارای این صفت عبارتند از: «ث، ح، خ، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ظ، غ، ف، و، ه، ی». شایان توجه است پنج حرف «ر، ع، ل، م، ن» که در عبارت «لَمْ نَرَعْ» جمع شده، دارای صفت توسط (بین شدّت و رخوت) بوده و حالتی میان این دو را دارند.

۵ و ۶. **استعلاء و استفال:** در متن درس به تفصیل درباره‌ی این دو صفت سخن گفته و به تمرین آن پرداختیم.

۷ و ۸. **اطباق و انفتاح:** در متن درس به بیان و تمرین آن پرداختیم.

۹. **اصمات:** در لغت به معنای «ساکت کردن» و در اصطلاح قرائت عبارت است از

سخت و سنگین ادا شدن حرف».

۱۰. اذلاق: در لغت به معنای «تیز کردن» و در اصطلاح عبارت است از «سرعت و سهولت تلفظ حرف» و حروف آن شامل شش حرف «ب، ر، ف، ل، م، ن» می باشد که در عبارت «فرّمن لب» جمع شده است. در کلمات چهار یا پنج حرفی عرب، ممکن نیست، تمامی حروف آن از حروف اصمات باشد. بلکه حداقل یکی از حروف اذلاق در آن آمده است، تا از سنگینی تلفظ آن کاسته شود. مانند:

جَعْفَر (ف - ر) دِرْهَم (ر - م)

بُرْثَن (ب - ر - ن) سَفَرَجَل (ف - ر - ل)

صفات اصمات و اذلاق بیشتر جنبه‌ی تئوری داشته و تأثیر چندانی بر تلفظ حروف ندارند.

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. معنای صفات حروف را بیان نموده و فایده‌ی یادگیری آنها را توضیح دهید.
۲. صفت استعلاء را تعریف کرده و حروف آن را نام ببرید.
۳. صفت استفال را تعریف نموده و حروف آن را نام ببرید.
۴. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.

آشنایی با صفات فرعی حروف (۲)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. صفت «قلقله» را تعریف نموده و حروف دارای این صفت را نام ببرند.
۲. صفت «نبر» را تعریف کنند.
۳. کلمات دارای این صفات را هنگام قرائت تشخیص داده، به نیکویی ادا کنند.
۴. آیات ۱ تا ۲۲ غافر را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در درس گذشته با برخی از صفات اصلی حروف نظیر: استعلاء و استفال آشنا شدید و در کلمات مختلف این صفات را تمرین کردید. در این درس به معرفی و تمرین تعدادی دیگر از صفات فرعی حروف نظیر: قلقله، لین و نبر می‌پردازیم.

قَلَقْلَه

این واژه به معنای «اضطراب و جنبش» می‌باشد و در اصطلاح عبارت است از «ظاهر کردن صدای حرف در هنگام سکون». حروف قَلَقْلَه عبارتند از: «ب، ج، د، ط، ق» که در عبارت «قُظْبُ جَدَّ» جمع شده است. علت به وجود آمدن قَلَقْلَه:

حروف قَلَقْلَه هنگامی که به صورت ساکن ادا می‌شوند ممکن است صدای آن ضعیف ادا شده و شنونده آن را به خوبی نشنود و یا با حرفی دیگر اشتباه شود؛ برای رفع این مشکل، با رعایت قَلَقْلَه این حروف ساکن را بیشتر ظاهر می‌کنیم.

نکات کاربردی

۱. این صفت فقط در حالت سکون ایجاد می‌شود.
۲. قَلَقْلَه فقط مخصوص این پنج حرف ساکن است و باقی حروف به هیچ وجه قَلَقْلَه نمی‌گیرد. (خیلی مهم)
۳. میزان قَلَقْلَه به جایگاه حروف ساکن در کلمه بستگی دارد. مراتب قَلَقْلَه از این قرار است:
(الف) بالاترین میزان قَلَقْلَه جایی است که حروف قَلَقْلَه در آخر کلمه به صورت مشدد قرار گیرد و بر آن وقف شود؛ مانند: **الْحَقُّ** (الْحَقُّ)
(ب) اگر این حروف، آخرین حرف کلمه و غیر مشدد باشد، هنگام وقف بر آن ظهور صدا به میزان متوسط خواهد بود؛ مانند: **قَرِيبٌ** (قَرِيبٌ)
(ج) کمترین مقدار قَلَقْلَه، آن جا است که حرف دارای قَلَقْلَه، وسط کلمه بیاید؛ مانند:

قَطْمِيرٍ

ب

أَبْكَى أَحَبَّتْ قَبْلَكُمْ يَبْسُطُوا أَبْنَاءَ يَبْحَثُ
إِبْرَاهِمَ أَبْسَلُوا يَبْخَسُ يَبْخَسُ جَبْرِيلَ خُبْرًا
فَأَذْهَبَ بَابٍ (بَابٍ) مُرِيبٍ (مُرِيبٍ) أَنَابَ (أَنَابَ)
حُبَّ (حُبِّ) وَتَبَّ (وَتَبَّ) أَلْجَبَّ (أَلْجَبَّ)

ج

لِيَجْعَلَ مِنْ أَجَلٍ أَجْمَعِينَ يَجْنِيكَ أَجْمَعُوا تُجْزَى
وَجْهَهُ، قُرْءَانُ الْفَجْرِ وَلَا تَجْهَرُ وَلَا تَجْعَلُ أَجْتَمَعَتْ
فَجْوَةٍ أَخْرَجَ وَأَجْعَلَ بِهِيْجَ (بِهَيْجَ) أَلْمَعَارِجِ
(أَلْمَعَارِجِ) بِالْحَيْجِ (بِالْحَيْجِ)

قَدْ جَاءَ كِدْنَا أَذْبَرَهُمْ أَدْخُلُوهَا أَدْعُوا رَدَدْنَا
 أَعْتَدْنَا أَنْ يَدْخِلَنَا يَدْعُوكُمْ فَأَعْبُدْهُ فَأَذَلِّي
 يَدْعُونَ لَمْ يَكِلْ وَلَمْ يُولَدْ فَتَهَجَّدَ أَلِمِهَادُ
 (أَلِمِهَادُ) هَادٍ (هَادٍ) أَيُودُ (أَيُودُ) نُمِدُّ (نُمِدُّ)

أَطْعَى يَقْطِعُ قِطْمِيرٍ خِطْبَةٍ أَطْعَمَهُ أَوِ اطْرَحُوهُ
 نَطْمَعُ خِطًّا تُطْعَمُونَ خَطْبُكُنَّ مُطْمِئِنِّينَ نُطْعِمُ
 نُطْفَةٍ اطْرَافَهَا بَطْنِهِ وَرَبَطْنَا يَبْسُطُ (يَبْسُطُ)
 بِالْقِسْطِ (بِالْقِسْطِ)

مُقْنَعِي يَقْنَطُونَ مُقْمَحُونَ فَلَا نَقْعُدُ أَقْرَأُ مَقْطُوعَةٍ
 وَلَا نَقْلُوا وَلَا نَقْرَبُوا لَا نَقْصُصُ وَلَا نَقْفُ أَقْرَبُ

خَلَقْتَ مُقْتَرِنِينَ أَقْرَضْتُمْ بِمِقْدَارِ خَلْقِ (خَلَقَ)
 خَلَقَ (خَلَقَ) عَلَقَ (عَلَقَ) بِالْحَقِّ (بِالْحَقِّ)

مهارت افزایی (۲): کلمات زیر را با دقت قرائت نموده و توجه کنید حروف ساکنی که قلقله ندارند، حرکت به خود نگیرند.

وَشَارِكُهُمْ أَغْرَضْتُمْ فَيُغْرِقُكُمْ وَحَمَلْنَاهُمْ ثَبَاتَكَ
 ضَعْفَ الْحَيَاةِ أَنْعَمْنَا لِيُخْرِجُوكَ يَلْبَثُونَ
 أَرْسَلْنَا لِيَسْتَفِزُّوكَ لَنَذْهَبَنَّ زُخْرُفٍ صَرَفْنَا
 خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ مَثْبُورًا مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَهِيَئَ لَنَا
 فِي الْكَهْفِ أَحْصَى فَمَنْ أَظْلَمُ أَرْكَى وَحَفَفْنَاهَا

نَبْر

«صدای قوی و رسایی که از حرف همزه شنیده می‌شود» را در اصطلاح «نبر» می‌گویند. حرف همزه دارای صفاتی است که باعث عدم جریان آزاد نفس و صدا هنگام تلفظ این حرف می‌شود. از این رو صدای حرف، کاملاً متوقف و زیر فشار در مخرج حبس می‌شود، بارها شدن ناگهانی صدای حرف، حالت تیزی و سنگینی مخصوصی به این حرف دست می‌دهد که به آن نبر گفته می‌شود.

مهارت افزایی (۳): کلمات زیر را با توجه به صفت «نبر» قرائت نمایید.

أَشَدُّ فَقَرُّوْا فَانْذِرْ يَوْمِيذٍ أَنْ يُؤْتِيَنِ وَتَرَى الْأَرْضَ
وَرَاءَ الْمُجْرِمُونَ سُنَّةَ الْأَوَّلِينَ يَأْتِيَهُمْ فَأَعْرَضَ عَنْهَا
أَوْ أَمَضَى أَنْ أذْكُرُهُ هَلْ أَتَبِعُكَ قَدْ أَفْلَحَ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ
وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
لَا تَجْهَرُوا الْيَوْمَ وَلَيْنَ أَطَعْتُمْ

لین: واژه‌ی «لین» در لغت به معنای «نرمی» است و در اصطلاح قرائت به معنای: «به نرمی ادا شدن حرف» می‌باشد.

این صفت مخصوص دو حرف «و» و «ی» می‌باشد. هنگام تلفظ، «واو و یاء ساکن» ماقبل مفتوح» به نرمی ادا می‌شود. افزون بر آن باید دقت گردد که «فتحه» ماقبل آنها به «کسره» و «ضمه» متمایل نگردد.

۱۴۸

مهارت افزایی (۴): کلمات زیر را با توجه به صفت «لین» قرائت فرمایید.

يَوْمَ الدِّينِ مَوْعِدَهُمْ بَلْوَتُهُمْ فَوْقَ أَوْلِيَاءَ قَوْمٍ
فِرْعَوْنَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا مَوْتُنَا الْأُولَى يَوْمَ الْفَصْلِ
يَوْمَ لَا يَغْنَى مَوْلَى عَنْ مَوْلَى هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

أَوَّلَ بَيْتٍ أَيْدِيهِمُ الْأَيْمَنُ أَهْلَ الْبَيْتِ لَيْلًا
 نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ ءَاتَيْنَهُمُ بَغْيَابَيْنَهُمُ أَهْمٌ خَيْرٌ
 وَيَلُّ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا

مهارت افزایی (۵): عبارت های زیر را با رعایت صفت «قلقله»، «نبر» و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، قرائت فرمایید.

۱. قَالَتْ ابْنُ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا
 إِلَّا إِنَّهُمْ فِي مَرِيَةٍ مِّن لِّقَاءِ رَبِّهِمْ إِلَّا إِنَّهُ بِكُلِّ
 شَيْءٍ مُّحِيطٌ

۲. وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي
 نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ

۳. وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ
 بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

۴. اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ
 إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

٥. ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ

مِنْ دُونِهِ، مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ

٦. وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لِبَنِّهِ، وَهُوَ يَعِظُهُ، يَبْنَىٰ لَا تَشْرِكْ بِاللَّهِ

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

٧. رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا ۖ وَالْحَقِّنِي بِالصَّالِحِينَ * وَأَجْعَلْ

لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ

٨. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا

قُرَّةَ أَعْيُنٍ ۖ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

٩. وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ حَتَّىٰ يَبْلُغَ

أَشَدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَيْدِ ۚ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ

١٠. اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا ۖ فَيَبْسُطُهُ فِي

السَّمَاءِ ۖ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا ۖ فَتَرَى الْوَدَّ

يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ

۱۱. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾

اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَكِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ

يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

مہارت افزایی (۶): آیات ۱ تا ۲۲ «غافر» را با توجه به قواعدی که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدٌ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ
الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ مَا يَجْدِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ
لِيَأْخُذُوهُ وَجَدُوا بِالبَاطِلِ لِيَدٍ حَاضِرَةٍ فَاحْذَرُوهُمْ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى
الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ
وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا
فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾

رَبَّنَا وَادْخُلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ
مِنْ آبَائِهِمْ وَازْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ
يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ، وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ لَمَقَّتْ لَِلَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقَّتِكُمْ
أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾
قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا أَتُنَبِّئُنَا وَأَحْيِيَّتَنَا أَتُنَبِّئُنَا بِذُنُوبِنَا
فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ
اللَّهُ وَحْدَهُ، كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ، تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ
الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ ءَايَاتِهِ وَيُنَزِّلُ
لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾
فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾
رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بَرْزُورٌ لَا يَخْفَى
عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ
 اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ
 لَدَى الْحَنَاجِرِ كَظْمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حِمِيمٍ وَلَا شَفِيعَ
 يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾
 بِشَىْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ * أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي
 الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ
 كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ
 بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
 كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ
 قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾

بیشتر بدانیم

پیش از این گفته شد که صفات حروف را به متضاد و غیر متضاد تقسیم نموده‌اند. صفات غیر متضاد صفاتی هستند که فاقد صفت ضدّ خود می‌باشند. صفات غیر متضاد: شامل قلقه، نبر، لین، تَفْشّی، نَفْث، نَفْخ، تکریر، انحراف، استطاله، بُجّه، غُثّه می‌باشد. صفات «قلقله»، «نبر» و «لین» در متن درسی توضیح داده شده، اکنون برای آشنایی بیشتر، صفات دیگر را به اختصار توضیح می‌دهیم.

صَفیر: به معنای صوتی است که در نتیجه‌ی سایش هوا یا صدا در مخرج سه حرف «ص، س، ز» هنگام تلفظ این حروف پدید می‌آید.

تَفْشّی: به معنای انتشار و پخش شدن هوا در فضای دهان که در هنگام تلفظ «شین» می‌باشد.

نَفْث: به معنای دمیدن از سر زبان، این صفت مخصوص حرف «ثاء» می‌باشد.

نَفْخ: به معنای دمیدگی از لب‌ها، این صفت مخصوص حرف «فاء» می‌باشد.

تکریر: به معنای لرزش سر زبان در هنگام تلفظ حرف «راء» می‌باشد. در رعایت این صفت نباید افراط نمود تا حدّی که حرف راء تکرار گردد.

استطاله: به معنای کشیده شدن صدای حرف از آخر کناره‌ی زبان تا مخرج حرف لام می‌باشد. این صفت مخصوص حرف «ضاد» است؛ طولانی بودن مخرج آن باعث می‌گردد که صدا در طول مخرج حرف، امتداد یابد.

انحراف: به معنای تمایل و انحراف حرف به سوی مخرج یا صفت حرف دیگر می‌باشد. با توجه به این که دو حرف «لام» و «راء» گاهی درشت و پرحجم و زمانی نازک و کم‌حجم ادا می‌شوند، لذا این حالت در این دو حرف به وجود می‌آید.

بُجّه: به معنای گرفتگی صدا، این صفت مخصوص حرف «حاء» می‌باشد.

غُثّه: غُثّه عبارت است از «صدایی که در حین ادای دو حرف «ن» و «م» از فضای بینی شنیده می‌شود». این دو حرف در هر حالتی دارای غنه می‌باشند. (حالت ساکن یا متحرک، اظهار، ادغام، یا مشدّد)؛ ان شاء الله در بخش احکام حروف به تمرین مواردی که دارای احکام عارضی است خواهیم پرداخت.

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. «قلقه» را تعریف نموده و حروف دارای آن صفت را نام ببرید.
۲. صفت «نبر» را تعریف کنید.
۳. کدام حرف دارای صفت «نبر» است؟
۴. صفت «لین» را تعریف نموده و حروفی که دارای این صفت است را نام ببرید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر پردازید.

فصل چہارم:

احکام حروف

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

تفخیم و ترقیق

📖 اهداف درس:

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. احکام حروف را تعریف نموده و تفاوت آن با صفات اصلی و فرعی حروف را تبیین کنند.
۲. تفخیم و ترقیق را تعریف کنند و حروف هریک را نام ببرند.
۳. هنگام قرائت قرآن حروف دارای تفخیم و ترقیق را به نیکی ادا کنند.
۴. آیات ۲۳ تا ۵۴ سوره‌ی «غافر» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

دانستیم که دانش تجوید به «مخارج»، «صفات» و «احکام» حروف می‌پردازد و در فصل گذشته با صفات اصلی و فرعی حروف آشنا شدید؛ حال که در درس‌های گذشته با پشتکار خود در تمرین قواعد تجوید بر نیکویی قرائت خود افزوده‌اید و حروف را به نحو صحیح ادا می‌کنید و صفات حروف را در ادای کلمات مراعات می‌کنید، سزاوار است گامی دیگر در جهت نیکویی قرائت خود بردارید. به این منظور در این فصل با مهم‌ترین احکام حروف آشنا می‌شوید و به تمرین این احکام

در کلمات قرآنی می‌پردازید. در ابتدای این فصل، یک درس به تعریف احکام حروف و آشنایی با حروفی که حکم تفخیم یا ترقیق دارند به ویژه حرف لام اختصاص دارد.

مفهوم احکام حروف

احکام حروف، ویژگی‌ها و حالاتی هستند که از صفات اصلی سرچشمه گرفته و یا از اجتماع بعضی حروف با یکدیگر پدیدار می‌شود. مانند تفخیم که از صفت استعلاء ناشی می‌شود. یا مثلاً در صورتی که بعد از نون ساکن، یکی از حروف «ی ر م ل و ن» قرار گیرد ادغام می‌شود ولی اگر بعد از نون ساکن، حرف «ب» قرار گیرد، نون ساکن تبدیل به «م» می‌شود؛ به همین جهت به این گونه موارد، احکام حروف می‌گویند؛ که در شرایط خاصی بر حروف عارض می‌شوند. در ادامه به مهم‌ترین آنها اشاره می‌کنیم.

معنای تفخیم و ترقیق

تفخیم: این واژه به معنای «فربه نمودن» است و در اصطلاح تجوید، عبارت است از «درشت و پرحجم ادا نمودن حرف».

ترقیق: این صفت ضد تفخیم است. در لغت به معنای «لاغر نمودن» است و در اصطلاح تجوید، عبارت است از «نازک و کم حجم ادا نمودن حرف».

در نتیجه حروفی که صفت تفخیم دارند درشت و پرحجم و حروفی که صفت ترقیق دارند، نازک و کم حجم تلفظ می‌شوند. از میان حروف الفبای زبان عربی، هفت حرف استعلاء «ص ض ط ظ خ غ ق» در تمام حالات تفخیم می‌شود که در درس استعلاء به تمرین عملی آن پرداختیم.

در میان حروف الفبا حروفی هستند که فقط در برخی موارد تفخیم می‌شوند. حروف «لام»، «راء» و «الف مدی» گاهی تفخیم و گاهی ترقیق می‌شوند. غیر از ده حرف یادشده، باقی حروف در همه شرایط ترقیق می‌شوند؛ در نتیجه نازک و کم حجم تلفظ می‌شوند.

همیشه تفخیم	گاهی تفخیم و گاهی ترقیق	همیشه ترقیق
حروف استعلاء: ص، ض، ط، ظ خ، غ، ق	ل، ر، الفمدی	ء، ب، ت، ث، ج، ح، د، ذ، ز، س، ش، ع، ف، ک، م، ن، و، ه، ی

تفخیم و ترقیق حرف لام

دانستیم که حرف «لام» گاهی تفخیم و گاهی ترقیق می‌شود. البته این حرف در بیشتر موارد ترقیق می‌شود، تنها در کلمه‌ی جلاله‌ی «الله» است که گاهی تفخیم می‌شود. ولی در بقیه‌ی کلمات قرآن «لام» همیشه ترقیق می‌شود.

به طور کلی حرکت فتحه و ضمه عامل تفخیم و حرکت کسره عامل ترقیق می‌باشد. هرگاه حرف قبل از «لام» در کلمه‌ی «الله»، حرکت فتحه یا ضمه داشت، لام، تفخیم شده و درشت و پر حجم تلفظ می‌شود. مانند: **هُوَ اللهُ**

اما اگر حرف قبل از لام، حرکت کسره داشت، لام ترقیق شده و نازک و کم حجم ادا می‌شود. مانند: **بِسْمِ اللهِ**

تفاوت صدای لام تفخیم شده و ترقیق شده، بستگی به چگونگی قرار گرفتن زبان، در حال تلفظ آنها دارد؛ زبان در لام تفخیم شده حالت مقعر پیدا می‌کند.

مهارت افزایی (۱): عبارت های زیر را با دقت قرائت نمایید.

تفخیم

اللَّهُ فَاللَّهُ هُوَ اللَّهُ إِبَّكَ اللَّهُ يَتَوَلَّى اللَّهُ عَلَى اللَّهِ
حِزْبَ اللَّهِ رَزَقَكُمْ اللَّهُ يُبَيِّنُ اللَّهُ أَخَافُ اللَّهُ
اتَّقُوا اللَّهَ يَدُ اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ اللَّهُمَّ لِيَنْصُرْنَهُ اللَّهُ
لِيَرْزُقْنَهُمُ اللَّهُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ ءَالَهُ قَدَرُوا اللَّهَ

ترقیق

يُرِدُّ اللَّهُ يَأْتِي اللَّهُ يَسْتَغْفِرُ اللَّهُ يَجِدُ اللَّهُ لِلَّهِ
بِسْمِ اللَّهِ سَبِيلَ اللَّهِ فَقُلِ اللَّهُ دُونَ اللَّهِ فِي اللَّهِ
بِاللَّهِ ذِكْرُ اللَّهِ يُطِيعُ اللَّهُ عِنْدَ اللَّهِ كَعَذَابِ اللَّهِ

مهارت افزایی (۲): عبارت‌های زیر را با دقت بخوانید و حکم لام را بیان فرمایید.

شَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا اللَّهُ أَعْبُدُوا اللَّهَ اتَّخَذَ اللَّهُ دِينَ اللَّهِ
سُبْحَنَ اللَّهِ فَتَعَالَى اللَّهُ لَعَنَتَ اللَّهُ تَأَلَّى اللَّهُ وَاللَّهُ
شَهِدَتِ بِاللَّهِ غَضِبَ اللَّهُ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ يُبَيِّنُ اللَّهُ
فَضْلُ اللَّهِ مَعَ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ وَعَدَا اللَّهِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ لَخَلَقَ اللَّهُ

مهارت افزایی (۳): عبارت‌های زیر را با توجه به تفخیم و ترقیق لام و قواعد دیگری که آموخته‌اید قرائت فرمایید.

۱. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲. وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

۳. وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ

۴. وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

۵. أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسْرُوتَ وَمَا يُعْلِنُونَ

۶. كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

٧. يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ
مَعَ الصَّابِرِينَ

٨. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ
وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعَبَادِ

٩. وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ

١٠. وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ
لَا تَشْعُرُونَ

١١. وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَتِّلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

١٢. وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ
خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

مهارت افزایی (۴): آیات ۲۳ تا ۵۴ سوره ی «غافر» را با توجه به تفخیم و ترقیق لام جلاله و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾
إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَمَانٍ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾
فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾
وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ
أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾
وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ
لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ
فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ
اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَذِبًا
فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي
يَعِدُّكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَقَوْمُ
لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ

بِأَسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَ نَا قَالِ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا
أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذِي ءَامَنَ يَقَوْمِ إِنِّي
أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَابِ قَوْمِ نُوحٍ
وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾
وَيَقَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُؤَلَوْنَ مَدِيرِينَ
مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ
مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ
مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ
مُرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي ءَايَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ
أَتَتْهُمْ كِبَرٌ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ ءَامَنُوا كَذَلِكَ
يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ
يَكْفُرُ أَتَى ابْنِ لِي صِرَاحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ
السَّمَوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَذِبًا
وَكَذَلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ

وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ الَّذِي
 ءَامَنَ يَقَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِيكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾
 يَقَوْمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ الدُّنْيَا مَتَعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ
 دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا
 وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أَنشَأَ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
 فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾
 ﴿٤١﴾ وَيَقَوْمِ مَا لِيَ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجْوَى وَتَدْعُونَنِي إِلَى
 النَّارِ ﴿٤٢﴾ تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ
 لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَرِ ﴿٤٣﴾ لَا جَرَمَ
 أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ
 وَأَنْ مَّرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ
 ﴿٤٤﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفَؤُضُ أَمْرِي إِلَى
 اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٥﴾ فَوَقَّهَ اللَّهُ سَيِّئَاتِ
 مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ النَّارُ
 يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا

يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا
ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي
النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا
لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ
﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّكَ اللَّهُ
قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ
جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾
قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُم رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا
بَلَىٰ قَالُوا فادْعُوا مَا دُعَوُوكُمُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ
﴿٥٠﴾ إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ
وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى
الْهُدَىٰ وَأَوْثَقْنَا بِئِيسَىٰ يِلَ الْكِتَابِ ﴿٥٣﴾ هُدَىٰ
وَذِكْرَىٰ لِأُولَى الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. «تفخیم و ترقیق» را تعریف نمایید.
۲. کدام یک از حروف، همیشه با تفخیم ادا می‌شوند؟
۳. حروفی که همیشه ترقیق می‌شوند را نام ببرید.
۴. حروفی که گاهی تفخیم و گاهی ترقیق می‌شوند را نام ببرید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

تفخیم و ترقیق (۲)

تفخیم و ترقیق حرف «راء»

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. قاعده‌ی کلی در تفخیم و ترقیق «راء» را توضیح دهند.
۲. موارد تفخیم «راء» را بیان کنند.
۳. موارد تفخیم حرف «راء» را شناسایی و به خوبی ادا کنند.
۴. آیات ۵۵ تا ۸۵ سوره‌ی «غافر» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

حال که دانستید یکی از احکام مهم در حروف، تفخیم و ترقیق است لازم است با یکی از موارد مهم تفخیم و ترقیق آشنا شوید. حرف «راء» از حروفی است که در برخی کلمات تفخیم و در برخی ترقیق می‌شود. در این درس بعد از معرفی موارد تفخیم و ترقیق راء، در کلمات مختلف به تمرین تفخیم و ترقیق این حرف می‌پردازیم.

قاعده‌ی کلی در رابطه با حرف «راء» این است که: «فتحه» و «ضمّه» عامل «تفخیم» و «کسره» عامل «ترقیق» این حرف می‌باشد.
در تفخیم حرف «راء»، نوک زبان به طرف بالا و در نتیجه راء درشت و پرحجم تلفظ شده و در هنگام ترقیق نوک زبان به طرف پایین متمایل می‌گردد و راء نازک و کم حجم تلفظ می‌شود.

موارد تفخیم حرف «راء»

- ۱- راء مفتوح^۱ یا مضموم؛ مانند: رَدِفَ، زُخِرَفَ
- ۲- راء ساکنی که ما قبل آن مفتوح یا مضموم باشد. مانند: الْمَرْعَى، فَاهْجُرَ
- ۳- راء ساکنی که قبل از آن ساکن باشد و حرف قبل از آن، مفتوح یا مضموم باشد^۲ (هنگام وقف پیش می‌آید). مانند: وَالْفَجَرِ (وَالْفَجَرِ)، خُسِرِ (خُسِرِ)
- ۴- راء ساکنی که قبل از آن، «الف مدی» یا «واو مدی» باشد (هنگام وقف). مانند: نَارِ (نَارِ)، نُورُ (نُورُ)
- ۵- راء ساکنی که حرف قبل از آن همزه‌ی وصل باشد. مانند: لِمَنْ ارْتَضَى
- ۶- راء ساکنی که حرف بعد از آن یکی از حروف استعلاء باشد. مانند: مِرْصَادًا

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با دقت قرائت نمایید.

۱. رَدِفَ رَءَاهُ الْقَدَرِ غَفُورًا رَبِّي مَرَّةٍ

۱. از این قاعده کلمه‌ی «مجرها» در سوره‌ی هود استثناء شده است. در این کلمه قاعده‌ی اماله جاری می‌شود که در درس‌های آینده می‌آموزید.

۲. کلمات «یسر» در سوره‌ی فجر، «نذر»؛ در سوره‌ی قمر، چند مورد و «اسر» در جاهای مختلف قرآن به دو وجه تفخیم و ترقیق خوانده می‌شود.

أَشْرَكْتُمْ مَذَرًا الْخَرَّصُونَ بَشَرًا إِبْرَاهِيمَ
 تَرَى خَرَجُوا أَشْرَكُوا أَكْبَرُ رِزْقَ وَنَذَرُ
 تَتَذَكَّرُونَ تَبَجَّ رُوحَ يَخْرُونَ فَمَسْتَقَرُّ
 يُشْعِرْكُمْ وَنَذَرُهُمْ فُرْطًا تَقْدِيرُ يَخْرُصُونَ قَدَرُوا
 ٢. الْمَرْغَى بِحَرْبٍ أَخَرْنَا بَشَرْنَاكَ أُرْسِلَ قَرِيَةً
 فَذَرَهُمْ حَرْثٌ أَرْحَامُ نَزَّزْكُمْ أَرْضِ صَوَرَنَكُمْ
 أَمْرَتِكَ وَتَرَحَّمْنَا وَأَنْحَرَ نَهْرٍ (نَهْرٍ) فَأَهْجُرُ
 يَطْهَرْنَ بِالْعُرَّةِ فَإِنْ يَكْفُرُ الْقُرْبَى قُرْءَانٍ
 تُرَحِّمُونَ مُرْسَلٌ مُرْجُونَ أُرْسِلْتُ فَأَنْظُرُ
 مُرْسِلِينَ تُرْزَقَانِهِ وَأَرْزُقُ دُسْرٍ (دُسْرٍ)
 ٣. وَالْأَمْرُ (وَالْأَمْرُ) خُضْرُ (خُضْرُ) وَالْفَجْرُ (وَالْفَجْرُ)
 وَالْبَحْرُ (وَالْبَحْرُ) خُسْرٍ (خُسْرٍ) عَشْرٍ (عَشْرٍ)
 وَالْعَصْرُ (وَالْعَصْرُ)

۴. نَارٍ (نَار) أَنهَرُ (أنهَر) الْأَخْيَارِ (الأخيار)
 فِي الْفَارِ (فِي الْفَار) نُورٌ (نُور) حُورٌ (حُور)
 ۵. رَبِّ أَرْحَمَهُمَا رَبِّ أَرْجِعُونِ لِمَنِ أَرْتَضَى أَرْتَضَى
 ۶. قِرْطَاسٍ لِأَلْمِرْصَادِ إِرْصَادًا فِرْقَةٍ مِرْصَادًا فِرْقٍ

مهارت افزایی (۲): عبارت های زیر را قرائت نمایید.

۱. وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ
 ۲. وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ
 ۳. وَمَنْ أَلِيلٍ فَتَهَجَّدَ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ
 مَقَامًا مَّحْمُودًا
 ۴. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا
 اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

۱. در کلمه ی «فرق» با توجه به این که حرف «قاف» مکسور است، «راء ساکن» قبل از آن را به دو وجه «تفخیم» و «ترقیق» می توان خواند.

٥. وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ
الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

٦. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * وَالْفَجْرِ * وَلَيَالٍ عَشْرٍ * وَالشَّفْعِ
وَالْوَتْرِ * وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ

٧. وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ أَرْحَمْهُمَا
كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

٨. وَأَوْثِقْكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطْعُوهَا
وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا

٩. إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا * لِلطَّاغِينَ مَنَآبَا * لَبِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا
* لَا يَذُقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا

١٠. إِنَّ رَبَّكَ لِبَآلِ مِرْصَادٍ * فَأَمَّا الْإِنْسَنُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ
فَأَكْرَمَهُ، وَنَعَّمَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ * وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ
فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ

مہارت افزایی (۳): آیات ۵۵ تا ۸۵ غافرا با توجہ بہ تفخیم راء و قواعد دیگری کہ
تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ
اللَّهِ يَخَيَّرُ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ
مَّا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ
خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾
وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾
إِنَّ السَّاعَةَ لَأَيُّهُ لَارِيبَ فِيهَا وَلَكِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ
إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ

دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا
 فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
 وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَلِكَمُ
 اللَّهُ رَبُّكُمْ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاَن تُوَفَّكُونَ
 ﴿٦٢﴾ كَذَلِكَ يُؤَفِّكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ
 ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ
 بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ
 الطَّيِّبَاتِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ
 الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ
 مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾ قُلْ
 إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِي
 الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾
 هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ
 يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لَتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا
 شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُوَفِّي مِنْ قَبْلٍ وَلَيَبْلُغُوا أَجَلَ مُّسَمًّى

وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا
 قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
 يُحَادِّثُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنِّي نَصَرَفُونا ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَبُوا
 بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
 ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلُلُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾
 فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ
 مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ
 نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يَضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾
 ذَٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ
 تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ
 مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَكَيْمَا
 نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعْدُهُمْ أَوْ نتَوْفِينَاكَ فَإِنَّهَا لَئِنْ جَعَلْنَا
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ
 وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَّسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ
 بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ

هَٰذَا لِكِ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ
لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا
مَنْفَعٌ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى
الْفَلَاحِ تَحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ
اللَّهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرُ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ
قُوَّةً وَءَانَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ
مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا
رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ
مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكْ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سَنَتَ
اللَّهُ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هَٰذَا لِكِ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. قاعده‌ی کلی در تفخیم و ترقیق «راء» را توضیح دهید.
۲. موارد تفخیم «راء» را با ذکر مثال برای هر مورد بیان کنید.
۳. در کدام یک از کلمات زیر حرف «راء» تفخیم می‌شود؟

رَأَوْا مِرْصَادًا ارْتَضَى الْمَرْعَى رَبَّ ارْحَمَهُمَا

۴. در مثال‌های فوق، با کمک هم بحث خود موارد تفخیم حرف «راء» را تمرین کنید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد تلاوت یکدیگر بپردازید.

تفخیم و ترقیق (۳)

موارد ترقیق حرف راء

اهداف درس

انتظار می رود بعد از مطالعه این درس و انجام تمرین های عملی، دانش پژوهان عزیز بتوانند:

۱. موارد ترقیق «راء» را بیان کنند.
۲. کلماتی را که حرف «راء» تفخیم و ترقیق می شود به دقت تمایز دهند.
۳. کلماتی را که حرف «راء» ترقیق می شود به نیکویی ادا کنند.
۴. آیات ۱ تا ۲۹ سوره ی «فصلت» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته اند، تلاوت نمایند.

همان طور که دانستید «راء» از حروفی است که در برخی کلمات تفخیم و در برخی کلمات ترقیق می شود. در درس قبل، با ضابطه کلی تفخیم و ترقیق «راء» و موارد تفخیم این حرف آشنا شدید و این قاعده را در کلمات قرآنی به کار بستید. در این درس با موارد ترقیق حرف «راء» آشنا می شوید و در کلمات مختلف به تمرین ترقیق «راء» می پردازید.

موارد ترقیق حرف «راء»

- ۱- راء مکسور؛ مانند: رَجَالًا، رِيح
- ۲- راء ساکنی که ما قبل آن مکسور باشد. مانند: فَأَغْفِرَ
- ۳- راء ساکنی که قبل از آن هم ساکن باشد و حرف قبل از آن، مکسور باشد^۱ (هنگام وقف). مانند: سِحْرِ (سِحْرُ)
- ۴- راء ساکنی که قبل از آن، «یاء مدی» یا «یاء ساکن» باشد (هنگام وقف). مانند: خَيْرٌ (خَيْرُ)، خَيْرٌ (خَيْرُ)

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با دقت قرائت نمایید.

۱. بِمُصِيطِرٍ جَارِيَةٍ رِزْقَهُ، تُكْرِمُونَ وَالْقَمَرِ طُورِ
 الْقَارِعَةِ يُرِيكُمْ كَرِهَ بَرَزُونَ مُتَكَبِّرٍ
 مُسْرِفٌ ظَاهِرِينَ يُرِيدُ صُدُورِهِمْ يُخْرِجُكُمْ
 نُزِينَكَ صُدُورِكُمْ أَرْنَا مُرِيبٍ بَوْرِقِكُمْ
 ۲. فَذَكِّرْ وَفِرْعَوْنَ وَأَنْذِرْهُمْ فَأَصْبِرْ وَأَسْتَغْفِرْ

۱. در کتاب‌های قرائت، دو کلمه ی «مِصر» و «قِطر» استثناء شده است. ولی گفته‌اند در کلمه ی «مِصر» تفخیم و در کلمه ی «قِطر» ترقیق اولویت دارد.

مَرِيَّةٌ الْإِثْبَةُ الْفَرْدُوسُ فَأَغْفِرُ

۳. سِحْرٍ (سِحْرٌ) بِثُرٍ (بِثْرٌ) ذِكْرٍ (ذِكْرٌ)

حَجْرٍ (حَجْرٌ)

۴. قَدِيرٌ (قَدِيرٌ) نَصِيرٌ (نَصِيرٌ) خَيْرٌ (خَيْرٌ) مُنِيرٌ

مُنِيرٌ (مُنِيرٌ) كَبِيرٌ (كَبِيرٌ) خَيْرٌ (خَيْرٌ) ضَيْرٌ (ضَيْرٌ)

الطَّيْرُ (الطَّيْرُ)

مهارت افزایی (۲): عبارت های زیر را با توجه به تلفظ صحیح «راء» قرائت فرمایید.

۱. وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

۲. وَلَهُ الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

۳. يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَءَامِنُوا بِهِ، يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ

ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

۴. أَلْقِيَافِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ * مَّنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ

۵. كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ * وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

٦. فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

٧. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ، وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ

٨. إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ * فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْنَدٍ

٩. فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ * فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ

١٠. سَيَعْلَمُونَ غَدًا مِنَ الْكَذَّابِ الْأَشْرُ * إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً

لَهُمْ فَأَرْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ

١١. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * وَالطُّورِ * وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ *

فِي رَقٍّ مَنشُورٍ * وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ

١٢. وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا

أَلَنَّا لَهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ

مهارت افزایی (۳): آیات ۱ تا ۲۹ سوره ی «فصلت» را با توجه به تفخیم و ترقیق راء و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدٌ ۞ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۞ كِتَابٌ فُصِّلَتْ
 آيَاتُهُ، قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۞ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ
 أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۞ وَقَالُوا أَأُفْلِحُونَ ۞ أَكِنَّةٌ
 مِّمَّا نَدْعُونَ إِلَيْهِ ۞ فِيءَ إِذْ أَتَيْنَا وَقُرْءَانًا وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ حَبَابٌ
 فَاَعْمَلْ إِنَّا عَمِلُونَا ۞ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىَّ
 أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ ۖ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ
 لِّلْمُشْرِكِينَ ۞ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ
 هُمْ كَافِرُونَ ۞ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
 أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۞ قُلْ أَيِّنَكُم لِّتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ
 الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ ۚ أَنْدَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۞
 وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِّنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي
 أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ۞ ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ
 فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ۞

فَقَضَيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا
وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ
الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ
عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَاءَتْهُمْ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً
فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي
الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مَنَاوُةً أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ
الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ
﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنَنْذِقَهُمْ
عَذَابَ الْآخِرَةِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ
لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى
الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الَّهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَنْقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُ
أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ
عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

وَقَالُوا لَجُلُودُهُمْ لَمْ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي
 أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾
 وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ
 وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ
 ﴿٢٢﴾ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُصَبِّحْتُمْ
 مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ
 يَسْتَعْجِلُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ وَقِضْنَا لَهُمْ
 قُرْنَاءَ فَرَزَيْنَا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ
 الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ
 كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ
 وَالْغَوَافِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا
 شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَلِكَ جَزَاءُ
 أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ إِمَّا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ
 ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرَنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ
 وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَاتُحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. موارد ترقیق حرف «راء» را با ذکر مثال برای هر مورد بیان کنید.
۲. حکم تفخیم و ترقیق «راء» در کلمات ذیل را مشخص نمایید.

حَرَقُوهُ مَرَصَادًا رِزْقُ الْإِزْبَةِ فِرْعَوْنَ فَأَصْبِرْ
إِنْ أَرَبْتُمْ كَرِيمٌ مَرِيَّةٌ ذُكِّرْتُمْ خَيْرٌ

۳. سوره‌ی «قمر» را تلاوت کرده و حکم «راء» در آخر کلمات پایان آیات را در حالت «وصل» و «وقف» مشخص نمایید.
۴. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

تفخیم و ترقیق (۴)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. موارد تفخیم الف مدّی را بیان کنند.
۲. موارد ترقیق الف مدّی را بیان کنند.
۳. در کلمات با الف مدّی، تفخیم یا ترقیق آن را به نیکویی ادا کنند.
۴. آیات ۳۰ تا ۵۴ سوره‌ی «فصلت» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در درس‌های قبل با تفخیم و ترقیق که یکی از احکام مهم حروف می‌باشد، آشنا شدید و دانستید که حرف «لام» و «راء» در برخی موارد تفخیم و در برخی موارد ترقیق می‌شوند. علاوه بر این دو حرف، «الف مدّی» هم از حروفی است که هم تفخیم و هم ترقیق می‌شود. در این درس بعد از آشنایی با موارد تفخیم یا ترقیق «الف مدّی»، به تمرین این قاعده در کلمات قرآنی می‌پردازید.

صدای «الف مدی» در تفخیم و ترقیق، تابع حرف قبل از خود است. یعنی اگر حرف قبل، تفخیم شود، «الف مدی» تفخیم می‌شود؛ در درس‌های قبل دانستیم که حروف تفخیم عبارتند از: «ص ض ط ظ خ غ ق» و دو حرف «راء» و «لام» در لفظ جلاله‌ی «الله» در صورت داشتن شرایط خاص.

اگر «الف» بعد از این حروف قرار گرفت، تفخیم شده و درشت و پرحجم تلفظ می‌شود. اما بعد از بقیه‌ی حروف الفبا (ء ب ت ث ج ح د ذ ز س ش ع ف ک ل م ن و ه ی)، «الف مدی» ترقیق شده و با صدای نازک و کم حجم ادا می‌شود.

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با توجه به تفخیم الف مدی قرائت نمایید.

صَابِرًا صَاحِبَهُمَا صَفَّتِ أَحْصَهُ أَصَابَ

خَصَّاصَةً أَنْصَارَ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

يُضْعَفُ بِضَارِهِمْ مَرْضَاتِي وَالْبَغْضَاءُ ضَامِرٍ

وَلَا تُضَارُّوهُنَّ ضَاحِكَةً

فَطَالَ حُطَمًا طَهَ خَطَايَكُمْ بِطَانَةً أَعْطَى

بَطَارِدٍ طَابَ

يُظَاهِرُونَ وَظَاهَرُوا ظَاهِرِينَ الظَّالِمِينَ عِظَامَهُ

ظَالِمِينَ بِظَاهِرٍ

خَلِيدِينَ أَخَافُ خَشِعًا الْخَلِيقُ الْمَخَاضُ

خَابَ أَخَاهُ يَخَافًا

وَأَبْنَاءَ النَّعَابِينَ أَضْغَتْ وَالْمَغْرِبِ غَلِبُونَ لَا يُغَادِرُ

وَقَتْلُوا قَالُوا صَدَقْتَ قَائِمًا يُقْتَلُونَكُمْ

قَاضٍ لِقَاءَ قَنْتِينَ لَتَشَقَّى

بُشْرَكُمْ وَرَاءَكُمْ إِخْرَاجَكُمْ لِلْفُقَرَاءِ إِبْرَاهِيمَ

فَتَرَهُ مُهْجَرَتِ الْمِحْرَابِ

لام جلاله الله در حالت تفخیم

أَمْرُ اللَّهِ أَنْ اللَّهُ عَلَى اللَّهِ سَمِعَ اللَّهُ اتَّقُوا اللَّهَ
وَاللَّهُ إِلَى اللَّهِ حُدُودُ اللَّهِ ذَكَرَ اللَّهُ كَتَبَ اللَّهُ
رَضِيَ اللَّهُ حِزْبُ اللَّهِ أَحْسَنَ اللَّهُ اللَّهُ

مهارت افزایی (۲): کلمات زیر را با توجه به حکم ترقیق «الف مدی» قرائت نمایید.

ءَاتَكُمْ ءَاثَرِهِمْ وَءَاتَيْنَهُ ءَابَاءَهُمْ
ءَامَنُوا الْقُرْءَانَ بُرْءَؤُا فَاَمَنْتَ
بَاطِنُهُ، نَبَاَهُ، وَرَهْبَانِيَّةَ الْجَبَّارِ الْبَارِئِ
يُبَايِعُنَكَ وَبَالَ بَلِغُ
مَتَّعْ كِتَابٍ مُخْتَالٍ مُتَتَابِعِينَ وَتَابَ
فَأَنَّهُمْ وَأَلَيْتَمَنِي حَتَّىٰ بِبُهْتَنٍ

الْأَمْثَلُ الثُّلَاثُ وَثَامِنُهُمْ ثَانِي فَاتَّبَهُمُ

ثَاقِبٌ ثَاوِيًا أَثْنَا أَثَا قَلْتُمْ

جَاءُوكَ تُجَدِّدُكَ دَرَجَتٍ لَجْعِلُونَ تَجْرَقُ

جَثِمِينَ جَاءَ تُجْرِي

أَصْحَبُ يُحَادُّونَ أَرْحَامُكُمْ حَاجَةً سُبْحَنَ

حَادَّ فَحَاسَبْنَهَا

الْدَّارَ أَعْدَاءَ وَبَدَا هُدَايَ الْأَجْدَاثِ دَائِبِينَ

دَابَّةٍ دَاحِضَةً وَالشُّهْدَاءُ

عَذَابٌ ذَاقُوا جُذَذًا وَالذَّاكِرِينَ فَكَذَلِكَ

إِذَا ذَاهِبُ

زَاغُوا خَزَائِنُ وَزَادَكُمْ زَاغَتِ زَالَتَا زَاهِقُ

فَالزَّجَرَتِ وَنَخَزِي

سَابِقُوا يَتَمَاسًا سَادِسُهُمْ وَالْمَسْكِينِ فَأَنسُهُمْ

سَاءَ وَمَسْكِينِ أَجْسَامُهُمْ نِسَائِكُمْ
شَاقُّوا شَهِدِينَ شَمِخَتْ مُتَشَبِهٍ شَخِصَةً

لِلشَّارِبِينَ نَشَاءُ

فَإِطْعَامُ عَقِبَتَهُمَا فَعَاقَبْتُمْ عَكِفِينَ تَعَالَوْا

عَلِمُ عَادَيْتُمْ دُعَاءُ

فَسِقُونَ فَاتَكُمُ أَفَاءَ فَاعِلِينَ فَارْقُوهُنَّ خِفَافًا

مَفَاتِحُهُ بِفَتْنَيْنِ

وَتَكَاثُرُ وَلِلْكَافِرِينَ كَانُوا رِكَابٍ لَكَذِبُونَ

أَكْبَرَ فَكَاتِبُوهُمْ

وَلَكِنِّكُمْ مَوْلَانَكُمْ لِكَيْلًا ثَلَاثَةً أَوْلَدُهُمْ بِاللَّهِ

السَّلَامُ وَالَّتِي لِذِكْرِ اللَّهِ رَسُولِ اللَّهِ بِيَدِ اللَّهِ

بِهِ اللَّهُ وَأُولَتْ يَرْفَعُ اللَّهُ لِلَّهِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ فَضَّلِ اللَّهُ

ذُرِّيَّتَهُمَا تَحَاوَرَكُمَا مَا نَعْتُهُمْ ثَمَنِينَ خَطْبُكُمَا

تَمَامًا وَأَعْمَى إِنَّمَا

أَنْظَرُونَا يُنَادُونَهُمْ بَيْنَنَا رُسُلَنَا وَأَنْزَلْنَا

وَمَنْفَعُ أَنْبَنَا أَدْنَى وَيَتَنَجَّوْنَ سَبَقُونَا

وَرِضْوَانُ نَجْوَى نَجْوَانَا أَمْوَالُهُمْ يُوَادُّونَ

إِخْوَانَهُمْ وَلِإِخْوَانِنَا أَصْوَاتُكُمْ أَلْبَارِ

هَاجَرَ نَبْرَاهَا كُنْبَنَاهَا رَعَوَاهَا تَرَكَتُمُوهَا

جَهْدًا أُمَّهَاتِهِمْ يَصْلَوْنَهَا نَهْنَكُم

فَصِيَامُ تَجْرِيَانِ الْأَغْنِيَاءِ دِيرِهِمْ بُنَيْنٌ أَوْلِيَاءُ

شِيَابُهُمْ تَبِينَا

مهارت افزایی (۳): عبارت‌های زیر را با توجه به تفخیم و ترفیق الف مدی قرائت فرمایید.

۱. وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

۲. قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

۳. بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

۴. وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا لَا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

۵. أَفْرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى * وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ * أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ

۶. فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

۷. يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ

٨. عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مِيسَلَمَتٍ

مُؤْمِنَةٍ قِنْتِ تَبَيَّتْ عِيدَاتٍ سَيَحَتِ ثَبَيَّتْ وَأَبْكَارًا

٩. وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا

مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرُءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ أُولَٰئِكَ

لَهُمْ عِزِّي الدَّارِ

١٠. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا * فَالْعَصْفَتِ

عَصْفًا * وَالنَّشْرِ نَشْرًا * فَالْفَرْقَتِ فَرْقًا * فَالْمُلْقِيَتِ ذِكْرًا

١١. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ

وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا

أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

١٢. التَّائِبُونَ الْعَمِيدُونَ الْحَمِيدُونَ السَّاجِدُونَ

الرَّكَعُونَ السَّجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ

وَالنَّكَاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

مهارت افزایی (۴): آیات ۳۰ تا پایان سوره ی «فصلت» را با توجه به تفخیم و ترقیق الف مدی و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ
 الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ
 الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَائُكُمْ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَى أَنْفُسُكُمْ
 وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ ﴿٣١﴾ نَزَّلْنَا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾
 وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ
 إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ
 ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ
 وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِيهَا
 إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نِزْغٌ
 فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ
 اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ
 وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنْتُمْ

إِنِّي أَتَعَبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنْ أَسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ
 رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾
 وَمِنْ ءَايَاتِهِ أَنْكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ
 اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي ءَايَاتِنَا لَا يَخْفُونَ عَلَيْنَا أَفَنُ
 يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي ءَامِنًا يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ
 إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ
 وَإِنَّهُ لَكِنْتُ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَا يَأْنِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ
 خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَا يَقُولُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ
 لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عَقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾
 وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَاتُهُ ءَا عَجَمِيٌّ
 وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ
 لَا يُؤْمِنُونَ فِي ءَاذَانِهِمْ وَقُرْءَانُهُمْ عَمًى أُولَٰئِكَ
 يَبْذَلُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
 فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ

فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ
بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا
فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَتَيْنَ
شُرَكَاءِي قَالُوا آءَ ذُنُوكَ مَا مَنَّا مِنْ شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٤٨﴾
لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ
قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ
لَيَقُولَنَّ هَذَا إِلَى وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى
رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا
وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ
أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ
﴿٥١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ
بِهِ مَنْ أَضِلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرِيهِمْ

ءَايَتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ
 أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَا إِنَّهُمْ
 فِي مَرْيَةٍ مِّنَ لِّقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ ﴿٥٤﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. موارد تفخیم «الف مدی» را با ذکر مثال برای هر مورد بیان کنید.
۲. حروفی را که «الف مدی» پس از آنها ترقیق می‌شود، نام ببرید.
۳. حکم تفخیم و ترقیق «الف مدی» در کلمات ذیل را مشخص نمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ صِرَاطَ بَيِّنَاتٍ أَسْتَسْقَىٰ هَؤُلَاءِ
 وَمَلَيْكَتِهِ نَصْرِي أَتُحَاجُّونَنَا

۴. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر پردازید.

دستبردین مومن ادری خواندنی علی

ادغام

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. ادغام را تعریف کرده و فایده‌ی آن را بیان کنند.
۲. شرایط ادغام را توضیح دهند.
۳. موارد هفت‌گانه‌ی ادغام در حروف را با ذکر یک مثال بگویند.
۴. هنگام قرائت، کلمات دارای ادغام را به نیکویی ادا کنند.
۵. آیات ۱ تا ۲۲ سوره‌ی «شوری» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در چند درس گذشته با تفخیم و ترقیق حروف مختلف به ویژه سه حرف «ل»، «راء» و «الف مدّی» آشنا شدید؛ در این درس با ادغام به عنوان یکی دیگر از احکام مهم حروف آشنا می‌شوید. آشنایی با این قاعده علاوه بر این که تأثیر زیادی بر نیکویی قرائت شما دارد، در برخی موارد مراعات آن ضروری است. لازم به ذکر است ادغام در شرایط خاصی انجام می‌گیرد که بعد از آشنایی با ضوابط آن به تمرین ادغام در کلمات قرآنی می‌پردازید.

معنای ادغام

«ادغام» در اصطلاح قرائت، عبارت است از «داخل کردن حرفی در حرف دیگر به شکلی که حرف اول تلفظ نشده و به جای آن حرف دوم مشدّد ادا شود»؛ مانند: «قَدْ دَخَلُوا» که در صورت ادغام «دال» اول حذف شده و «باء» دوم مشدّد می‌شود و این گونه خوانده می‌شود: قَدْ دَخَلُوا

فایده‌ی ادغام

فایده‌ی ادغام سهولت در تلفظ است. یعنی اگر حرفی یک بار تلفظ شود و بلافاصله همان حرف یا حرف همجنس آن نیز تکرار شود، این حالت برای دستگاه تکلم سنگین خواهد بود. با بهره‌گیری از قاعده‌ی ادغام این سنگینی برطرف خواهد شد.

شرایط ادغام

ادغام در صورتی انجام می‌پذیرد که:

۱. حرف اول ساکن و حرف دوم متحرک باشد.
۲. دو حرف کنار هم باشند.
۳. حرف اول و دوم یا مثل هم باشند یا هم مخرج و یا مخرج آنها به هم نزدیک باشد.

۲۰۴

موارد ادغام در قرائت حفص از عاصم

موارد ادغام در مجموع هفت مورد بدین شرح است:

۱. دو حرف مثل هم؛ مانند:

أَذْهَبَ بَيْتِي ← أَذْهَبَ بَيْتِي

۲. «ب» در «م»؛ مانند:

أَرْكَبُ مَعَنَا ← أَرْكَمَعَنَا

۳. «ق» در «ک»؛ مانند:

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ ← أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ

۴. «ل» در «ر»؛ مانند:

قُلْ رَبِّي ← قُرْبِي

۵. «ت د ط»؛ هر گاه دو تا از آنها با شرایط ادغام در کنار هم واقع شوند. مانند:

عَبَدْتُكُمْ ← عَبَدْتُكُمْ

۶. «ث ذ ظ»؛ هر گاه دو تا از آنها با شرایط ادغام در کنار هم واقع شوند. مانند:

إِذْ ظَلَمْتُمْ ← إِذْ ظَلَمْتُمْ

۷. «ن» و «تنوین» در «یرملو»؛ مانند:

مَنْ يَعْمَلْ ← مَنْ يَعْمَلْ

سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا ← سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با توجه به قاعده‌ی ادغام قرائت نمایید.

۱. فَمَا رِيحَتْ تَجَرَّتُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ

يُذَرِّكُمْ يُوجِّهُهُ فَأَضْرِبْ بِهِ وَقُلْ لَهُمَا
 فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ قُلْ لِعِبَادِي ءَاوُوا وَنَصَرُوا
 بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ أَذْهَبَ بِكِتَابِي ءَاتُوا وَقُلُوبُهُمْ
 يُكْرِهُهُنَّ يَجْعَلْ لَكَ بَلْ لَجُوا إِنَّكُمْ مِنَّا كَانَتْ تَعْمَلُ
 تَسْتَطِيعَ عَلَيْهِ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ وَقَدْ دَخَلُوا مِنْ نَصِيرِ
 أَضْرِبْ بَعْضَاكَ قُلْ لِلَّذِينَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ نَارِ
 بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بَلْ لِلَّهِ الْمَرَّ الْمَرَّ الْمَصَّ

۲. اَرْكَبْ مَعَنَا (فقط همین مورد در قرآن، سوره ی هود/۴۲)

۳. اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ (فقط همین مورد در قرآن، سوره ی مرسلات/۲۰)

۴. قُلْ رَبِّ بَلْ رَبُّكُمْ فَقُلْ رَبُّكُمْ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ

۵. عَبْدُكُمْ رُدِدْتُ وَلِدْتُ وَعَدْتُنَا مَهْدُ

أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمْ وَجَدْتُ كِدْتُ وَعَدْتُهُمْ

أَرَدْتُمْ تَوَاعِدْتُمْ عَهْدْتُمْ أَثْقَلْتَ دَعَا اللَّهَ
 فَرَطْتُ لَقَدْ تَابَ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ
 وَدَّتْ طَائِفَةٌ هَمَّتْ طَائِفَةٌ بَسَطَتْ
 يَلْهَثُ ذَلِكَ إِذْ ظَلَمُوا إِذْ ظَلَمْتُمْ

۷. مَنْ يَعْمَلْ سِئَةً يُفْرِحُوا مِنْ مَالٍ فَرِيقٌ مِنْهُمْ
 مِنْ وَلِيِّ سَيِّدًا وَحُصُورًا لَرَأَوْفٌ رَحِيمٌ حِطَّةٌ نَغْفِرُ
 مِنْ رَبِّكَ مِنْ نَارٍ مِنْ لَدُنْكَ جَنَّتْ لَهُمْ طَسَمَ

مهارت افزایی (۲): عبارت های زیر را با توجه به قاعده ی ادغام و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، قرائت نمایید.

۱. وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ، وَكَانَ فِي مَعْرِزٍ يَبْنِي أَرْكَبَ مَعَنَا
 وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ

۲. أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ * فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ * إِلَى
 قَدَرٍ مَعْلُومٍ * فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ

٣. أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ بِحَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ

كُنْتُ لِمِنَ السَّخِرِينَ

٤. لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ

اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ

٥. قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ سَأُنَبِّئُكَ بِمَا أَوْيلَ مَا لَمْ

تَسْتَطِعَ عَلَيْهِ صَبْرًا

٦. لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَى يَدِكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ

لَأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

٧. وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ

وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ

أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ

٨. وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ

أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ

٩. فَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوْجَدُوا

اللَّهُ تَوَّابًا رَحِيمًا

١٠. فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا

يُرَدُّ بِأَسْهُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

١١. وَقَالُوا الْجُلُودُ لَهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي

أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

١٢. بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنشَرَةً * كَلَّا

بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ

مهارت افزایی (۴): آیات ۱ تا ۲۲ سوره ی «شوری» را با توجه به ادغام و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حم ﴿۱﴾ عسق ﴿۲﴾ كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ
 اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۳﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ
 الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿۴﴾ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ
 وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي
 الْأَرْضِ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿۵﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا
 مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِیْظُ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ
 ﴿۶﴾ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِنُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ
 حَوْلَهَا وَنُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي
 السَّعِيرِ ﴿۷﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ
 مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۸﴾
 أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ
 عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۹﴾ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ
 إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿۱۰﴾

فَاطْرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
 وَمِنْ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُكُمْ فِيهِ لِيَسْ كِمِثْلِهِ شَيْءٌ
 وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾
 شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا
 إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ
 وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ
 يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا
 تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
 سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفَقَضَى بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ
 أُورِثُوا الْكُتُبَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مِرْيَبٌ ﴿١٤﴾
 فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ
 وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ
 بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ
 لَأُحْجَةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ، حُجَّتُهُمْ
دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ
لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِهَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ
أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾
اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ، يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ
﴿١٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ، فِي حَرْثِهِ، وَمَنْ
كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ، فِي الْآخِرَةِ مِنْ
نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ
مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْ لَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى الظَّالِمِينَ
مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ
ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ
لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾

بیشتر بدانیم

۱. «ادغام» بر دو قسم است: «کامل» و «ناقص»؛ «ادغام کامل» ادغامی است که در آن، حرف اول کاملاً از بین رفته و اثری از آن بر جای نماند. «ادغام ناقص» ادغامی است که در آن حرف اول (مدغم) به طور کامل از بین نمی‌رود بلکه صفتی از صفات بارز حرف اول (مدغم) باقی بماند. این ادغام در مواردی است که حرف مدغم از مدغم‌فیه قوی‌تر باشد. موارد ادغام ناقص عبارتند از:

«ط» در «ت»؛ مانند: **بَسَطَتْ**

«ن» در «ی»؛ **مَنْ يَعْمَلْ**

«ن» در «و»؛ **مِنْ وَلِيٍّ**

۲. نحوه‌ی علامت‌گذاری موارد ادغام:

در نگارش بعضی از قرآن‌ها، در موارد ادغام کامل برای راهنمایی قاری، حرف اول را بدون علامت سکون و حرف دوم را با علامت تشدید مشخص کرده‌اند. مانند:

قُلْ لَّهُمْ

۲۱۳

در موارد ادغام ناقص، حرف اول را بدون علامت سکون و حرف دوم را نیز بدون تشدید مشخص کرده‌اند. مانند:

بَسَطَتْ مَنْ يَعْمَلْ مِنْ وَلِيٍّ

۳. از نظر برخی مراجع معظم تقلید رعایت ادغام نون ساکن و تنوین در یرملون، در قرائت نماز واجب است.^۱

۱. رسم الخط مصری (خط عثمان طه) و رسم الخط شمال غرب آفریقا (مغربی) به این شیوه عمل نموده‌اند. در رسم الخط هندی تقریباً به همین شیوه عمل می‌کنند؛ با این تفاوت که علامت سکون حرف اول را حذف نمی‌کنند.

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. ادغام را تعریف کرده و فایده آن را بیان کنید.
۲. شرایط ادغام را برشمرید.
۳. موارد هفت‌گانه‌ی ادغام را با ذکر مثال بیان کنید.
۴. در کدام یک از مثال‌های ذیل، ادغام صورت می‌گیرد؟ نوع آن را مشخص نمایید.

يَغْفِرْ لَكُمْ فِي يَوْمٍ مَّا سَلَكَكُمْ أَوْ وَّزَنُوهُمْ
وَإِذْ زَيْنَ فَأَضْرِبَ بِهِ عَبْدُكُمْ إِذْ ظَلَمُوا فَرَطُكُمْ
يَلْهَثُ ذَلِكَ

۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

احکام میم ساکن

اهداف درس

- انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:
۱. ادغام میم ساکن را با ذکر مثال توضیح دهند.
 ۲. اخفای میم ساکن را با ذکر مثال تبیین کنند.
 ۳. موارد اظهار میم ساکن را با ذکر مثال بیان کنند.
 ۴. در تلاوت قرآن، اخفاء، ادغام و اظهار میم ساکن را به نیکویی ادا کنند.
 ۵. آیات ۲۳ تا ۵۳ سوره‌ی «شوری» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

۲۱۵

حال که تأثیر به‌کارگیری قواعد ادغام را در نیکویی تلاوت کلام خداوند تجربه کردید، با احکام حرف «میم» که در حروف مختلف احکام متفاوتی دارد آشنا می‌شوید؛ اخفاء، ادغام و اظهار سه حکم در تلفظ میم ساکن همراه با حروف دیگر می‌باشد. «میم ساکن» با توجه به حرفی که بعد از آن قرار می‌گیرد، سه حکم ادغام، اخفاء و اظهار بر آن عارض می‌شود.

۱. ادغام

در موارد هفت‌گانه‌ی ادغام دانستیم که اگر بعد از «میم ساکن»، «میم متحرک» قرار گیرد، میم اول در دوم ادغام می‌شود. این ادغام از نوع ادغام دو حرف مثل هم

می باشد. حرف میم دارای صفت غنه است و هنگامی که مشدد هم باشد، باید به اندازه‌ی دو حرکت کوتاه آن را کشید. مانند:

لَأَسْقِيَنَّهُمْ مَّاءً

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با رعایت ادغام و غنه‌ی «میم مشدد» و کشش دو حرکت آن قرائت نمایید.

فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ مِنْكُمْ مَّائَةٌ
فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ يُمْنِعُكُمْ مَّنْعًا حَسَنًا أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ
إِنَّكُمْ مَكِيدُونَ إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ إِنَّكُمْ مُتَبَعُونَ
مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ يَأْتِكُمْ مَّثَلُ الَّذِينَ
قَدْ أَصَبْتُمْ مَثَلِيهَا مِنْهُمْ مَاتَ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ
هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ

۲. اخفاء

هرگاه بعد از «میم ساکن» حرف «باء» قرار گیرد، «میم ساکن» اخفاء می شود. به بیان ساده تر «میم ساکن» را به صورت کامل ادا نمی کنیم. برای اخفاء «میم» لب ها بسیار به یکدیگر نزدیک می شوند؛ تا حدی که تقریباً بدون فشار روی هم قرار می گیرند. هنگام اخفاء «میم»، باید به اندازه‌ی دو حرکت کوتاه صدای آن را بکشیم تا صفت غنه‌ی آن به درستی ادا شود. مانند:

وَلَسْتُمْ بِأَخَذِيهِ

بدیهی است «نون ساکن» و «تنوین» که در نزد «باء»، قلب به میم می‌شود، طبق همین قاعده «اخفاء» می‌شود؛ مانند:

سَمِيعًا بَصِيرًا مِنْ بَعْدِ

مهارت افزایی (۲): عبارت‌های زیر را با رعایت اخفاء «میم» و «غنه» و کشش دو حرکت آن بخوانید.

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآيَاتِهِ يَوْمَ هُمْ بَرْزُونَ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِيهِ مُؤْمِنِينَ
 أَكْذَبْتُمْ بِآيَاتِي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ
 لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ لَوْ أَنَّهُمْ بَادُّوكَ فِي الْأَعْرَابِ
 ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعَجَلِ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَنِ
 فَحَنَّا عَلَيْهِمْ أَبَا هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي
 وَكَلَبُهُمْ بِسِطْرٍ ذَرَأَ عَلَيْهِ بِالْوَصِيدِ وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بِآسِرَةٍ
 قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ

۳. اظهار

«میم ساکن» نزد باقی حروف، اظهار می شود. یعنی به صورت کامل و بدون هیچ گونه تغییری ادا می شود. اظهار «میم ساکن» نزد دو حرف «واو» و «فاء» دارای ظرافت بیشتری است. به همین دلیل نیازمند دقت و تمرین عملی افزون تری است. باید توجه نمود که میم ساکن هنگام اظهار، غنّه‌ی طبیعی دارد و نیازی به کشش اضافه تر آن نیست. مانند:

ذَٰلِكُمْ وَصَّكُم بِهِ

مهارت افزایی (۳): عبارت های زیر را با توجه به قاعده‌ی اظهار میم ساکن قرائت فرمایید.

لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ
وَلَمَّا فَتَحُوا مَتْعَهُمْ وَجَدُوا فَأَرْسَلُوا وَاَرِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ
مِنْكُمْ فَآذَوْهُمْ وَأَنْ أَمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَأَمْنًا
لَبِثْتُمْ فَأَبَعْتُمْ وَأَخَذْتُمْ وَأَحْضَرْتُمْ فَعَابْتُمْ فَنَادُوا
قَدْ أَفْجَيْنَاكُمْ مَنْ عَدُوٌّ كُمْ وَوَعْدُكُمْ وَأَخَذْتُمْ وَأَحْضَرْتُمْ
يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ
إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا
وَلْيَأْخُذْ وَاحِدُهُمْ وَأَسْلَحَتْهُمْ

مهارت افزایی (۴): عبارت های زیر را با توجه به احکام میم ساکن و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

۱. يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تَحْرِمُوْا طَيِّبٰتِ مَاۤ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْاۤ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ

۲. وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرّٰسُوْلَ وَاَحْذَرُوْاۤ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْۤ فَاَعْلَمُوْاۤ اَنَّمَا عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ

۳. يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا عَلَيْكُمْۤ اَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مِّنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْۚ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْۚ جَمِيعًاۚ فَيُنَبِّئُكُمْۚ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ

۴. قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةًۭ قُلِ اللّٰهُ شَهِيدُ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْۚ وَاَوْحٰۤى اِلَىٰ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِاَنْذِرْكُمْۚ بِهِۦٓ وَمَنْ يَّبْلُغْ

۵. وَلَقَدْ اَرْسَلْنَاۤ اِلٰى اَمْرِ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنٰهُمْۚ بِالْبَاسِۚ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَنْضَرُّوْنَ

٦. وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ
وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ
مِّنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي

٧. فَكِهِينَ بِمَا ءَانَهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَّهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ
٨. يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ
الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

٩. قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهَ مِنْ
أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ
إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
١٠. الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ
لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُّهْتَدُونَ

١١. وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْوَا إِلَىٰ

الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّن رَّحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ أَمْرِكُمْ مَّرْفَقًا

١٢. وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا

مهارت افزایی (۵): آیات ۲۳ تا ۵۳ سوره ی «شوری» را با توجه به احکام میم ساکن و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا
 أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ
 لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
 كَذِبًا فَإِن يَشَأِ اللَّهُ يُخَيِّمَ عَلَىٰ قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُخَيِّقُ الْحَقَّ
 بِكَلِمَتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ
 عَن عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا نَفَعَلُوا ﴿٢٥﴾
 وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ
 وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ سَـَّطَ اللَّهُ الرِّزْقَ
 لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ
 خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِّن بَعْدِ مَا قَنَطُوا
 وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنَ آيَاتِهِ خَلْقُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ
 إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ مِّن مُّصِيبَةٍ فِيمَا

كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ
فَيُظِلِّلَنَّ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقَهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ

يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَّخِصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّعْ

الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ

يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِينَ يَحْتَبُونَ كِبَيرًا إِلَّا تَمَّ وَالْفَوْحُ حَشٌّ وَإِذَا مَا

غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ

وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمْ

الْبَغْيُ هُمْ يَنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا

وَأَصْلَحَ فَاجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنْ أَنْصَرَ

بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ

يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ

عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

﴿٤٣﴾ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِّنْ بَعْدِهِ ۖ وَتَرَى الظَّالِمِينَ

لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾

وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعَاتٍ مِّنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ

مِّن طَرَفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ الْخَسِرِينَ الَّذِينَ

خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۗ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ

فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَتْ لَهُمْ مِّنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ

مِّن دُونِ اللَّهِ ۖ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اُسْتَجِيبُوا

لِرَبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ ۖ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُم

مِّن مَّلْجَأٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكَيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنِ اعْرَضُوا

فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيطًا ۖ إِن عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۖ وَإِنَّا إِذَا

أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَإِن تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ

بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۖ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِلَّهِ مُلْكُ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ إِنثًا

وَيَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنثًا

وَيَجْعَلُ مَن يَشَاءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ

لَبَشْرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحِيًّا أَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ
 رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ ﴿٥١﴾
 وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
 وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
 وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ لَا إِلَىٰ اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. احکام میم ساکن را نام ببرید.
۲. ادغام میم ساکن را با ذکر مثالی تبیین کنید.
۳. اخفاء میم ساکن را با ذکر مثالی توضیح دهید.
۴. اظهار میم ساکن را تبیین نموده، برای آن مثالی ذکر کنید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر پردازید.

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

احکام نون ساکن و تنوین «ا»

📖 اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. موارد اظهار نون ساکن در کنار حروف دیگر را با ذکر مثال بگویند.
۲. موارد اقلاب نون در کنار حروف دیگر را با ذکر مثال بیان کنند.
۳. در موارد اظهار یا اقلاب حرف نون، کلمات را متناسب با این دو قاعده به نیکویی ادا کنند.
۴. آیات ۱ تا ۴۵ سوره‌ی «زخرف» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در درس‌های گذشته از فصل احکام حروف با اقسام ادغام و نیز احکام میم ساکن و موارد استفاده از این قواعد در کلمات قرآن آشنا شدید؛ در ادامه با احکام ویژه‌ی دو حرف «نون» و «میم» ساکن آشنا می‌شوید؛ دو حرفی که در کنار حروف مختلف احکام متفاوتی دارند و مراعات آنها می‌تواند بر نیکویی قرائت شما تأثیر قابل توجهی داشته باشد. این درس، اختصاص به دو قاعده‌ی اظهار و اقلاب در تنوین و نون ساکن دارد.

حرف «نون» دارای ویژگی‌هایی است که بقیه‌ی حروف فاقد آنها هستند؛ مانند «سرعت اثرپذیری» از حروف و صداهاى مجاور خود؛ به همین دلیل هرگاه بعد از نون ساکن و تنوین یکی از حروف الفبای زبان عربی قرار گیرد، یکی از چهار حکم اظهار، ادغام، اقلاب و اخفاء پدید می‌آید.

حرف «نون»

اظہار

واژه‌ی اظهار به معنای ظاهر کردن و در اصطلاح تجوید به معنای «تلفظ کامل حرف» است. هرگاه نون ساکن یا تنوین به حروف حلقی برسد، حرف نون از مخرج خود و به طور عادی و آشکار ادا می‌شود.

«حروف حلقی» عبارتند از «همزه، هاء، عین، حاء، غین، خاء».

در اظهار نون ساکن و تنوین توجه به این نکات لازم است:

۱. نون ساکن و تنوین، حرکت به خود نگیرد.
۲. نون ساکن و تنوین، به سرعت ادا شده و روی آن مکث نشود.
۳. بین نون ساکن و تنوین و حروف حلقی نباید صوت قطع شود.

مہارت افزایی (۱): کلمات زیر را با رعایت حکم اظهار بخوانید.

همزه

وَيَنْتَوُونَ فَمِنْ أَمِنْ رَسُولٍ أَمِينٌ عَذَابٌ أَلِيمٌ
فَمَنْ أَبْصَرَ لَكَبِيرَةً إِلَّا أَنْ أَكُونَ وَلَا يَكُرُّ عَوَانٌ
أَحَدٌ إِلَّا مِنْ آيَةٍ مِنْ أَهْلِ هُودًا أَوْ نَصْرِي
مَنْ أَسْلَمَ بَلَدًا أَمِنًا وَلَيْنَ آتَيْتَ قَرِيبٌ أُجِيبُ
مِنْ أَخِيهِ لِقَوْمٍ آخَرِينَ عَنْ أَشْيَاءَ إِلَهَةٍ أُخْرَى

هاء

وَمِنْهُمْ إِنْ هُوَ قَوْمٌ هَادٍ يَنْهَوْنَ عَنْهُ مِنْهَا
وَجَهَّةٌ هُوَ تَنْهَى وَإِنْ هُمْ نَنْهَكَ الْأَنْهَارُ
إِنْ هَذَا جَهْرَةٌ هَلْ مِنْ هَذِهِ كُلًّا هَدَيْنَا
فَأَنْهَارٌ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ
فَرِيقًا هَدَى جُرْفٍ هَارٍ شَيْءٌ هَالِكٌ

عين

أَنْعَمْتَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
مَنْ عَمِلَ بُكْمٌ عُمِّي وَيَنْعِهِ فَلَاحُوفٌ عَلَيْهِمْ
مِنْ عِنْدِ مُحَرَّمٍ عَلَيْكُمْ وَلَا نَعْمَكُمْ وَاسِعٌ عَلَيْهِمْ
نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ أَنْعَمَ اللَّهُ وَمَنْ عَادَ شَهَادَةً عِنْدَهُ
حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ فَمَنْ عَفَى لِأَنْعَمِهِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ

حاء

وَأَنْحَرِ مَنْ حَكِيمٍ عَلِيمًا حَلِيمًا كُفَّارًا حَسَدًا
أَحَدٍ حَتَّى حَفْظَةً حَتَّى وَمِنْ حَيْثُ فَمَنْ حَجَّ
وَنَحْنُ شَيْءٌ حَتَّى مِنْ حِسَابِهِمْ مَنْ حَمِيمٍ
ضَيِّقًا حَرَجًا وَحَرْتُ حَجْرٌ وَأَنْعَمُ حُرْمَتِ
عَطَاءٍ حِسَابًا لَعَلِّي حَكِيمٌ وَمَنْ حَوْلَهَا

غين

فَسَيَنْغَضُّونَ يَكُنْ غَنِيًّا إِلَهُ غَيْرُ مُحْتَصَةٍ غَيْرِ
قَوْلَا غَيْرَ مَغْلُولَةٍ غُلَّتْ حَدِيثُ غَيْرِهِ حَلِيمًا غَفُورًا
مِنْ غِلٍّ مِنْ غَائِبَةٍ مَاءٌ غَدَقًا مَرَضٌ غَرَّ مِنْ غَسَلِينَ
سَفِينَةٍ غَضَبًا قَوْمًا غَضِبَ مِنْ غَفُورٍ مَلِكَةٍ غَلَاظُ
قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ مَغْلُولَةٍ غُلَّتْ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ

خاء

وَالْمُنْخَنَقَةُ مِنْ خَيْرٍ قَوْمٌ خَصِمُونَ قِرْدَةٌ خَسِينَ
مِنْ خَشْيَةٍ كَلِمَةٍ خَيْشَةٍ فَمَنْ خَافَ مِنْ خَسْفِنَا
كَرَّةً خَاسِرَةً مِنْ خَلْقٍ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ كَذِبَةٌ خَاطِئَةٌ
أَمْرَأَةٌ خَافَتْ ضِعْفًا خَافُوا نَحْلٌ خَاوِيَةٌ لَبَنًا خَالِصًا
حَصِيدًا خَمِيدِينَ نَارًا خَالِدًا كَشَجَرَةٍ خَيْشَةٍ

مهارت افزایی (۲): عبارت های زیر را با دقت قرائت فرمایید.

۱. إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَتَطِرًا

۲. وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

۳. وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ

هَاجَرَ إِلَيْهِمْ

۴. وَلَا تَقْنَلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ

۵. وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

۶. إِنْ أَرْضَ اللَّهِ يُوْرِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ

لِلْمُتَّقِينَ

۷. وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ ۖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ فَإِنَّ الْجَنَّةَ

هِيَ الْمَأْوَىٰ

۸. فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ۖ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ۖ ذَرْنِي

وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا

٩. وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ

الْأَرْضِ مَالَهَا مِنْ قَرَارٍ

١٠. فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ، فيَقُولُ هَآؤُمْ أَقْرَأُوا كِتَابِيَهٗ

إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلْقٍ حَسَابِيَهٗ

١١. وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ

بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ

١٢. قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ

إِلَّا أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ

فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ

غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

اقلاب

هرگاه نون ساکن و تنوین به حرف «ب» برسد به «میم» تبدیل می شود. این قاعده «اقلاب» نام دارد. فایده‌ی اقلاب سهولت در تلفظ است. مانند:

سَمِيعًا بَصِيرًا مِنْ بَعْدِهِمْ

مهارت افزایی (۳): کلمات زیر را با رعایت اقلاب بخوانید.

حِكْمَةٌ بَلِغَةٌ مُنْبِتًا كَلَمَجٍ بِالْبَصْرِ فَأَنْبَجَسَتْ
أَمْدًا بَعِيدًا مِنْ بَعْدِهِمْ سَمِيعٌ بَصِيرٌ أَنْ بُورِكَ
يَنْبَغِي فَأَبْذَ مَنْ بَطُونٍ بَصِيرٌ بِالْعَبَادِ
مِنْ بَقْلِهَا مَنْ بَعَثْنَا مَشَاءَ بَنِيمٍ

مهارت افزایی (۴): آیات ۱ تا ۴۵ سوره ی «زخرف» را با توجه به احکام نون ساکن و تنوین و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدٌ ۱) وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۲) إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۳) وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا
لَعَلِّ حَكِيمٌ ۴) أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا
أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ۵) وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي
الْأَوَّلِينَ ۶) وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
۷) فَاهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ
۸) وَلَيْنَ سَاءَ لُتْهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولُنَّ
خَلَقْنَاهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ۹) الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ
مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۱۰)
وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۱۱) بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا
كَذَلِكَ نُخْرِجُوهَا ۱۲) وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ
لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ۱۳) لَتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ

ثُمَّ تَذَكُّرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ
 الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا
 لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّا لِلنَّاسِ
 لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَانَكُمْ
 يَا بَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا
 ضَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوْ مِنْ يَنْشُوهُ فِي
 الْحُلِيِّةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ
 الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنثًا أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سِتْ كُتُبُ
 شَهِدَتْهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ
 مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ أَعْيَنَهُمْ
 كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا
 إِنَّا وَجَدْنَاهُ آبَاءَ نَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾
 وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا
 إِنَّا وَجَدْنَاهُ آبَاءَ نَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾
 قُلْ أُولَٰئِكَ حُتُّوا بَاهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا

إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَانْقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَنْظُرْ كَيْفَ
 كَانَ عَقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ
 إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ
 ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ
 مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَءَابَاءَهُمْ حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴿٢٩﴾
 وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا
 لَوْلَا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهَمْ
 يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم
 بَعْضًا سَخِرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَا
 أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ
 لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾
 وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرَرًا عَلَيْهَا يَتَكُونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرَفًا وَإِن
 كُلُّ ذَلِكُ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ
 لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَن يَعِشْ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا

فَهُو لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ
 أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَلَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ
 بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ
 إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ
 الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْى وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾
 فَإِنَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي
 وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ
 إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ
 وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسَأَلَ مِنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا
 أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. حروف حلقی را نام برده و حکم نون ساکن در کنار آن را بیان کنید.
۲. برای هریک از موارد اظهار نون ساکن مثالی بنویسید.
۳. در هنگام اظهار نون ساکن چه نکاتی را در ادا کردن باید مراعات کرد؟
۴. با ذکر مثالی قاعده‌ی اقلاب را توضیح دهید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

احکام نون ساکن و تنوین «۲»

ادغام

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. موارد ادغام نون در کنار حروف دیگر را با ذکر مثال بگویند.
۲. مواردی از ادغام نون را که با غنه همراه است، بگویند.
۳. موارد ادغام حرف نون، را به درستی ادا کنند.
۴. در موارد ادغام حرف نون، با غنه بودن یا بی غنه بودن آن را در قرائت به نیکویی ادا کنند.
۵. آیات ۴۶ تا آخر سوره‌ی «زخرف» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

دانستید که نون ساکن و تنوین همراه حروف حلقی اظهار و همراه حرف «ب» قلب به میم می‌شود، یکی دیگر از قواعد مهم در نون ساکن ادغام می‌باشد. در این درس در قالب مثال‌های متعدد، با موارد ادغام نون ساکن و کیفیت ادغام در موارد مختلف آشنا شده و به تمرین آنها می‌پردازیم.

ادغام

همان طور که در موارد هفت گانه ادغام گفته شد «نون ساکن» و «تنوین» در شش حرف «یرملون» ادغام می‌شود. بنابراین نون ساکن و تنوین حذف شده و حرف بعد مشدّد می‌شود. مانند:

مَنْ يَشَاءُ ← مَيِّشَاءُ

نکات مهم

۱. در کلمات «قِنَوَانٌ، صِنَوَانٌ، اَلدُّنْيَا، بُنَيْنٌ» به سبب آن که نون ساکن و حروف یرملون در یک کلمه قرار گرفته‌اند، ادغام انجام نمی‌شود.
۲. ادغام نون ساکن و تنوین نزد حروف «ی، ر، م، ل، و، ن» بر دو قسم است که آنها را ادغام «باغثه» و «بی غثه» نامیده‌اند.

ادغام با غثه

ادغام نون ساکن و تنوین در «بمون» با غثه همراه است. یعنی هنگام ادغام، صفت غثه‌ی نون به حرف دوم (مدغم فیه) منتقل می‌شود. زمانی که حرف دوم به صورت مشدّد ادا می‌شود، اولاً صدای حرف دوم شنیده می‌شود، ثانیاً در حین ادغام، صدای غثه به میزان حدود دو حرکت کوتاه کشیده می‌شود.

ادغام بدون غثه

ادغام نون ساکن و تنوین در حروف «ر» و «ل» غثه ندارد و نباید روی این دو حرف مکث و توقف کنیم.

مهارت افزایی (۱): عبارت های زیر را با رعایت قاعده ی ادغام بخوانید.

تمرین ادغام با غنه

ی

وَمَنْ يُوقِ وَيَنْوَلَّهُمْ بِرَسُولٍ يَأْتِي وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ
أَبَشِّرْهُدُونَا لَنْ يُعْثُوا حَسَنًا يُضَعِّفَهُ لَنْ يَغْفِرَ
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عُسْرٌ يُسْرًا رَّسُولًا يَنْلُوا لَنْ يُصِيبَنَا
أَمَّنْ يَمْشِ فَمَنْ يُحِيرُ فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بَعْضٌ يَتَلَوَّمُونَ
أَنْ يُرْسِلَ نَضْبٌ يُفْضُونَ فَمَنْ يَسْتَمِعِ وَمَنْ يُعْرِضُ

م

قُرَى مُحَصَّنَةٍ ذَوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ خَشِيعًا مُّتَصَدِّعًا
بُنَيْنَ مَرْصُوصٍ مُّسْلِمَتٍ مُّؤْمِنَتٍ خَشْبٌ مُّسْنَدَةٌ
مِّنْ مُّصِيبَةٍ بَرِيءٌ مِّنْكَ نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَمَنْ مَعِيَ
قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ نَذِيرٌ مُّبِينٌ حَقٌّ مَّعْلُومٌ
حَلَّافٌ مَّهِينٌ مِّنْ مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ نِعْمَةٌ مِّنْ رَبِّهِ
قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ جَنَّتِ مُكْرَمُونَ طَسَمَ

و

أَشْهَرُ وَالَّتِي مِنْ وَجْدِكُمْ نَارًا وَقُودُهَا مَغْفِرَةٌ وَأَجْرُ
عَتَوْ وَنَفُورٍ أُذُنٌ وَعِيَةٌ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ
لَيْلًا وَنَهَارًا بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَدَاوَلَاسُوعَا نَاصِرًا وَأَقْلُ
مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ شَدِيدًا وَشَهْبًا بَخْسًا وَلَا رَهَقًا
ضَرًّا وَلَا رَشْدًا خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ إِمَامًا وَرَحْمَةً

ن

وَلَيْنَ نَصْرُهُمْ عَذَابًا نَكْرًا تَوْبَةً نَصُوحًا أَنْ تُبَدِّلَ
وَلَنْ تُشْرِكَ لَنْ نَعْجِزَ اللَّهَ مِنْ جُحُودٍ أَنْ نَأْتِيَكُمْ
أَنْ نَأْخُذَ مِنْ نَارٍ عَامِلَةً نَاصِبَةً مِنْ نَصْرَيْنِ
يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ أَنْ نَأْكُلَ عَهْدًا بَذْنَهُ
مِنْ نَبَأٍ مِّنْ نَّبَاتٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ لَنْ نَبْرَحَ مِنْ نَبِيٍّ

ر

تمرين ادغام بدون غنة:

رءُوفٌ رَحِيمٌ غفورٌ رَحِيمٌ مِنْ رُوحِنَا مِنْ رَزْقِهِ
مِنْ رَبِّكَ أَخَذَ رَابِعَةً عِيشَةً رَاضِيَةً مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
نُوحٌ رَبِّ شَهَابًا رَصَدًا مِنْ رَأْسِهِ مِنْ رَسُولٍ أَنْ رَأَاهُ
زَبَدًا رَابِيًا أَخَذَ رَابِعَةً إِخْوَةً رَجَالًا خَافِضَةً رَافِعَةً
وَمِنْ رَبِّ بَاطِلِ الْخَيْلِ وَقُدُورٍ رَاسِيَتٍ ثَلَاثَةً رَابِعُهُمُ

ل

غَلَا لِلَّذِينَ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ خَيْرَ لَكُمْ حِلٌّ لَهُمْ
أَنْ لَا يُشْرِكْنَ جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَيْرًا لَأَنْفُسِكُمْ
مُبَيَّنَتٍ لِيُخْرِجَ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ رُجُومًا لِلشَّيْطَانِ
فَسُحْقًا لِأَصْحَابٍ لَنَذْكُرَنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَنَاعَ الْخَيْرِ
جُنْدَ لَكُمْ أَنْ لَا يَدْخُلْنَهَا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ نَزَاعَةٌ لِلشَّوَى
أَنْ لَنْ يَبْعَثَ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ

مهارت افزایی (۲): عبارت های زیر را با توجه به قاعده ی ادغام قرائت فرمایید.

۱. وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَتَأُولَى الْأَلْبَبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

۲. وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا

مِنَ الْعُيُونِ

۳. وَعَسَى أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَن

تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ

۴. أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ

مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

۵. إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَعِفْهَا

وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

۶. يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَّكُمْ فُرْقَانًا

وَيُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ

۷. وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

تُرْهِبُونَ بِهِ ءَعِدُّوا لِلَّهِ وَعَدُّوْكُمْ

٨. وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ

فِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

٩. وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ

وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَ إِصْلَاحًا يُوَفِّقُ اللَّهُ بَيْنَهُمَا

١٠. قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا

رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ

فِيهِ وَلَا خِلَالٌ

١١. وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُّتَجَوِّزَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزُرْعٌ

وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَلُ

بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ

١٢. أَيِنَّمَا تَكُونُوا يَدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ

وَإِنْ تُصَبِّهُمُ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصَبِّهُمُ

سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ

مهارت افزایی (۳): آیات ۴۶ تا آخر سوره ی «زخرف» را با توجه به احکام نون ساکن و تنوین و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهُ السَّاحِرُ الدَّاعِ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَبْقَوُا لِيَ الْيَسْرَ إِلَىٰ مَلِكٍ مِّصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ آسُورَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلِكُ مَكَّةَ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا أَسَفُونَا أَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَمَّا ضَرَبَ ابْنُ مَرْيَمَ

مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا
 خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾
 إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ
 ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾
 وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمُوتُ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ
 مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ
 ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ
 وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا
 ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ
 ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا
 مِنْ عَذَابٍ يَوْمِ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ
 تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ
 بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَعْبَادُوا لَخَوْفٍ
 عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِآيَاتِنَا
 وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ

تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ
وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾
إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَفْتَرِعْنَهُمْ وَهُمْ
فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾
وَنَادَىٰ أَيْمَانُكَ لِيَقْضَ عَلَيْكَ رَبُّكَ قَالِ إِنَّكُمْ مَّا كُنْتُمْ
بِحِثْنِكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا
فَأَنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ
وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ
الْعَبِيدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَنَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرَهُمْ يَخْضَوْنَ وَيَلْعَبُونَ حَتَّىٰ يَلْقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ
إِلَهٌُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَعَةَ إِلَّا مَنْ
 شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ
 لَيَقُولَنَّ اللَّهُ فَاَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلَ لَهُ يَرْبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ
 لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

بیشتر بدانیم

۱. ادغام «نون ساکن و تنوین» در دو حرف «واو» و «یاء» ناقص می باشد چرا که صفت «غنه» نون و تنوین باقی می ماند.
۲. نون ساکن در عبارت «وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ» در سوره ی «قیامه» ادغام نمی شود، بلکه اظهار می شود. البته اظهار نون در این مثال همراه قاعده ی سکت است که در آینده خواهیم آموخت.
۳. در سوره ی «یس» و «قلم» در صورت وصل حرف مقطعه ی ابتدای سوره، به آیه ی بعد - مطابق قول مشهور - نون ادغام نمی شود بلکه اظهار می شود.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * يَس * وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ

۴. نحوه ی علامت گذاری مورد ادغام در قرآن ها

در بعضی از قرآن ها برای راهنمایی قاری در موارد ادغام کامل، نون ساکن را بدون علامت سکون و علامت تنوین (َ) را به طور نامساوی (ِ) قرار داده و روی چهار حرف (ر، ل، م، ن) علامت تشدید قرار داده اند. در موارد ادغام ناقص نیز سکون حرف اول (مدغم) را ننوشته ولی حرف دوم (مدغم فیه) را بدون علامت

تشدید نوشته‌اند. مانند:

أَنْ نَطْمِسَ مِنْ لَدُنِّي خَيْرًا مِنْهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
مُصَدِّقًا لِمَا مِنْ مَعِيَ عَنْ رَسُولٍ مِنْ عَدُوِّ نَبِيٍّ
مَا لَا وَوَلَدًا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْ وَرَائِي مَلِكٌ يَأْخُذُ

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. با ذکر مثال ادغام با غنه و بدون غنه نون ساکن و تنوین را تبیین کنید.
۲. در کلمات «قنوان، صنوان، دنیا، بنیان» حکم نون ساکن را بیان کنید.
۳. در کدام یک از عبارت‌های زیر ادغام رخ می‌دهد؟

يَسَّ وَالْقُرَّاءِ الْحَكِيمِ غَفُورٌ رَحِيمٌ مَلِكٌ يَأْخُذُ
بِالنَّاقِطِ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ

۲۵۰

۴. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

احکام نون ساکن و تنوین «۳»

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. موارد اخفای نون در کنار حروف دیگر را با ذکر مثال بیان کنند.
۲. چگونگی اخفاء نون ساکن را توضیح دهند.
۳. در هریک از حروفی که همراه نون ساکن اخفا می‌شوند، قواعد اخفا را متناسب با آن حرف به نیکویی ادا کنند.
۴. سوره‌ی «دخان» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

تا کنون از موارد اظهار، اقلاب و ادغام تنوین و نون ساکن آگاه شدید و در کلمات مختلف به تمرین آنها پرداختید. یک قاعده‌ی دیگر در تنوین و نون ساکن باقی مانده که در بیشتر حروف این قاعده باید مراعات شود. برای آنکه کلمات قرآنی با نون ساکن را بهتر ادا کنید در این درس، حروفی که این قاعده را دارا هستند معرفی کرده و به تمرین آنها می‌پردازیم.

اخفاء

این واژه در لغت به معنای «مخفی کردن» است. در اصطلاح تجوید، اخفاء به معنای «تلفظ نکردن حرف از مخرج اصلی خود و ادای آن از نزدیک مخرج حرف بعد» است. نون ساکن و تنوین نزدیکی از پانزده حرف «ت ث ج د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق ک»، اخفاء می‌شود.

چگونگی اخفاء نون

هنگام اخفاء، نون از محل تلفظ اصلی خود ادا نمی‌شود. بلکه از نزدیک مخرج حرف بعد تلفظ می‌شود. اگر اخفاء به نحوه‌ی صحیح انجام شود، می‌توان هنگام اخفاء نون، بوی حرف بعد را شنید.

به عنوان مثال، در کلمه‌ی «أَنْفُسُهُمْ» هنگام «اخفاء نون ساکن» نزد «فاء»، نوک زبان به مخرج نون متصل نمی‌شود. بلکه سردندان‌های پیشین بالا به لب پایین متصل شده و با حفظ این حالت، عمده‌ی صوت به صورت «عُثَّه» از بینی ادا می‌شود و به اندازه‌ی دو حرکت ادامه پیدا می‌کند و سپس حرف «فاء» تلفظ می‌شود.

لازم به یادسپاری است که کیفیت اخفاء بستگی به نوع حرف مابقی دارد بدین معنی که اگر حرف مابقی از حروف «استعلاء و اطباق» باشد، اخفاء نون ساکن و تنوین، «درشت و پرحجم» و چنانچه از حروف «استفال» باشد، اخفاء «رقیق و نازک» است.

از مطالب فوق روشن می‌شود که اخفاء نون ساکن و تنوین در نزد هریک از این حروف با دیگری تفاوت دارد و چه بسا فردی اخفاء در نزد حرفی را صحیح انجام دهد، ولی در نزد حرف دیگر نتواند به خوبی اخفاء نماید. بنابراین باید تمامی موارد حروف پانزده‌گانه به خوبی تمرین شود.

ت

أَنْتُمْ وَمَنْ تَابَ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أَنْهَارٌ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ أَجْرُ الْمُحْسِنِينَ
فَإِنْ تَرْضَوْا وَلَكِنْ تَصْذِيقَ الَّذِي أَنْتُمْ تَقُومُونَ فَإِنْ تَوَلَّوْا
كُنْتُمْ فَأَنْتَظِرُونَ ءَامَنْتُ وَكُنْتُ يَنْتَظِرُونَ
فَيَنْقِمُ وَإِنْ تَسْأَلُوا وَتَجَرَّةٌ تَخْشَوْنَ أَنْ تُاجِرَنِي
وَلَمْ أَنْصَرْ فَأَنْتَظِرُونَ إِنْ تَسْمِعُ

ث

وَالْأُنثَىٰ أَنْ تَبْسُكَ طِينٍ ثُمَّ أَيَّامٍ ثُمَّ خَيْرَ ثَوَابًا
جَمِيعًا ثُمَّ سَحَابًا ثِقَالًا سَحِجَتْ تَبَيَّتْ شَهَابٌ ثَاقِبٌ
كَالْأُنثَىٰ فَمَنْ ثَقُلَتْ قَوْلًا ثَقِيلًا ظَلَمْتَ ثَلَاثَ
مَاءٍ ثَجَاجًا مِنْ ثُلْثِي اللَّيْلِ مُطَاعٌ ثُمَّ أَمِينٌ يَوْمِذٍ ثَمَنِيَّةٌ
وَمِنْ ثَمَرَاتٍ خَيْرَ ثَوَابًا حَسْرَةٌ ثُمَّ مَنُورًا

ج

أَنْجَيْتَنَا لِّئِنْ أَنْجَنَّا أَنْ جَعَلَ خَلْقٍ جَدِيدٍ أَنْجَهُمْ
نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ جَاءَ وَإِنْ جَدَلُوكَ أُمَّةً جَانِثَةً
جُرْزًا صَعِيدًا مِنْ جَانِبٍ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ أَمْرٍ جَامِعٍ
وَمَنْ جَاهَدَ مِنْ جِبَالٍ فَإِنْ جَاءُوكَ مُتَكَبِّرِينَ جَبَّارٍ
عَادُجِدُوا شَيْءٌ جَدَلًا صَعِيدًا جُرْزًا كَثِيرًا جَزَاءً

د

عِنْدَ اللَّهِ مِنْ دُوبِ اللَّهِ مِنْ دَارِهِمْ وَكَأْسَادِهَا قَا
مِنْ دَابَّةٍ مِنْ عِنْدِنَا قِنَوَانٌ دَانِيَةٌ دَكَاكًا مَاءٌ دَافِقٍ
مِنْ دَافِعٍ عَنْ دِرَاسَتِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرُهُ وَمَنْ دَخَلَهُ
بِخَسٍ دَرَاهِمَ سُنْدُسٍ بَعْضُ دَرَجَاتٍ كَوَكَبٌ دَرِيٌّ
وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّهَا ضُرْدَعَا مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ

ذ

فَأَنْذَرْتُكُمْ أَنْ أَنْذِرَ أَيَّامِ ذَلِكَ بَسِطْ ذِرَاعَيْهِ
 مِنْ ذَهَبٍ وَلِيُنْذِرُوا عَقِبَةَ الْمُنْذِرِينَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ
 عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمُنْذِرِينَ ظَلَّلَ ذَلِكَ ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ
 لِأَنْذِرَكُمْ وَطَعَامًا ذَا غَصَّةٍ مَنْ ذَا الَّذِي رُبَّوْهُ ذَاتِ
 قَرِيبٍ ذَا قُوًى كُلُّ نَفْسٍ ذَا بَيْقَةٍ الْمَوْتِ سِلْسِلَةٌ ذَرْعُهَا
 بَسِطْ ذِرَاعَيْهِ

ز

فَإِنْ زَلَلْتُمْ نَفْسًا زَكِيَّةً أَلْمَنِزِلِينَ وَلِيْنِ زَالَتَا
 أَنْزَلَ مَتَّعَ زَبْدٌ فَمَنْ زُحْرَحَ مِنْ زُخْرَفٍ يَوْمَ ذُرْقَا
 مِنْ زَقُومٍ مِنْ زَكْوَةٍ مِنْ زَكَّاهَا غُلَامًا زَكِيًّا
 نَفْسًا زَكِيَّةً صَعِيدًا زَلَقًا مِنْ زَوَالٍ فَكِهِةٌ زَوْجَانِ
 وَطَرًا زَوْجَنَكهَا كُلِّ زَوْجَيْنِ مُبْرَكَةٌ زَيْتُونَةٍ

فَأَنسَهُمْ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ فَوَجَّ سَأَلَهُمْ نَارَ سَأَاتِكُمْ
 كَلِمَةً سَبَقَتْ عَنْ سَبِيلِكَ خَمْسَةَ سَادِسُهُمْ
 عَجَلٍ سَأُورِيكُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ سَاقِهَا
 غَمْرَةٌ سَاهُونَ عِيدَاتٍ سَيَحْتِ شَيْءٌ سَبَبًا مِنْ سَبَابِ
 فَرَاتٍ سَائِغٍ بِطِلَا سُبْحَنَكَ مِنْ سَبَقٍ عَنْ سَاقِ

مِنْ شُرَكَائِكُمْ مِنْ شَهَدَاتِهِمَا شَيْءٌ شَهِيدٌ مِنْ شَيْءٍ
 إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَمَنْ شَرِبَ رُكْنٍ شَدِيدٍ مِنْ شَيْعَتِهِ
 وَلَكِنْ شُبَّهَ مِنْ شَطِي صَبَّارٍ شَكُورٍ مِنْ شَفَعِينَ
 يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ لِمَنْ شِئْتَ رَسُولًا شَهِدًا يَنْشُرُ
 نَبَاتٍ شَقَى مِنْ شَجَرٍ إِنْ شَاءَ سَبْعُ شِدَادٍ سَائِغٍ شَرَابُهُ

ص

فَأَنْصُرْنَا وَلَمَنْ صَبَرَ قَوْمًا صَالِحِينَ وَالْأَنْصَارِ
عَمَلًا صَالِحًا نَفَقَةً صَغِيرَةً أَسْتَنْصَرُهُ مِائَةً صَابِرَةً
لَا يُنْصَرُونَ قَاعًا صَفْصَفًا وَلَيْنَ صَبْرَتُمْ مَنْ صَدَّ
مِنْ صَدَقَةٍ رِجَالٌ صَدَقُوا صَفَاصِفًا أَنْ صَدُّوكُم
مَاءٌ صَدِيدٌ بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَذَابًا صَعْدًا

ض

مَنْضُودٍ عَذَابًا ضَعْفًا عَنْ ضَلَّاتِهِمْ مَسْجِدًا ضَرَارًا
مَنْ ضَلَّ قَوْمًا ضَالِّينَ مِنْ ضُرٍّ وَكُلًّا ضَرْبًا
لَمَنْ ضُرُّهُ مِنْ ضَرِيحٍ ذُرِّيَّةٌ ضِعْفًا مِنْ ضَعْفٍ
لِكُلِّ ضِعْفٍ قُوَّةٌ ضِعْفًا إِنْ ضَلَلْتُ مَعِيشَةً ضَنْكًا
قِسْمَةٌ ضِيْزَى عَنْ ضَيْفٍ مَكَانًا ضَيِّقًا مُسْفِرَةً ضَاحِكَةً

ط

قِنْطَارًا مِنْ طِينٍ إِنْ طَلَّقَكَ كَلِمَةً طَيِّبَةً
بَرِيحٍ طَيِّبَةٍ كَفَّرَتْهُ طَعَامُ لَا يَنْطِقُونَ قَوْمٌ طَاغُونَ
وَإِنْ طَائِفَتَانِ عَنْ طَائِفَةٍ سَمَوْتَ طَبَاقًا عَنْ طَبَقٍ
فَإِنْ طَبَنَ إِنْ طَرَدْتُهُمْ فِدْيَةٌ طَعَامُ لَحْمًا طَرِيًّا
مِنْ طَرَفٍ مِنْ طَغَى مِنْ طَلَعَهَا إِنْ طَلَقْتُمْ

ظ

يَنْظُرُونَ مِنْ ظَهِيرٍ قَوْمٌ ظَلَمُوا فَأَنْظُرْ مِرَاءَ ظَهْرًا
مَثَلًا ظَلَّ ظِلًّا ظَلِيلًا مِنْ ظَهِيرٍ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ
مِنْ ظُهُورِهَا إِنْ ظَنَّا لِبَعْضِ ظَهِيرٍ مُنْظُرُونَ
مِنْ ظُهُورِهِمْ فَلْيَنْظُرْ فَأَنْظُرْنِي مَنْ ظَلِمَ مِنْ ظَلَمْتِ
سَنْظُرُ نَنْظُرُونَ مَنْ يَنْظُرُ نَفْسٍ ظَلَمْتَ

ف

أَنْفُسَهُمْ كُنْ فَيَكُونُ وَلَا يَنْفَعُهُمْ قُرُونًا فَتَطَاوَلَ
وَحِيدَةً فَأَخْتَلَفُوا سُورَةً فَمِنْهُمْ خِلْدًا فِيهَا
يُنْفِقُ لِيَنْفِرُوا رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا
قَائِمًا فَلَمَّا مَرَضَ فَرَادَتْهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا
مِنْ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ مَتَعَ فِي الدُّنْيَا

ق

مِنْ قَبْلِهِ مَنْ قُرْءَانٍ بَيَّنَّتْ قَالَ مِنْ قَوْمِهِ
وَلَكِنْ قَسَتْ تَنْقُمُونَ سَمِيعٌ قَرِيبٌ إِذَا أَنْقَلَبْتُمْ
مِنْ قَرِينَا نَبِيٍّ قَتَلَ أَنْ قَالُوا شَهَدَةٌ قُلْ
وَمَنْ قَتَلَهُ أَسْتَحْيَاءُ قَالَتْ مِنْ قَرْنٍ نَارًا قَالَ
فَإِنْ قَتَلُوكُمْ حَرْدٍ قَدَرِينَ وَسَفَرًا قَاصِدًا كَرِهًا قَالَتَا

عَنِ الْمُنْكَرِ **إِنْ** كَادَتْ وَمِنْ كُلِّ عُلُوٍّ كَبِيرًا
حَصِيدًا كَانَ **وَإِنْ** كَانَ مُنْكَرُونَ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا
أَنْ أَنْكَحَكَ لَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ
مِنْ كَأْسٍ كَانَتْ مَوْجٌ كَالْجِبَالِ **وَإِنْ** كَادُوا
نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ كِرَامًا كِنِينٍ **مَنْ** كَانَ وَجْفَانٍ كَالْجَوَابِ
وَرْدَةٍ كَالْدِهَانِ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ

مهارت افزایی (۲): عبارت‌های زیر را با رعایت اقلاب، اخفاء و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

۲۶۰

۱. وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ
۲. وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

٣. كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً
وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

٤. مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ
وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ

٥. وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ
سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ

٦. وَإِذَا قَرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

٧. وَإِنَّمَا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ

٨. قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِّنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا

وْخُفْيَةً لِّئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

٩. وَإِن كَانَ كِبُرُ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا

فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ

١٠. هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى

عِنْدَهُ، ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ

١١. عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ

ذُو انْقَامٍ

١٢. مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ

الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ

أَنْظِرْ كَيْفَ بُيِّنَ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ أَنْظِرْ أَنِّي

يُؤَفِّكُونَ

مهارت افزایی (۳): آیات سوره ی «دخان» را با توجه به احکام نون ساکن و تنوین و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدٌ ۝۱ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝۲ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ۝۳ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۝۴ أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ۝۵ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝۶ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۝۷ إِن كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ۝۸ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ۝۹ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ۝۱۰ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۱۱ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝۱۲ أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ۝۱۳ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ۝۱۴ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ۝۱۵ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْقِمُونَ ۝۱۶ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ۝۱۷ أَن أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝۱۸

وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُدْتُ
بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَأَعَزِّلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا
رَبَّهُ أَنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ
مُتَّبِعُونَ ﴿٢٣﴾ وَأَتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ
تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةً
كَانُوا فِيهَا فَكَاهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾
فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ
نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ
كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَءَايَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ
﴿٣٣﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِن هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَى وَمَا
نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَاتُوبَا بَابِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهْمُ
خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبِعَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ
﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعَيْنٍ ﴿٣٨﴾
مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى
 عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ
 إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾
 طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلِي
 الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خَذُوهُ فَأَعْتَلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ
 صَبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ
 أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ
 ﴿٥٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ
 ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾
 كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ
 فَاكِهَةٍ آمَنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ
 إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَّعَهُمْ عَذَابِ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا
 مِّن رَّبِّكَ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
 لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَأَرْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

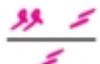
بیشتر بدانیم

نحوه‌ی علامت‌گذاری مورد اقلاب و اخفاء در قرآن‌ها در بعضی از قرآن‌ها، برای راهنمایی قاری در مورد اقلاب، علامت سکون نون ساکن را نوشته و میم کوچکی را روی آن قرار داده‌اند تا دلالت بر اقلاب نماید. مانند:

مِنْ بَعْدِ

در مورد تنوین که علامت آن تکرار شکل حرکت بود، یک شکل حرکت را (که نماینده‌ی نون ساکن است) را نوشته و میم کوچکی در کنار شکل باقیمانده قرار داده‌اند تا دلالت بر اقلاب نماید.
مانند:

بَصِيرًا بِمَا قَرِيَةً بِطَرَتْ عَوَانُ بَيْنَ

در مورد اخفاء، همانند مورد ادغام ناقص عمل کرده‌اند. بدین ترتیب که علامت سکون نون ساکن را نوشته و علامت تنوین را به طور نامساوی () قرار داده‌اند تا دلالت بر اخفاء نماید. مانند:

يَنْصُرُونَ

۲۶۶

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. احکام نون ساکن و تنوین نزد حروف الفبا را توضیح دهید.
۲. نون ساکن و تنوین نزد چه حروفی اخفاء می‌شود؟
۳. چگونگی اخفاء نون ساکن و تنوین را توضیح دهید.
۴. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. مفهوم غنه را بیان کنند.
۲. موارد مختلف غنه اصلی و فرعی را با ذکر یک مثال نام ببرند.
۳. کلمات قرآنی با صفت غنه را به نیکویی ادا کنند.
۴. سوره‌ی «جاثیه» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

یکی از صفات مهم و کاربردی در تجوید، «غنه» است. هر چند در مواردی چون اخفای نون ساکن، این قاعده را به کار می‌بستید ولی مراعات دقیق‌تر این صفت در احکامی که پیش از این فرا گرفتید بر نیکویی تلاوت کلمات قرآنی، تأثیر فزاینده‌ای دارد.

تعریف غَّنه

غنه عبارت است از «صدایی که در حین ادای دو حرف (ن) و (م) از فضای بینی شنیده می شود». «ن» و «م» در هر حالتی دارای غَّنه می باشد. ولی تفاوت غَّنه‌ی آنها در شرایط مختلف، مربوط به میزان کشش و اطاله‌ی صدای آنها است. بالاترین میزان کشش صدا در حروف دارای غَّنه «دو حرکت» است.

میم و نون متحرک و ساکنی که اظهار می شود «غَّنه‌ی اصلی و ذاتی» دارد و نیازی به کشش اضافه تر نیست. ولی در موارد ذیل دو حرف «میم» و «نون» دارای «غَّنه‌ی فرعی و زائد» بوده و به میزان دو حرکت صدای آنها را می کشیم تا غَّنه‌ی آنها به صورت کامل ادا شود.

۱- «میم» و «نون» مشدّد. مانند: **أَمَّا ، إِنَّا**

۲- ادغام «میم ساکن» در «میم متحرک». مانند: **إِنَّكُمْ مَمَكُثُونَ**

۳- ادغام «نون ساکن» و «تنوین» در «یمون». مانند:

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ نَصَرْنَا مِنْهُ لِيَبْزِغَ اللَّهُ فِتْنَتَهُمْ

۴- اخفاء میم ساکن در باء. مانند:

أَكْذَبْتُمْ بِأَيَّتِي

۵- اخفاء نون ساکن در پانزده حرف مابقی. مانند:

**مَنْ تَابَ وَالْأُنْثَىٰ إِنَّ جَعَلَ وَكَأْسًا دِهَاقًا
وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ زُحْزِحَ**

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با توجه به صفت غنه قرائت فرمایید.

فَلَا تَغُرَّنَّكُمْ كُنَّا تَطْمِئِنُّ نُرِيكَ لَا زِيدَنَّكُمْ
نُوفِنَّا وَلَنْصَبِرَ وَزَيْنَّا يُعَمَّرَ حُمِلُوا
مُدَّهَا مَتَانِ هَمَّازٍ مُتَمُّ أَمِيُونِ سَمِئْتُمُوهَا
الطَّامَّةُ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلِيهَا فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ
يَرَوْنَهُمْ مِثْلِيهِمْ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ وَمَنْ يُوقِ
يُمْنِعْكُمْ مِّنَّا حَسَنًا عُسْرٍ يُسْرًا خَشِعَا مُتَصَدِّعَا
وَمَنْ مَعِيَ مِنْ وَجْدِكُمْ لَيْلًا وَنَهَارًا مِنْ نَصِيرِينَ
تَوْبَةً نَصُوحًا جَنَّتِ تَجْرِي كُنْتُمْ أَنْ ثَبَّنَّاكَ
سَحَابًا ثِقَالًا خَلَقَ جَدِيدٍ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ وَكَأْسٌ إِدْهَاقًا
سُنْدُسٍ مِنْ ذَهَبٍ عَزِيزٌ ذُو أَنْقَامٍ إِنْ شَاءَ اللَّهُ
نَفْسًا زَكِيَّةً مِنْ زَكَّاهَا لَا يُنْصَرُونَ عَنْ سَاقِيهَا

صَبَّارٍ شَكُورٍ كَلِمَةً سَبَقَتْ نَفَقَةً صَغِيرَةً
 لِكُلِّ ضَعْفٍ مِنْ ضَرِيعٍ لَا يَنْطِقُونَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا
 مِرَّاءَ ظُهُرًا مِنْ ظُهُورِهَا خَلِدًا فِيهَا يُنْفِقُ
 مِنْ قُرْءَانٍ سَمِيعٍ قَرِيبٍ عُلُوءًا كَبِيرًا مُنْكَرُونَ

مهارت افزایی (۲): عبارت های زیر را با توجه به صفت غنّه و نکات تجویدی دیگری که تاکنون آموخته اید تلاوت فرمایید.

۱. فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى
۲. وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ
۳. وَأَنْ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا
۴. عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ
۵. فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنُفِ * الْجَوَارِ الْكُنُفِ
۶. وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا * وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا

٧. مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ
وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ

٨. ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَن تَقْرَأَ عَيْنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا
ءَاتَيْنَهُنَّ كُلُّهُنَّ

٩. وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ * فَإِنَّ
الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

١٠. فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ * وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ * وَأَمَّا بِنِعْمَةِ
رَبِّكَ فَحَدِّثْ

١١. قُلْ إِنِّي هَدَىٰ رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِّلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

١٢. وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ
وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ
مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ

مهارت افزایی (۳): آیات سوره ی «جاثیه» را با توجه به احکام غنه و قواعد دیگری که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدٌ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَةٌ
لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَخِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ
مِنْ رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ آيَةٌ لِّقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ
اللَّهِ وَءَايَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيَلِّ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ آيَاتِ
اللَّهِ تُنَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
مُّهِينٌ ﴿٩﴾ مَنْ رَأَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا
وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَذَا
هُدًى وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٍ ﴿١١﴾
اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لَتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ

هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾
 اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لَتَجْرِيَ أَلْفُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ
 فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي
 الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾
 قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ
 قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَن عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ
 وَمَن أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا
 بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ
 وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ وَءَاتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ
 فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِّن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا يَبِينُهُمْ إِنَّ
 رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
 ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ
 أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ
 شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ
 ﴿١٩﴾ هَذَا بَصِيرَتُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ

﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ
 ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ
 مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ
 وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾
 أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوْنَهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ
 وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشْوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا
 تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا
 إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا نُنَادِي
 عَلَيْهِمْ ءَايَتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتُّوبَابًا بَيْنَنَا
 وَكُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ
 الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُنْفِخُ الْمُبْطِلُونَ
 ﴿٢٧﴾ وَتَرَىٰ كُلُّ أُمَّةٍ جَآثِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ
 تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ
 مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

فِيَدْخُلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا
 الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ ءَايَتِي تُلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا
 مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ
 مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ ۖ إِنَّ نَظْنَ إِلَّا ظَنُّنَا وَمَا نَحْنُ بِمُستَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾
 وَبَدَّاهُمْ سَيِّئَاتٍ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٣﴾
 وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكُمْ كَمَا نَسِفْنَا لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَا وَنَاكُمْ النَّارُ وَمَا
 لَكُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَلِكُمْ بِأَنكُمْ أَخَذْتُمْ ءَايَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ
 الْحَيَوةُ الدُّنْيَا ۖ فَالْيَوْمَ لَا يُخْرِجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْبَدُونَ ﴿٣٥﴾
 فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ
 الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

پرسش ها و تمرین ها

۱. موارد «عُتِّه» را نام ببرید.
۲. موارد عُتِّه ی اصلی را نام ببرید.
۳. موارد عُتِّه ی فرعی و زائد را با ذکر مثال تبیین نمایید.
۴. تمرین های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

احکام مدّ و قصر

اهداف درس

- انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش پژوهان عزیز بتوانند:
۱. مدّ و قصر را تعریف نمایند.
 ۲. حروف و اسباب مد را نام ببرند.
 ۳. انواع مد را با ذکر مثال توضیح دهند.
 ۴. سوره‌ی «احقاف» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

یکی از مباحث مهم علم تجوید، مبحث مد و قصر است. رعایت قواعد مربوط به این بخش نشان از مهارت قاری قرآن دارد. افزون بر آن یکی از عواملی که باعث زیبایی تلاوت می‌شود و آهنگ قرآن را نزد شنونده، زیبا جلوه می‌دهد، کشش حروف مد است. در تجوید قواعد معینی برای مد و قصر وضع شده که در ادامه به مهم‌ترین آنها می‌پردازیم.

معنای مدّ و قصر

«مدّ» در لغت، به معنای «کشش» و در اصطلاح قرائت، عبارت است از «کشش صداهای کشیده و آوای لّین، بیش از مقدار طبیعی». صداهای کشیده «ا، ی، و» و آوای لّین «و» و «ی» را حروف مدّ می‌نامند.

«همزه، سکون، تشدید» را سبب مدّ می‌نامند. سبب مد، عاملی است که اگر بعد از حروف مد قرار گیرد، مد تولید می‌شود. در این صورت بیش از حد طبیعی کشیده می‌شوند.

«قصر» در لغت، به معنای «کوتاهی» و ضد مدّ می‌باشد و در اصطلاح قرائت، عبارت است از «ادای حروف مدّ، بدون کشش اضافی».

انواع مدّ

۱. مد متصل

اگر یکی از صداهای کشیده و همزه در یک کلمه قرار گیرد، مد متصل ایجاد می‌شود. مانند:

جَاءَ سِئَءٌ سُوءٌ

میزان کشش مد متصل به اندازه ی ۴ یا ۵ حرکت می‌باشد. منظور از حرکت، میزان کشش یک حرکت کوتاه متناسب با سرعت تلاوت است.

مهارت افزایی (۱): کلمات زیر را با رعایت مد متصل قرائت نمایید.

أُولَئِكَ السَّمَاءُ يَشَاءُ جَاءَ شُرَكَاءُ يَشَاءُ
جَزَاءُ ءَابَاؤَكُمْ سُوءٌ سَائِعٌ دُعَاءُكُمْ لِلْمَلِئِكَةِ

هَؤُلَاءِ الْأَحْيَاءُ مَاءٌ وَسَوَاءٌ الْعُلَمَاءُ وَجَاءَ
لِقَاءَ نِسَاءَهُمْ أَبْنَاءَ مَشَاءٍ طَائِفٌ تَبَيَّنَتْ
سَيِّحَتِ وَالَّتِي قَائِمًا

۲. مد منفصل

این مد مانند مد متصل است؛ با این تفاوت که حرف مد در پایان کلمه‌ای و سبب مد در ابتدای کلمه‌ی بعد قرار گرفته است. مانند:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ

این مد را به قصر (مد طبیعی و بدون کشش زاید) و یا برابر با مد متصل (۴ یا ۵ حرکت) خوانده‌اند. یعنی قاری می‌تواند در صورت تمایل مد منفصل را اجرا نکند و به قصر بخواند. اما اگر قاری در قرائت خود اولین مد منفصل را به قصر خواند، باید تا آخر تلاوت به قصر بخواند و اگر ۴ یا ۵ حرکت کشش را انتخاب نمود، باید تا آخر قرائت به مد بخواند.

مهارت افزایی (۲): کلمات زیر را با رعایت مد منفصل بخوانید.

وَلَا أَكْبَرُ وَهَلْ يُجْزَى إِلَّا الْكُفُورُ وَنَجْعَلْ لَهُ أَنْدَادًا
الَّذِي أَذْهَبَ عِنْدَهُ إِلَّا وَمَا أَنْفَقْتُمْ حَتَّىٰ إِذَا
وَيَهْدِي إِلَىٰ فِيءِ آيَتِنَا وَمَا أَنْتَ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ

وَقَالُوا أَمَنَا أُوْلَىٰ أَجْنَحَةٍ يَأْتِيهَا النَّاسُ هَوْلًا
 مَا هَذَا إِلَّا مَا أُنْذِرَ فِي أَغْنَقِهِمْ وَمَاءَ أَيْدِيهِمْ
 وَكَانُوا أَشَدَّ إِلَىٰ أَجَلٍ إِنَّمَا أُعْطِكُمْ رَبَّنَا أَخْرَجَنَا
 إِنِّي أَمِنْتُ يَا بَلِيسُ

۳. مد لازم

هر گاه بعد از حروف مدی، حرف ساکنی قرار گیرد که سکون آن ذاتی و اصلی باشد، مد لازم ایجاد می شود. «سکون ذاتی» آن است که همیشه جزء کلمه بوده و همیشه با حرف همراه است و به خاطر وقف ایجاد نشده باشد؛ مانند سکون «دال» در عبارت «لَمْ يَكِدْ وَلَمْ يُكِدْ».

در این مد، حرف مد و سببش در یک کلمه قرار می گیرد. میزان کشش مد لازم ۶ حرکت می باشد.

مهارت افزایی (۳): کلمات زیر را با رعایت مد متصل بخوانید.

وَلَا الضَّالِّينَ دَابَّةٍ كَافَّةٍ وَالذَّوَابِّ الْحَاقَّةُ
 تَأْمُرُونِي حَافِينَ صَفَّتْ وَلَا نُضَارُوهُنَّ شَاقُوا
 يُشَاقُّ صَوَافٍ وَلَا تَتَّبِعَانِ الْجَانَّ تَشَقُّوتُ
 نَ صَ يَسَ حَمَ

۴. مد سکون عارض

هرگاه بعد از صداهاى کشیده، حرف ساکنى قرار گیرد که سکون آن عارضى است، مد عارض تولید مى‌شود.^۱ سکون عارضى، سکونى است که در هنگام وقف بر حرف آخر کلمه عارض مى‌شود. مانند:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

که در هنگام وقف خوانده مى‌شود:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

کشش این نوع مد اختیاری و میزان کشش آن از دو تا شش حرکت است.

مهارت افزایی (۴): سوره‌ی «ماعون» را با توجه به مد عارض قرائت نمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ ۚ فَذَلِكَ الَّذِي

يَدْعُ الْإِيمَانَ ۚ وَلَا يُحِصُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ ۚ

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۚ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

۵ الَّذِينَ هُمْ يُرَآؤْنَ ۚ ۶ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۚ ۷

۱. این نوع مد فقط در هنگام وقف ایجاد مى‌شود.

۵. مدّ لین

مدّ لین به مدی گویند که حرف مد آن یکی از آواهای لین (و، ی) و سبب آن سکون باشد. مانند:

یَوْمٍ (یَوْمَ) بَيْتٍ (بَيْتِ)

سکون در مدّ لین در غالب موارد عارضی است؛ یعنی در حالت وقف این مد تولید می‌شود. تنها در حرف مقطعه‌ی «عین» در ابتدای سوره‌های مریم و شوری، سکون ذاتی و اصلی باعث ایجاد این مد شده است. در عبارت‌های:

كَهَيْصَ حَمَّ عَسَقَ

میزان کشش در مواردی که سبب مد، سکون عارضی است، مانند مد عارض ۲، ۴ یا ۶ حرکت می‌باشد.^۱ ولی در مورد «عین» - بنا بر قول مشهور- میزان کشش ۴ یا ۶ حرکت است. البته برخی به علت ذاتی بودن سکون در این کلمه، ۶ حرکت را ترجیح داده‌اند.

در هنگام مد لین باید توجه داشت که حرف مد «واو» و «یاء» ساکن است و این دو حرف کشیده می‌شود، نه فتحه‌ی قبل از آنها.

۱. منظور از «۲ حرکت» در مدّ لین، میزان مد طبیعی (دو حرکت کوتاه) که در صداها کشیده وجود دارد، نیست. چرا که حروف لین واو و یاء ساکن ماقبل مفتوحی است که در غیر از حالت مد، مانند حروف ساکن دیگر بدون کشش و به اندازه‌ی تلفظ معمولی یک حرف ساکن زمان نیاز دارد.

مهارت افزایی (۵): سوره ی «قریش» را با توجه به مدّ لین قرائت نمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا يَلْفِ قُرَيْشٍ ۝۱ إِلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ

۝۲ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ۝۳ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ

مِّنْ جُوعٍ وَءَامَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ ۝۴

مهارت افزایی (۶): عبارت های زیر را با توجه به احکام مد و قصر تلاوت فرمایید.

۱. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * وَالصَّفَاتِ صَفًا

۲. قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ

۳. غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ

۴. يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ * بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ

۵. إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الضُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

۶. قَالُوا طَإِيرُكُمْ مَّعَكُمْ أَإِن ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

۷. وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ

بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ

٨. قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ

إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ

٩. أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَبْنَىءَ آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

١٠. فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى * يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى

١١. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * كَهَيْعَتِ * ذِكْرُ رَحْمَتِ

رَبِّكَ عَبْدُهُ، زَكْرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ، نِدَاءً خَفِيًّا

١٢. وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا

فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ

مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ

يَوْمِكُمْ هَذَا

مهارت افزایی (۷): سوره ی «احقاف» را با توجه به احکام مد و قصر و قواعد دیگری که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدٌ ۱) تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۲) مَا خَلَقْنَا
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ
كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ ۳) قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ
أَتُنْثَوِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَرَةٍ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ۴) وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ
لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ۵)
وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ۶) وَإِذَا
نُتِلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيَّنَّتْ قُلُوبُهُمْ أَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا
سِحْرٌ مُبِينٌ ۷) أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ

لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي
 وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ
 وَمَا أَدْرَىٰ مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنَّا نَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا
 إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِّنْ عِندِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ
 وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ فَتَآمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 لِلَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ
 فَسَيَقُولُونَ هَذَا أَفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِن قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ
 إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا اكْتَبُ مُصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ
 الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا
 اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾
 أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾
 وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ
 كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ
 أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ

عَلَى وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي
 ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ
 نَقْبَلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ
 الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّدَقُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي قَالَ
 لَوْلَدِيهِ أَفِ لَكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أَخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ
 قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ ءَأَمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ
 مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
 الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا
 خَسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوفيَهُمْ أَعْمَلُهُمْ وَهُمْ
 لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طِبْعَتَكُمْ
 فِي حَيَاتِكُمْ الدُّنْيَا وَاسْتَمْنَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ يُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ
 بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾
 وَأَذْكُرْ أَخَاعَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ
 مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ ؕ أَلَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ
 عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَّ عَنْ إِلَهِنَا فَإِنَّا

بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٢٢﴾ قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ
 وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾
 فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطَرُنَا
 بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تَدْمِرُ كُلَّ
 شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَكِنُهُمْ كَذٰلِكَ نَجْزِي
 الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ فِيْمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ
 وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَرَ وَأَفْعَدَ فَمَا آغْنٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ
 وَلَا أَبْصَرُهُمْ وَلَا أَفْعَدْتُهُمْ مِّنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ
 بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ
 أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
 ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِي نَأْخُذُوا مِّنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً
 بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾
 وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْءَانَ فَلَمَّا
 حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُّنْذِرِينَ
 ﴿٢٩﴾ قَالُوا يٰقَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ
 ﴿٣٠﴾ يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَءَامِنُوا بِهِ، يَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ
 ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَن لَّا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ
 فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ
 فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَن اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْ يَخْلُقْهُنَّ بِقَدْرِ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ
 إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ
 أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا
 كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعِزِّ مِنَ الرُّسُلِ
 وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبِسُوا إِلَّا
 سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ بَلُغٌ فَمَهْلُ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

بیشتر بدانیم

۱. دانشمندان تجوید، «مد» را به «مد اصلی» و «مد فرعی» تقسیم نموده اند. صداهای کشیده به خودی خود دارای مد طبیعی و ذاتی است؛ چرا که «الف مدی» دو برابر «فتحه»، «یاء مدی» دو برابر «کسره» و «واو مدی» دو برابر «ضمه» کشیده می شود. بنابراین آن را «مد اصلی» یا «طبیعی» نامیده اند. از سوی دیگر اگر بعد از حروف مد، یکی از اسباب مد قرار گیرد، مد فرعی تولید می شود که با انواع آن آشنا شدید.

۲. در کتاب های تجوید میزان کشش مد را با این عناوین بیان می نمایند: قصر (۲ حرکت، مد طبیعی)، فوق قصر (۳ حرکت)، توسط (۴ حرکت)، فوق توسط (۵ حرکت)، طول (شش حرکت).

۳. برخی از تجوید پژوهان علت تولید مد در مد متصل و منفصل را آمادگی برای تلفظ همزه دانسته اند. برخی دیگر بر این باورند که صداهای کشیده ضعیف بوده و در معرض حذف می باشند و هنگامی که در کنار همزه که از حروف قوی بوده و به سنگینی ادا می شود، قرار گیرند، حروف مدی را با کشش بیشتر از میزان طبیعی می خوانند تا کاملاً ادا شده و احتمال حذف آنها از بین برود.

در مورد علت مدی که سبب آن سکون است، گفته شده چون التقاء ساکنین در کلمات عربی جایز نیست و حروف مدی نیز ذاتاً ساکن بوده و با قرار گرفتن حرف ساکن در کنار آن، التقاء ساکنین ایجاد می شود؛ برای ممکن شدن ادای دو حرف ساکن در کنار هم، صدای مدی را با مد و کشش بیشتری می خوانند.

۴. در مدّ منفصل، چنانچه روی کلمه ی اول، وقف گردد، حرف مدّ به دلیل نداشتن سبب مدّ، به مقدار طبیعی (قصر) ادا می شود.

۵. میزان مدّ منفصل نباید بیشتر از میزان مدّ متصل باشد.

۶. در صورتی که حرف مدّ بر اثر «اشباع هاء ضمیر» تولید شود و بعد از آن همزه

باشد، در حکم مدّ منفصل بوده و به آن «مدّ اشباع» نیز می‌گویند. مانند:

مَالَهُ أَخْلَدَهُ، أَسْمُهُ أَحْمَدُ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا

۷. در میزان کشش مدهای متّصل و منفصل، رعایت توازن لازم است. بدین معنی که اگر اولین مدّ متّصل را به طول خواندیم، باید همه مدهای متصل را تا پایان تلاوت به طول بخوانیم و یا اگر مثلاً مدّ منفصل را به قصر خواندیم در مورد سایر مدهای منفصل نیز باید به همین طریق عمل شود.

۸. چنانچه مدّ متصل را به تَوْسُط (۴ حرکت) یا فوق تَوْسُط (۵ حرکت) بخوانیم، در کلماتی که همزه در آخر کلمه قرار گیرد، در هنگام وقف می‌توانیم به طول (۶ حرکت) بخوانیم؛ چرا که همزه، ساکن شده و اجتماع دو سبب (همزه و سکون) پدید آمده است.

۹. اگر دو نوع مد در یک حرف مد واقع شود، باید به حکم مدّ قوی تر عمل نمود؛ مثلاً در کلماتی مانند «الْجَانَّ» که دارای مد لازم است، در صورت وقف، شرایط مد عارض نیز ایجاد می‌شود. ولی مد باید ۶ حرکت باشد.

مراتب مدها از قوی به ضعیف عبارت است از: لازم، متصل، عارض، لین، منفصل.

۱۰. نظر فقهای شیعه در مورد لزوم رعایت مد متصل و لازم در قرائت نماز متفاوت است. برخی فتوا به «وجوب» داده‌اند؛ برخی «احتیاط لازم»، برخی «احتیاط مستحب» و در نهایت برخی نظر به «استحباب» رعایت داده‌اند.^۱

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. مدّ را تعریف نموده و حروف و اسباب آن را نام ببرید.
۲. انواع مدّ را با ذکر مثال نام ببرید.
۳. انواع مدّ در حروف مقطّعه ذیل را مشخص کنید.

حَمْدٌ عَسَقَ الْمَصَّ طَهْ كَهَيْعَصَ الْمَرَّ

۴. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

آشنایی با چند حکم تجویدی

📖 اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. تسهیل را تعریف نمایند.
 ۲. تعریف اماله و موارد استعمال آن در قرآن را بگویند.
 ۳. اشمام را تعریف کرده و کلمه‌ی دارای اشمام در روایت حفص از عاصم را بازگو نمایند.
 ۴. نام سوره‌های دارای سجده‌ی واجب و شرایط وجوب سجده را بیان کنند.
 ۵. آیات سوره‌ی «محمد» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.
- حال که تأثیر مراعات برخی از احکام حروف نظیر تفخیم، ترقیق، ادغام، احکام «نون ساکن» و «میم ساکن» و مد و قصر را در تلاوت آیات قرآن مشاهده کرده‌اید، ضمن دقت در مراعات این قواعد و دیگر قواعد آموخته شده، با چند حکم دیگر نیز آشنا شده و در قرائت خود به کار بندید. این احکام از این قرارند: تسهیل، اماله، اشمام و کلمات دو وجهی.

۱. تسهیل

«تسهیل» در لغت به معنای «آسان کردن» و در اصطلاح قرائت عبارت است از «تلفظ همزه به صورت سهل و آسان».

همان‌گونه که می‌دانید، همزه دارای صفت «نَبَر» بوده و «اثقل الحروف» می‌باشد و باید به تحقیق ادا شود، تنها در کلمه‌ی «ءَأَعْجَمِيَّ» که سه حرف حلقی در کنار هم قرار گرفته و تلفظ سخت می‌شود، همزه‌ی دوم (در روایت حفص از عاصم) تسهیل می‌گردد؛ یعنی همزه را از مخرج خود و با شدت تلفظ نمی‌کنیم؛ بلکه آن را بین همزه و الف مدّی تلفظ می‌کنیم. برای اجرای این قاعده کافی است، همزه را بدون صفت «نبر» ادا کنیم.

گرچه برخی همزه‌ی تسهیل شده را بین همزه و هاء تلفظ می‌کنند، ولی تبدیل کامل آن به «هاء» صحیح نمی‌باشد. اکنون عبارت زیر را با توجه به این قاعده قرائت نمایید.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَاتُهُ ۖ
ءَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى
أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ (فصلت/ ۴۴)

۲. اماله

«اماله» در لغت به معنای «میل دادن» و در اصطلاح قرائت، عبارت است از «میل دادن صدای فتحه به کسره و صدای الف مدّی به یاء».

آن است که صدای فتحه به میزان زیادی به کسره متمایل گردد و مقصود از اماله در روایت حفص از عاصم همین است که در کلمه‌ی «بَجْرَنَهَا» صدای فتحه به سمت

کسره متمایل شده و الف بعد از آن به سمت یاء میل پیدا می‌کند. که در این صورت حرف راء، ترقیق می‌گردد و باید دقت نمود که فتحه و الف، کاملاً تبدیل به کسره و یاء مدّی نشود. به بیان ساده تر الف مدّی شبیه کسره ی فارسی ولی کشیده تر تلفظ می‌گردد. اکنون عبارت زیر را با توجه به این قاعده قرائت نمایید.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ **مَجْرَدُهَا** وَمُرْسَهً

إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (هود/ ۴۱)

۳. اشمام

«اشمام» در لغت به معنای «بویاندن» و در اصطلاح قرائت، عبارت است از: «اشاره به حرکت حذف شده به وسیله ی جمع نمودن لب‌ها بدون اینکه در صدای حرف تأثیر گذارد».

مورد آن در روایت حفص از عاصم، کلمه ی «لَا تَأْمَنَّا» می‌باشد که در اصل «لَا تَأْمَنَّا» بوده و این کلمه نفی است نه نهی. پس از ادغام، چون «نون» اول ساکن می‌گردد و امکان دارد با فعل نهی اشتباه می‌شود، اشاره به ضمه ی محذوفه به صورت اشمام لازم است. برای این منظور هنگام تلفظ نون مشدّد یک لحظه لب‌ها را به صورت ادای ضمه جمع می‌کنیم. اکنون عبارت زیر را با توجه به این قاعده قرائت نمایید.

قَالُوا يَتَّابَانَا مَا لَكَ **لَا تَأْمَنَّا** عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ

لَنَصِحُونَ (یوسف/ ۱۱)

۴. کلمات دو وجهی

الف) خواندن دو کلمه ی « یَبْصُطُ »^۱ و « بَصَّطَةٌ »^۲، با «سین» مشهورتر و ارجح است. هر چند با «صاد» هم خوانده شده است.

ب) خواندن دو کلمه ی « الْمُصَيِّطُونَ »^۳ و « بِمُصَيِّطٍ »^۴ با «صاد» مشهورتر و ارجح است. هر چند با «سین» هم خوانده شده است.

ج) کلمه های « ضَعِفَ » و « ضَعْفًا » در آیه ی ۵۴ سوره ی روم به فتح و ضم ضاد جایز است؛ ولی فتح ضاد مشهورتر است.

د) در کلمه های « ءَالْذِّكْرَيْنِ »^۵، « ءَالْكَنَ »^۶، « ءَاللَّهِ »^۷ قبل از همزه ی وصل، همزه ی استفهام آمده و در اصل « أَلْذِّكْرَيْنِ »، « أَلْكَنَ » و « أَللَّهُ » بوده اند. از همین رو خواندن آنها به دو وجه «ابدال» و «تسهیل» صحیح است.

ابدال: یعنی تبدیل همزه ی وصل به الف مدی؛ « ءَالْذِّكْرَيْنِ »، « ءَالْكَنَ »، « ءَاللَّهُ »

تسهیل: یعنی همزه ی وصل تلفظ می شود ولی نبیره ی آن ادا نمی گردد، گویا فقط فتحه ی آن تلفظ می شود، به این صورت « أَلْذِّكْرَيْنِ »، « أَلْكَنَ » و « أَللَّهُ ».

۱. بقره/۲۴۵.

۲. اعراف/۶۹.

۳. طور/۳۷.

۴. غاشیه/۲۲.

۵. انعام/۱۴۳ و ۱۴۴.

۶. یونس/۵۱ و ۹۱.

۷. یونس/۵۹ و نمل/۵۹.

۵. سجده‌های واجب قرآن

در هر یک از سوره‌های «سجده»، «فصلت»، «نجم»، «علق»، یک آیه وجود دارد که در صورت خواندن یا شنیدن آن، بعد از تمام شدن آیه باید فوراً سجده کند. برای سجده‌ی واجب قرآن، کافی است پیشانی را به قصد سجده به زمین بگذارد، اگر چه ذکر نگوید. گفتن ذکر مستحب است و بهتر است بگوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقًّا حَقًّا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِيْمَانًا وَتَصَدِيقًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عُبُودِيَّةً وَرِقًّا سَجَدْتُ لَكَ يَا رَبِّ تَعْبُدًا وَرِقًّا لَا مُسْتَنْكِفًا وَلَا مُسْتَكْبِرًا بَلْ أَنَا عَبْدٌ ذَلِيلٌ ضَعِيفٌ خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ»^۱.

آیات سجده بدین شرح است:

* آیه‌ی ۱۵ سوره‌ی سجده

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا
وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾

* آیه‌ی ۳۷ سوره‌ی فصلت^۲

وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾

۱. رساله‌ی توضیح المسائل مراجع، مسأله‌ی ۱۰۹۹، ص ۵۹۶.

۲. علامت موضع سجده‌ی واجب در قرآن‌های با خط آقای عثمان طه، در سوره‌ی فصلت در پایان آیه ۳۸ قرار گرفته است که طبق فتاوی مراجع عظام تقلید صحیح نیست و باید بعد از خواندن آیه‌ی ۳۷ سجده‌ی واجب را انجام داد؛ رک: مسأله‌ی ۱۰۹۳، رساله‌ی توضیح المسائل مراجع، ص ۵۹۲.

* آیه‌ی ۶۲ سوره‌ی نجم

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

* آیه‌ی ۱۹ سوره‌ی علق

كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

در ۱۱ مورد دیگر، سجده مستحب است. این موارد بدین شرح است: ۲۰۶ اعراف، ۱۵ رعد، ۵۰ نحل، ۱۰۹ اسراء، ۵۸ مریم، ۱۸ و ۷۷ حج، ۶۰ فرقان، ۲۶ نمل، ۲۴ ص، ۲۱ انشقاق.

مهارت افزایی (۱): عبارت‌های زیر را با رعایت قاعده‌های تجویدی که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

۱. قُلْ أَذْكَرَنَّ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ

أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ

۲. وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبُهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي

لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

۳. أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ ؕ ؕ أَكُنْ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ

۴. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا

كَثِيرَةً ؕ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

٥. أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصِيطِرُونَ

٦. وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ ۖ أَءَعْجَمِيٌّ

وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ ۖ وَالَّذِينَ

لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ

يُنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

٧. قَالُوا يَتَّبِعُنَا مَا لَكَ لَاتَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَصِحُونَ

٨. وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا

لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن

كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١﴾

مہارت افزایی (۲): آیات سورہ ی «محمد» را با توجه به قواعدی کہ تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَلُهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ
ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ
رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ
اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَلَهُمْ ﴿٣﴾ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى
إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوُثَاقَ فَمَا مَتَابَعْدُ وَمَا فِدَاءٌ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ
أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ
بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَلُهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ
وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَتَأَيَّاهُ الَّذِينَ
ءَامَنُوا إِنْ نَصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
فَتَعَسَّاهُمْ أَضَلَّ أَعْمَلُهُمْ ﴿٨﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
فَأَحْبَطَ أَعْمَلَهُمْ ﴿٩﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا ﴿١٠﴾
ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ﴿١١﴾

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
 تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَنَّوْنَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ
 وَالنَّارُ مَشْوَى لَهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ
 الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ يَدِينَا
 مِنْ رِبِّهِ كَمَنْ زَيْنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ
 الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ
 يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى
 وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ
 وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمِنْهُمْ مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ
 حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ ءَانِفًا
 أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ
 أَهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَءَانَّهُمْ يَقُونَهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا
 السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ
 ذِكْرُهُمْ ﴿١٨﴾ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَسْتَغْفِرُ لَذُنُوبِكَ
 وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ ﴿١٩﴾

وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ
 مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
 يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ
 طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ
 لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴿٢٠﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا
 فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ
 فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٢﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلَمْ يَكُنْ
 أَمْرٌ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ أُرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ
 مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ
 لَهُمْ ﴿٢٤﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ
 اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ
 ﴿٢٥﴾ فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
 وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ أَتَّبَعُوا مَا اسْتَحْطَ اللَّهُ
 وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٧﴾ أَمْ حَسِبَ
 الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَنَهُمْ ﴿٢٨﴾

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعَرَفْتَهُمْ فِي
 لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ
 الْمُجْتَهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوا أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
 لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا
 أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا
 وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ
 وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا
 الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهُوَ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُتِجُوا بُيُوتَكُمْ أَجُورَكُمْ
 وَلَا يَسْأَلَكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُحْفِكُمْ
 تَبَخَّلُوا وَلَا تُخْرِجُوا أَصْغَرَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَآأَنْتُمْ هَآؤَ لَا تُدْعَوْنَ
 لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ
 فَإِنَّمَا يَبْخُلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ
 تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ ﴿٣٨﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. تسهیل را تعریف نموده و به مورد آن در قرآن اشاره فرمایید.
۲. اماله را تعریف کرده و بنویسید چه کلمه‌ای در قرآن اماله می‌گردد؟
۳. اشمام را تعریف کرده و بنویسید چه کلمه‌ای در روایت حفص از عاصم اشمام می‌گردد؟
۴. کدام سوره‌ها در قرآن کریم دارای سجده‌ی واجب است؟ شرایط وجوب سجده را بیان کنید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

فصل پنجم:

احکام وقف، وصل و ابتدا

دستبردین مومن ادری قورقانی علی

احکام وقف، وصل و ابتدا (۱)

📖 اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. وقف و ابتدا را تعریف کنند.
۲. ضرورت آشنایی با وقف، وصل و ابتدا را بازگو نمایند.
۳. ملاک وقف را توضیح دهند.
۴. اقسام چهارگانه‌ی وقف اختیاری را نام ببرند.
۵. وقف تام و وقف کافی را با ذکر یک مثال تعریف نمایند و هنگام قرائت قرآن موارد آن را به نیکویی رعایت کنند.
۶. سوره‌ی «فتح» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در درس‌های گذشته گام‌های خوبی برای تلاوت بهتر هدیه‌ی آسمانی خداوند و زیباتر خواندن این کلمات نورانی برداشتید. با مخارج حروف و تمایز آنها با حروف مشابه، صفات ذاتی حروف و احکام مهم حروف نظیر تفخیم و ترقیق آشنا شدید و این قواعد را در کلمات قرآنی به کار بستید. یکی از مهم‌ترین قواعدی که

در تجوید قرآن باید رعایت شود «وقف و وصل و ابتدا» ی به جا و مناسب است. این امر به قدری اهمیت دارد که نشانگر مهارت قاری قرآن و توانمندی او است. در این درس با ضرورت مراعات این قواعد در تلاوت قرآن، تعریف وقف و ابتدا، اقسام وقف و... آشنا می شوید و این قواعد را در کلمات قرآنی به کار می بندید.

جایگاه وقف و ابتدا در قرائت قرآن کریم

یکی از امور بایسته برای قاریان قرآن، آشنایی با دانش وقف و ابتداء است. علمی که در آن مواضع مناسب وقف و وصل از جایگاه های نامناسب شناخته شده و مکان های مناسب برای ابتداء پس از وقف مشخص می شود.

قاری قرآن همواره باید تلاش کند تا کلام الهی را به بهترین شکل، تلاوت کند و برای حصول این نتیجه، توجه عمیق به مفاهیم آیات قرآنی، یکی از شرایط و بلکه مهم ترین آنها است. وقف و ابتدا از جمله مسائلی است که به طور مستقیم و عمیق، با معانی قرآن مرتبط است. چرا که اگر در جاهایی که مناسب نیست وقف کنیم، مفهوم و معانی آیات تغییر می یابد و معانی نادرستی افاده می شود.

درباره ی اهمیت این دانش همین بس که امام علی علیه السلام در تفسیر آیه ی «وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیلاً»، حفظ وقوف را نیمی از ترتیل قرآن دانسته اند.^۱ از همین رو فقهای بزرگوار شیعه رعایت وقف و ابتدا را مستحب شمرده و وقف بر پایان هر آیه و نیز بر محل های وقف را نیکو دانسته اند.

برخی از پیشوایان قرائت، اجازه ی قرائت یا تعلیم را به شاگردان نمی دانند، مگر زمانی که محل های وقف و ابتدا را بدانند. حتی گروهی بر این عقیده بودند که اگر کسی محل صحیح وقف در قرآن را نشناسد، قرآن را نمی داند.^۲

ضرورت آشنایی با وقف، وصل و ابتدا

برای قاری قرآن ممکن نیست، مقدار قابل توجهی از آیات را با یک نفس و بدون

۱. «أَنَّهُ حِفْظُ الْوُقُوفِ وَ بَيَانُ الْحُرُوفِ»؛ مجلسی، بحار الأنوار، ج ۸۱، ص: ۱۸۸.

۲. رک: الجزری، النشر فی القرائات العشر.

وقف بخواند؛ پس لازم است برای تنفس و استراحت، جاهایی را انتخاب کند تا بر آنها وقف نماید. گاهی لازم است قاری وقف نماید تا معنای فاسدی توهم نشود. از سوی دیگر در بعضی مواضع نباید وقف نمود؛ چون معنای ناصحیحی افاده می شود که قطعاً مقصود خداوند نیست. برای مثال اگر کسی در آیه‌ی «إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي» آن یَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا» بر «لَا يَسْتَحْيِي» وقف نماید، قطعاً معنای فاسدی به دست می آید.

تعریف وقف و ابتدا

وقف عبارت است از «قطع صدا در آخر کلمه به مدت کوتاهی برای تجدید نفس، با قصد ادامه‌ی قرائت». ابتدا به معنای «آغاز تلاوت، پس از وقف» است.

عوامل مؤثر در شناخت وقف و ابتدا

برای یادگیری وقف و ابتدا به صورت کامل و تخصصی، آشنایی با برخی دانش‌ها ضروری است؛ ادبیات عرب، لغت، تفسیر، قرائات، فقه از مهم‌ترین آنها است.

ملاک وقف

برخی معیار وقف در آیات قرآن را قطع نفس و گروهی اتمام آیه قرار داده‌اند. اما اکثر علمای علوم قرآنی بر این اعتقادند که نه می‌توان وقف را به قطع نفس واگذار کرد و به قاری اجازه داد که به هر جای قرآن می‌رسد، وقف کند و نه می‌توان موارد آن را منحصر به رئوس آیات دانست و در موارد دیگر جایز ندانست. بلکه وقف و کمال و نقصان آن، منوط به اتمام یا عدم اتمام معنا است، چه در رأس آیه باشد و چه در اواسط آیه.

اقسام وقف

مشهورترین نظریه، تقسیم کلی وقف به دو گونه‌ی اختیاری و اضطراری است. وقف اختیاری آن است که قاری با تشخیص اینکه عبارت دارای معنای مفیدی است، اختیاراً بر آن وقف نماید. در مقابل اگر قاری به ناچار بر عبارتی که دارای معنای مفیدی نیست وقف نمود، وقف اضطراری است.

وقف اختیاری با توجه به میزان تمام، مفید و کامل بودن معنا دارای اقسام سه‌گانه‌ی «تام، کافی، حسن» است. مبنای این تقسیم بندی ارتباط دو جمله‌ی قبل و بعد از محل وقف می‌باشد. این رابطه بر دو قسم است: رابطه‌ی لفظی و رابطه‌ی معنوی.

الف) رابطه‌ی لفظی

هرگاه از نظر دستور زبان عربی (علم نحو)، میان دو عبارت رابطه‌ای اعرابی وجود داشته باشد که به یکدیگر وابسته و بدون دیگری ناقص باشند، می‌گویند رابطه‌ی لفظی دارند. به طوری که قسمت اول، عامل اعراب در قسمت دوم باشد و یا بالعکس. مانند: «أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» که «الصِّرَاطَ» مفعول است و عامل آن فعل «اهد» است.

ب) رابطه‌ی معنوی

مراد از رابطه‌ی معنوی آن است که از نظر معنا و موضوع به هم وابسته باشند. مانند جایی که جمله‌ی دوم، توضیح و بیان جمله‌ی اول بوده و یا به ذکر علت و حکمت آن پردازد. همچون آیات ۶ و ۷ سوره‌ی بقره که شرح حال کافران را بیان می‌نماید:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشْوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

با اینکه این دو آیه رابطه‌ی اعرابی ندارند و جمله‌ی دوم به اصطلاح استینافیه است، ولی چون هر دو آیه در مورد گروه کافران و ویژگی‌های آنها سخن می‌گویند،

رابطه‌ی معنوی دارند.

میان دو جمله یا دو عبارت و حتی دو کلمه یکی از فرض‌های زیر متصور است:

۱- عدم وجود رابطه لفظی و معنوی (وقف تام)

۲- فقط وجود رابطه معنوی (وقف کافی)

۳- وجود رابطه لفظی که لازمه آن رابطه معنوی می‌باشد ولی جمله اول گاهی

مفهوم است (وقف حسن) و زمانی نامفهوم می‌باشد (وقف قبیح).

میان دو کلام یا دو عبارت از یک کلام یا دو لفظ از یک عبارت، یکی از فرض‌های زیر

متصور است:

۱- نه رابطه‌ی لفظی وجود داشته باشد و نه رابطه‌ی معنوی.

حال با توجه به این نکته به بررسی انواع وقف می‌پردازیم.

همان‌طور که گفته شد انواع وقف، براساس رابطه‌ی لفظی و معنوی بر چهار قسم

است: تام، کافی، حسن، قبیح.

۱. وقف تام

هرگاه دو عبارت به گونه‌ای باشد که هریک به تنهایی مستقل و مفید معنا باشد و بین آنها هیچ گونه رابطه‌ی لفظی و معنوی برقرار نباشد، وقف بین آن دو «وقف تام» است. در این صورت هم وقف بر آن بسیار نیکو است و هم ابتدا از عبارت دوم، بسیار پسندیده است. این نوع وقف پس از تمام شدن یک قصه، کلام و موضوع می‌باشد و معمولاً در رأس آیات است، گرچه در اواسط آیات نیز یافت می‌شود؛ مانند:

۱. مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

(حمد / ۴ و ۵)

۲. أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * وَقَف تَام

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا

يُؤْمِنُونَ (بقره / ۶ و ۵)

۳. مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ

هَوَاءٌ * وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ

الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخْرِنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُحِبِّ دَعْوَتَكَ

وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ أُولَئِكَ تَكُونُوا أَقْسَمُ مِنْ قَبْلُ

مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ (ابراهيم / ۴۳ و ۴۴)

مثال برای وقف تام در وسط آیه:

۱. كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ * وقف تام
وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمْ
الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ (آل عمران / ۱۱۰)

۲. هَذَا ذِكْرُ * وقف تام وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَّثَابٍ (ص / ۴۹)

مهارت افزایی (۱): پس از بررسی مثال های زیر، مکان وقف تام در هر یک را مشخص فرمایید.

۱. ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ
لَّهُ فِيهَا حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ (شوری / ۲۳)

۲. الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُم بِالْإِثْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
* الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي
يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ... (بقره / ۲۷۴ و ۲۷۵)

۳. الَّذِينَ آتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ، كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ

خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (انعام/ ۲۰)

۴. ... وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ * لَيْسَ الْبِرَّ

أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ... (بقره/ ۱۷۶ و ۱۷۷)

۵. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * أَلَمْ * ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ

هُدًى لِلْمُتَّقِينَ (بقره/ ۱ و ۲)

۲. وقف کافی

چنانچه دو عبارت به گونه ای باشد که بین آنها رابطه ی لفظی نباشد، ولی از نظر موضوع و سیاق مطلب پیوستگی (رابطه ی معنوی) داشته باشد، وقف میان آن دو عبارت، «وقف کافی» است. این وقف را بدین جهت کافی نامیده اند که می توان بدان اکتفاء نمود زیرا: از نظر لفظ کامل بوده و نیازی به جمله بعد ندارد هر چند از نظر معنی به جمله مابعد مربوط می شود. در وقف کافی، وقف بر عبارت اول و ابتدا از عبارت دوم جایز است و نیز در صورت توانایی می توان به جهت تعلق معنوی، دو عبارت را به یکدیگر وصل نمود. مانند وقف بر عبارت «فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا» در آیه ی:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وقف کافی وَلَهُمْ عَذَابٌ

أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (بقره/ ۱۰)

مهارت افزایی (۲): پس از بررسی مثال های زیر مکان وقف کافی را مشخص نمایید.

۱. يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَمَا يُخَدِّعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ (بقره / ۹)

۲. وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْتُمُنْ كَمَا ءَامَنَ
السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ (بقره / ۱۳)

۳. الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا
لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (بقره / ۲۲)

۴. إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا
فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ...
(بقره / ۲۶)

۵. قَالَ يَتَادُمُ أَنْبِيُّهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ
أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا كُنْتُمْ تَكْنُمُونَ (بقره / ۳۳)

مهارت افزایی (۳): سوره ی «فتح» را با توجه به قواعد وقف و ابتدا و قواعدی که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ
وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾
وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
الْمُؤْمِنِينَ لِيَزِدَّهُمْ إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤﴾ لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّتِ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْرًا عَظِيمًا ﴿٥﴾ وَيُعَذِّبُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ
بِاللَّهِ ظَنِّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾ وَلِلَّهِ جُنُودُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ
 فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ
 اللَّهُ فَمُسْوًى لَهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ
 مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ
 بِالسِّنْتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ
 شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
 خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى
 أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا سَوْءًا
 وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا
 أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 يَعْظُرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا
 رَحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى
 مَغَانِمَ لَتَأْخُذُوا هَذَا زُرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا
 كَلِمَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَكُمُ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ
 فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سِتْرُ عَوْنٍ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
 نَقْبِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا
 وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ
 عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ
 وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ
 الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
 فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ
 كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمْ اللَّهُ
 مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ
 النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا
 مُسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا
 وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَتَلْتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا
 لَوَلَّوْا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ
 اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ
 بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمْ
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ
 مَعَكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحَلَّهُ، وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ مُؤْمِنَاتٌ
 لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوُّوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ
 لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَو تَزَلَّوُا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ
 كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
 عَلَى رَسُولِهِ، وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى
 وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾
 لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ
 الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ مُخْلَقِينَ رِءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ
 لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ
 فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ
 الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ، وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ
 تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ
 فِي وُجُوهِهِمْ مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ
 فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَفَازَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ
 عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ
 ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. ضرورت آشنایی با وقف، وصل و ابتدا را تبیین نمایید.
۲. اقسام چهارگانه‌ی وقف اختیاری را نام ببرید.
۳. با ذکر مثال رابطه‌ی لفظی و معنوی میان عبارات قرآن را توضیح دهید.
۴. وقف تام و وقف کافی را با ذکر یک مثال تعریف نمایید.
۵. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

احکام وقف، وصل و ابتدا (۲)

📖 اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. وقف حسن را با ذکر مثال توضیح دهند.
۲. وقف قبیح را با ذکر مثال توضیح دهند.
۳. موارد وقف قبیح را بازگو نمایند.
۴. در عبارت‌های مختلف قرآنی، هریک از اقسام چهارگانه‌ی وقف اختیاری را از یکدیگر تشخیص داده و به نیکویی رعایت کنند.
۵. سوره‌ی «حجرات» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

در درس قبل با مباحث اساسی در باب وقف و ابتدا آشنا شدید و ضرورت مراعات این قواعد را دانستید و در تمرین‌ها دو وقف از اقسام وقف اختیاری یعنی وقف تام و وقف کافی را تمرین کردید. در این درس، با دو قسم دیگر از وقف اختیاری یعنی وقف حسن و وقف قبیح آشنا می‌شوید و آنها را در کلمات قرآنی به کار می‌بندید.

۳. وقف حسن

وقف حسن وقف بر عبارتی است که با عبارت بعدی تعلق لفظی داشته به گونه‌ای که عبارت مابعد بدون آن که مفهوم نباشد. این وقف را چون دارای معنای مفیدی است «حسن» نامیده‌اند ولی ابتدای از مابعد صحیح نبوده و می‌بایست از محل مناسب ماقبل ابتدا نمود. مانند وقف بر کلمه‌ی «قُلُوبِهِمْ» در آیه‌ی:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشْوَةً

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (بقره/۷)

وقف در موارد زیر حسن می‌باشد:

۱- وقف میان فعل و مفعول له (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ *)

هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ (بقره/ ۱۸۵)

۲- وقف میان لام تعلیل و متعلق آن (هُوَ سَمَنَكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا *)

لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ (حج/ ۷۸)

۳- وقف میان بدل و مبدل منه (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ * غَيْرِ الْمَغْضُوبِ

عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فاتحه/ ۷

۴- وقف میان فعل قسم و متعلق آن (فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ * لَشَهِدْنَا أَحَقُّ مِنْ

شَهِدَتِيهِمَا وَمَا أَعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ) مائده/ ۱۰۷

۵- وقف میان صفت و موصوف (وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ

لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) بقره/ ۲۵؛ (يَنْزَكِرِيَا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ *

أَسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا) مریم/ ۷

۶- وقف میان حال و صاحب حال (حَقَّ إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَأَيُّهَا

النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسْكَنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ * وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) نمل / ۱۸

۷- وقف میان فعل طلب و جواب (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي * يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

وَيَغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) آل عمران / ۳۱

۸- وقف میان فعل و مفعول مطلق (وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ * نَصْرًا عَظِيمًا) فتح / ۳

مهارت افزایی (۱): پس از بررسی عبارت های زیر مکان وقف حسن را مشخص نمایید.

۱. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (حمد/۱)

۲. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (حمد/۲)

۳. أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (حمد/۶ و ۷)

۴. وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (بقره/۵۳)

۴. وقف قبیح

وقفی است که هیچ یک از دو عبارت، جمله‌ی مفیدی نبوده و رابطه‌ی لفظی و معنوی به یکدیگر داشته باشند و یا دارای مفهومی باشد که مورد قصد و اراده‌ی متکلم نیست.
مانند وقف بر:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا (بقره / ۶)

وَمَا يَخْدَعُونَ (بقره / ۹)

وَمِنَ النَّاسِ (بقره / ۸)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ (بقره / ۱۳)

تذکر وقف بر عبارت مفهومی که مورد قصد و اراده متکلم نیست قبیح می باشد،
مانند وقف بر لا تقربوا الصلوة.
بنابراین وقف قبیح دارای مراتب زیر می باشد:

الف) وقف بر عبارتی که دارای مفهوم نسبی بوده ولی سکوت بر آن صحیح نباشد.
مانند:

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا (بقره / ۱۰۴)

ب) وقف بر عبارتی که دارای معنای مفیدی نباشد. مانند:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا (بقره / ۶)

(ج) وقف بر عبارتی که موجب تغییر و فساد معنا شود. مانند:

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ (بقره/ ۲۷)

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ (ماعون: ۴)

(د) وقف بر عبارتی که موجب فساد کلام شده و کفرآمیز شود. مانند:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيٰ (بقره/ ۲۶)

وقف قبیح به هیچ وجه صحیح نبوده و باید از آن پرهیز شود، به ویژه اگر موجب فساد یا تغییر در معنا شود.

مورد اول و دوم را وقف «ناقص» و مورد سوم «قبیح» و چهارم را «اقبح» یا «کفران» نامیده‌اند. در کتب وقف و ابتدا موارد متعددی را برای وقف قبیح بر شمرده‌اند که وقف بر آن‌ها اضطراری است برخی از این موارد بدین شرح است:

۱- وقف میان کلمات مرکب مانند:

إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ * عَشَرَ كُوكِبًا يُوسِفَ / ۴

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا * عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ تَوْبَةِ / ۳۶

۲- وقف میان مضاف و مضاف الیه (فَأَنبِأَهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي

* إِسْرَءِيلَ وَلَا تَعْدِبْهُمْ) طه/ ۴۷

۳- وقف میان فعل و فاعل (كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ * اللَّهُ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمُ) شوری/ ۳

۴- وقف میان فعل یا شبه فعل و مفعول به (وَءَاتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ * ذَوِي

الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ) بقره/ ۱۷۷،

(إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ * خَلِيفَةً) بقره/ ۳۰

۵- وقف میان مبتدا و خبر (الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ * طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ

مَغَابِرٍ) رعد/ ۲۹

۶- وقف میان اسم «إِنَّ» و خبرش (إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ * إِنَّا

لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا) كهف/ ۳۰

۷- وقف میان اسم «كَانَ» و خبرش (وَمَا كَانَ اللَّهُ * لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ)

انفال/ ۳۳

۸- وقف میان اسم «كَادَ» و خبرش (وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا * لِيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا

سَمِعُوا الذِّكْرَ) قلم/ ۵۱

۹- وقف میان اسم «لَا يَنْفِي جَنَسٍ» و خبرش (ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ * فِيهِ) بقره/ ۲

۱۰- وقف میان شرط و جواب آن (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ * قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ

مُصْلِحُونَ) بقره/ ۱۱

۱۱- وقف میان مستثنی و مستثنی منه (وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا

لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا * إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ) اعراف/ ۱۱

۱۲- وقف میان ماده قول و مقول قول (قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا * أَنْطَعِمُ

مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) یس/ ۴۷

مهارت افزایی (۲): پس از بررسی عبارت های زیر مکان وقف قبیح را مشخص نمایید.

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (بقره/ ۲۴)

مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى
وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ (احقاف/ ۳)
وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ
(بقره/ ۴۵)

وَإِذَا أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا (بقره/ ۸۳)

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَبِئْسَ اللَّهُ
لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (آل عمران/ ۶۲)

مهارت افزایی (۳): پس از بررسی عبارت های زیر نوع وقف در مواضع مشخص شده را بیان نمایید و داخل مربع بنویسید.

۱. قَالَ الْخَوَارِثُونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ

بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (آل عمران / ۵۲)

۲. قُلْ يَٰأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَ

بَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا... (آل عمران / ۶۴)

۳. يَٰأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتْ

التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ؕ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

(آل عمران / ۶۵)

۴. يَٰأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهَرِ

الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا ءَامِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ...

(مائده / ۲)

۵. يَٰأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَغَسِّلُوا

وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ

وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ...

٦. لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

□ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ

الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ □ وَأُمُّهُ، وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

... (مائده/١٧)

٧. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْم * غُلِبَتِ الرُّومُ □ * فِي أَدْنَى

الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ □ * فِي

بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ

الْمُؤْمِنُونَ □ * يَنْصُرُ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ

الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (روم/١ تا ٥)

٨. وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا □ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي

فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ (غل/١٥)

٩. وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ □ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ

لَهُمْ □ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِيَ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (ابراهيم/٤)

۱۰. لَهُ مُعَقِّبَتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ

أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا

بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ

وَمَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ (رعد/ ۱۱)

مهارت افزایی (۴): آیات سوره ی «حجرات» را با توجه به قواعد وقف و ابتدا و قواعدی که تاکنون آموخته اید، تلاوت فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ

فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ

لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ

يُغْضُونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ

قُلُوبَهُمْ لِلنَّقَاةِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ

يُنَادُونَكَ مِنَ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿٥﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا
 أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهْلَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾
 وَاعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ
 وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ
 الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾
 فَضَلَا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِن طَائِفَتَانِ
 مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ آفَقَتَا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِن بَغَتْ إِحْدَاهُمَا
 عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِن فَاءَتْ
 فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
 ﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
 لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَسْخَرَكُم مِّن قَوْمٍ
 عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءً مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا
 مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ
 الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ
وَلَا تَحْسَسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعضُكُمْ بَعضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن
يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ
شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتَقَى اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَامَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِن
قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيْمَنُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا
وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ
الصَّٰدِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ بَلِ اللَّهُ
يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْتُكُمْ لِلْإِيْمَنِ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ
يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

بیشتر بدانیم

۱. وقف به حرکت و وصل به سکون یکی از مباحثی است که ترک آن در قرائت نماز مورد تأکید مراجع عظام تقلید قرار گرفته است. برخی ترک آن را احتیاط مستحب و برخی احتیاط واجب دانسته‌اند. وقف به حرکت آن است که حرکت آخر کلمه را بگوید و میان آن کلمه و کلمه بعدش فاصله دهد. وصل به سکون آن است که حرکت آخر کلمه‌ای را نگوید و آن کلمه را به کلمه بعدش بچسباند.

۲. لازمه‌ی شناختن محل‌های وقف و ابتدا، آشنایی با ادبیات عرب و معانی آیات قرآن می‌باشد و معمول مردم، با آن آشنایی کافی ندارند. به این جهت علمای قرائت، علامت‌هایی را وضع کرده‌اند تا راهنمایی باشد برای شناخت محل‌های مناسب برای وقف و ابتدا. مهم‌ترین آنها علائم وقف سجاوندی و به شرح ذیل می‌باشد:

«**م**»: نشانه‌ی وقف «لازم» است. به موجب این علامت، وقف حتمی است و چنانچه به وصل خوانده شود، معنی کلمه تغییر پیدا می‌کند. مانند:

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ
ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ (انعام/ ۳۶)

با بررسی موارد وقف لازم، درمی‌یابیم که در میان آنها وقف «تام»، «کافی» و حتی «حسن» به چشم می‌خورد.

«**ط**»: نشانه‌ی وقف «مطلق» است. به موجب این علامت، تأکید می‌شود که در این موضع، وقف شود و ابتدا به مابعد نیز بسیار نیکو است، زیرا معنی جمله تمام است و مابعد آن نیز ارتباطی به ماقبل ندارد. مانند:

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (بقره/ ۱۰۷)

برخی مواردی که از این علامت استفاده شده با «وقف تام» تطابق داشته و برخی با «وقف کافی».

«ج»: نشانه‌ی وقف «جایز مستوی الطرفین» می‌باشد. به موجب این علامت، وقف و وصل هر دو جایز است. مانند:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا
بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى (کهف/۳۱)

مواردی که از این علامت استفاده شده است، با وقف کافی تطابق دارد.

«ز»: نشانه‌ی وقف «مجوز لوجه» است. به موجب این علامت، وقف جایز است، ولی وصل آن بهتر است و در جایی قرار داده می‌شود که سبب وقف و وصل هر دو موجود است، ولی جهت وصل قوی‌تر باشد، مانند:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (بقره/۱۰)

وقف «مجوز» می‌تواند وقف کافی باشد. البته نسبت به وقف جایز، ارتباط معنوی تنگاتنگ‌تری میان دو عبارت وجود دارد که وصل آن اولویت می‌یابد.

«ص»: نشانه‌ی وقف «مرخص» است. این علائم در جاهایی قرار داده می‌شود که کلام طولانی بوده و خواندن آن با یک نفس ممکن نباشد، بنابراین در صورت کمبود نفس، وقف جایز است و بعد از وقف، اعاده‌ی کلام هم لازم نیست زیرا کلام با وجود ارتباط با ماقبل، دارای مفهوم می‌باشد. مانند:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۖ وَأَنْزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً (بقره/۲۲)

وقف «مرخص» با وقف «حسن» تطابق دارد.

«**لا**»: نشانه‌ی وقف «ممنوع» می‌باشد. این علامت در وقف «قبیح» نشانه‌ی عدم جواز وقف است. البته در این صورت ابتدای از ما بعد هم صحیح نیست. مانند:

... وَلَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ
مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (بقره/۰۲۱)

علامت «لا» در وقف «حسن» نشانه‌ی عدم جواز ابتدا از مابعد می‌باشد. در این مورد چنانچه به جهت اتمام نفس و غیر آن، ناگزیر به وقف شویم، باید بلافاصله از محل مناسبی قبل از موضع وقف، ابتدا شود. زیرا جمله‌ی مابعد کاملاً به ماقبل ارتباط دارد. مانند:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أُنْزِلَ رَبُّكُمْ قَالَُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (نحل/۴۲)
این علامت در آخر آیات نیز می‌آید که در این موارد اگر چه وقف جایز است، ولی وصل از هر جهت بهتر است. مانند:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى * عَبْدًا إِذَا صَلَّى (علق/۱۰ و ۹)

اضافه بر نشانه‌های فوق که مربوط به «سجاولندی» است، متأخرین نشانه‌های دیگری نیز برای وقف وضع کرده‌اند که به ترتیب زیر می‌باشد:

«**قل**»: نشانه‌ی «اولویت وقف» است. مانند:

يَخْضُ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
(آل عمران/۷۴)

این علامت شبیه وقف مطلق (ط) است.

« صل: نشانه‌ی «اولویت وصل» است. مانند:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ
دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي
لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (بقره/ ۶۸۱)

این علامت شبیه وقف مجوز (ز) است.

« ❖ ❖ » نشانه‌ی وقف «معانقه» است. به سبب این علامت، وقف در هر دو مورد با هم جایز نیست. بلکه وقف در یک موضع، موجب وصل موضع دیگر می‌باشد. مانند:

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (مائده/ ۲۶)

در این آیه چنانچه عبارت «اربعین سنة» ظرف برای «محرمه عليهم» باشد وقف بر کلمه «سنة» صحیح می‌باشد ولی در صورتی که بر «محرمه عليهم» وقف شود عبارت «اربعین سنة» متعلق به «یتیهون فی الارض» می‌گردد و حرمت و ورود بنی اسرائیل به بیت المقدس ابدی خواهد بود.

۳۳۶

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. وقف حسن و وقف قبیح را با ذکر یک مثال تعریف نمایید.
۲. موارد وقف قبیح چیست؟ یک مثال برای هر یک بنویسید.
۳. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

احکام وقف، وصل و ابتدا (۳)

اهداف درس

انتظار می‌رود بعد از مطالعه‌ی این درس و انجام تمرین‌های عملی، دانش‌پژوهان عزیز بتوانند:

۱. ابتدای بعد از وقف و دو قسم کلی آن را بیان کنند.
۲. هریک از اقسام چهارگانه‌ی ابتدای بعد از وقف را با ذکر یک مثال توضیح دهند.
۳. در عبارت‌های قرآنی ابتدای بعد از وقف را به نیکویی رعایت نمایند.
۴. سکت را با ذکر یک مثال توضیح دهند.
۵. آیات سوره‌ی «ق» را با رعایت قواعد تجویدی که تاکنون آموخته‌اند، تلاوت نمایند.

رعایت هریک از اقسام وقف متناسب با عبارت‌های قرآنی، که در درس‌های قبل آموختید علاوه بر آنکه گامی دیگر در قرائت نیکوی قرآن است، طلیعه‌ای برای فهم مفاهیم قرآنی نیز می‌باشد. ابتدای مناسب بعد از وقف نیز همین دو ویژگی را دارد؛ یعنی قرائت نیکوتر و فهم اولیه از آیات قرآن کریم. برای تحقق این منظور در این درس، ابتدای بعد از وقف و اقسام مختلف آن را تبیین می‌کنیم؛ به علاوه قاعده‌ی سکت در برخی از عبارت‌های قرآنی را که شبیه وقف می‌باشد، توضیح می‌دهیم.

ابتداء بعد از وقف

این مبحث نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. زیرا قاری قرآن همیشه بعد از وقف، خود را موظف می‌بیند که از بهترین محل، شروع کند. به طور کلی ابتدا به دو نوع «جایز و غیر جایز» تقسیم می‌شود. ابتدای جایز عبارت است از ابتدای تام، کافی و حسن و ابتدای غیرجایز همان ابتدای قبیح می‌باشد.

انواع ابتدا بعد از وقف

۱. ابتدای تام

ابتدایی را گویند که هیچ‌گونه وابستگی لفظی و معنوی به ما قبل خود نداشته باشد؛ به عبارت روشن‌تر می‌توان گفت: هرگاه وقف بر کلمه‌ای تام باشد، ابتدای از مابعدش نیز تام خواهد بود؛ مانند ابتدا به «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا» در آیه ۶ سوره ی بقره.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ (بقره / ۸)

يَأْتِيهَا النَّاسُ (بقره / ۲۰)

۲. ابتدای کافی

ابتدایی را گویند که از نظر معنوی به کلام قبلش وابسته باشد، ولی از نظر لفظی هیچ‌گونه رابطه‌ای با آن نداشته باشد؛ به عبارت دیگر هرگاه وقف بر کلمه‌ای کافی باشد، ابتدای به مابعدش نیز کافی خواهد بود. مانند ابتدا به «أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ...» در آیه ۵ سوره ی بقره.

۳. ابتدای حسن

ابتدایی را گویند که با کلمه یا عبارت قبل از خود رابطه‌ی لفظی و معنوی دارد، ولی خود دارای معنای مفیدی است؛ مانند ابتدا به

قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (بقره / ۱۱)

قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ (بقره / ۱۴)

ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَّهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ (بقره / ۱۷)

فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ (بقره / ۲۲)

قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَبِهًا (بقره / ۲۵)

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (بقره / ۲۲)

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (بقره / ۲۸)

لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (بقره / ۵۳)

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (بقره / ۵۲)

۴. ابتدای قبیح

ابتدای قبیح، ابتدا نمودن از عبارتی است که موجب تغییر و خلل در معنای منظور از آیه می‌شود. مانند ابتدا کردن به جمله‌های «اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا»، (بقره/۱۱۶) و «إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ» (آل عمران/۱۸۱)

توجه به این نکته نیز ضروری است که معمولاً ابتدا کردن به کلمه‌ی مابعد وقف حسن و قبیح، غیرجایز است. حال اگر قاری بر موردی وقف کرد که حسن است، و یا به اضطرار مرتکب وقف قبیح شد، چنانچه رأس آیه نباشد، باید برگردد و از جای مناسب آغاز کند؛ به طور مثال اگر قاری آیه‌ی «هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»، (بقره/۲۹) را تلاوت نمود و به ناچار در «إِلَى السَّمَاءِ» وقف کرد، باید مجدداً از کلمه‌ای آغاز کند که وافی به مقصود باشد و بر او است که از «ثُمَّ أَسْتَوَىٰ» آغاز نماید.

مهارت افزایی (۱): با بررسی عبارت‌های زیر و آیات و عبارت قبل از آن نوع ابتدا را مشخص فرمایید.

۱. لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي (یس/۲۲)

۲. وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ

بِمُؤْمِنِينَ (بقره/۸)

٣. يَأْتِيهَا النَّاسُ أَعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (بقره/٢١)

٤. خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشْوَةً
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (بقره/٧)

٥. نَحْنُ أَبْنَاؤُ اللَّهِ وَأَحِبُّوهُ (مائده/١٨)

٦. إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ (مائده/٧٢)

٧. يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ (مائده/٦٤)

٨. إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ (مائده/٧٣)

٩. إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (بقره/٣٠)

١٠. وَمَتَّعْ إِلَى حِينٍ (بقره/٣٦)

١١. فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ (بقره/٥٤)

١٢. نَزَى اللَّهُ جَهْرَةً (بقره/٥٥)

سَکَت

یکی از قواعد تجوید که معمولاً در زمره‌ی مباحث وقف و ابتدا مورد بحث قرار می‌گیرد، «سکت» است. «سکت» عبارت است از «قطع صدا توسط قاری، برای مدت کوتاهی بدون تجدید نفس».

در صورت رعایت نکردن «سکت» در این موارد امکان ایجاد توهّم در معنا و مفهوم آیات وجود دارد. بنابراین فایده‌ی این قاعده، جلوگیری از فهم نادرست این آیات برای شنونده است.^۱

مدت سکت معمولاً کوتاه‌تر از زمان وقف است. بنا بر روایت حفص از عاصم چهار موضع در قرآن مجید به شرح زیر سکنه دارد.

۱. آیه‌ی اول سوره‌ی کهف، بعد از کلمه‌ی «عِوَجًا» به شرط وصل به آیه‌ی دوم، هر چند وقف بر پایان آیه ترجیح دارد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا
﴿١﴾ قِيمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ
الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾

۱. برای توضیح بیشتر به کتاب‌های تجویدی و تفسیری مراجعه شود.

۲. آیه‌ی ۵۲ سوره‌ی یس، بعد از کلمه‌ی «مَرَقِدِنَا» به شرط وصل به جمله‌ی بعد، هر چند وقف بر آن اولویت دارد:

قَالُوا يَنْوِيْلُنَا مِنْ بَعَثَنَا مِنْ مَّرَقِدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ
وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

۳. آیه‌ی ۲۷ سوره‌ی قیامه، بعد از کلمه‌ی «مَنْ»:

وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿٢٧﴾

۴. آیه‌ی ۱۴ سوره‌ی مطففین، بعد از کلمه‌ی «بَلَّ»:

كَلَّا بَلَّ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

مهارت افزایی (۲): سوره‌ی «ق» را با توجه به قواعد وقف و ابتدا و قواعدی که تاکنون آموخته‌اید، تلاوت فرمایید.

۳۳۳

پرسش‌ها و تمرین‌ها

۱. ابتدای بعد از وقف و دو قسم کلی آن را توضیح دهید.
۲. هریک از اقسام چهارگانه‌ی ابتدای بعد از وقف را با ذکر یک مثال توضیح دهید.
۳. سکت چیست؟ با ذکر مواضع آن در قرآن، فایده‌ی آن را ذکر نمایید.
۴. تمرین‌های مهارتی درس را برای یکی از دوستان خود تلاوت نموده، به نقد قرائت یکدیگر بپردازید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ
رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٢﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ
حَفِیْظٌ ﴿٣﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِیْجٍ
﴿٤﴾ أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا
وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٥﴾ وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَالْقِیْنَاهَا رِوْاسِیَ
وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِیْجٍ ﴿٦﴾ تَبْصِرَةٌ وَذِكْرٌ لِكُلِّ عَبْدٍ
مُنِیبٍ ﴿٧﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ
وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٨﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴿٩﴾
رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١٠﴾ كَذَبَتْ
قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١١﴾ وَعَادُ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ
لُوطٍ ﴿١٢﴾ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ
﴿١٣﴾ أَفَعَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٤﴾

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ، وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ
 مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَنْتَلَقَى الْمَتَلَقِيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ
 ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ
 الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ
 يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ
 كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ
 ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَتِيدٍ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيََا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ
 عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَّنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿٢٥﴾ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا
 ءَاخِرًا فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ
 وَلَٰكِن كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْصِمُوهُ لَدَىٰ وَقَدْ قَدَمْتُ
 إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ لَدَىٰ وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾
 يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتْ
 الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ
 ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا
 بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي
 الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِّمَن كَانَ
 لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا
 مِن لُّغُوبٍ ﴿٣٨﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
 قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ
 وَأَدْبَرَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾ وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مَن مَّكَانٍ قَرِيبٍ
 ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا
 نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ
 عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ
 وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرَ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

فهرست منابع

الف) كتابها

۱. قرآن كريم.
۲. نهج البلاغه (للصبحي صالح)، قم، هجرت، ۱۴۱۴.
۳. ابن اثير جزري مبارك بن محمد، النهاية في غريب الحديث والأثر، قم، مؤسسه مطبوعاتي اسماعيليان، ۱۳۶۷ ش، چ ۴.
۴. الجزري، محمد بن محمد بن علي بن يوسف، تحقيق: محمد سالم محيس، قاهره، مكتبة القاهرة. بی تا.
۵. ابن انباري محمد بن قاسم، الايضاح في الوقف والابتداء، دمشق، مجمع اللغة العربية، ۱۳۹۰ ق.
۶. انيس ابراهيم، ترجمه ي ابوالفضل علامي و صفر سفيدرو، آواشناسي زبان عربي (ترجمه ي الاصوات اللغوية)، انتشارات اسوه.
۷. برقي، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، قم، دارالكتب الاسلاميه، ۱۳۷۱ ق، چ ۲.
۸. بنی هاشمی خمینی سيد محمد حسن، توضيح المسائل مراجع، قم، دفتر انتشارات اسلامي، زمستان ۱۳۸۳، چ ۱۱.
۹. بيگلري حسن، سرالبيان في علم القرآن، انتشارات كتابخانه ي سنائي، ج اول، ۱۳۶۸.
۱۰. جوهری اسماعيل بن حماد، الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربية)، بيروت- لبنان، دارالعلم للملايين، ۱۴۱۰ هـ ق، چ ۱.
۱۱. حصري محمود، معالم الاهتداء الي معرفة الوقف و الابتداء، ترجمه ي عیدی محمد خسرو شاهي محمد، انتشارات اسوه، ۱۳۷۵ ش، چ ۳.
۱۲. راغب اصفهانی حسين بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بيروت- دمشق، دار القلم- الدار الشاميه، ۱۴۱۲ ق، چاپ اول.

۱۳. راوندی کاشانی، فضل الله بن علی حسنی، النوادر، قم، دارالکتاب، چ ۱.
۱۴. سیف سید مهدی، قواعد روخوانی قرآن کریم (۲)؛ تهران، انتشارات اسوه، ج اول، ۸۷.
۱۵. سیوطی جلال الدین، الاتقان فی علوم القرآن، بیروت، دارالفکر.
۱۶. شاکر محمدکاظم، قواعد وقف و ابتدا در قرائت قرآن کریم، قم، انتشارات مؤسسه ی بوستان کتاب، ج هشتم، ۹۰.
۱۷. شهیدی محمدرضا، حبیبی علی، روانخوانی و تجوید قرآن کریم، قم، انتشارات مرکز مدیریت حوزه ی علمیه ی قم، ۱۳۷۳.
۱۸. شیخ حرعاملی محمد بن حسن، وسائل الشیعة، قم، مؤسسة آل البيت عليه السلام، ۱۴۰۹ ق، چ ۱.
۱۹. صدوق محمد بن علی بن بابویه، الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶، چ ۶.
۲۰. _____، عیون اخبار الرضا عليه السلام، تهران، شریف الرضی، ۱۳۷۸.
۲۱. طبرسی حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم، جمال، ۱۳۷۰، چ ۴.
۲۲. طبرسی فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
۲۳. علامی ابوالفضل، پژوهشی در علم تجوید، تهران، مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، انتشارات یاقوت، ۱۳۸۱ ش، چ ۳.
۲۴. عیاشی محمد بن مسعود، تفسیر العیاشی، تهران، المطبعة العلمیه، ۱۳۸۰، چ ۱.
۲۵. فاضل گروسی عبدالحسین، تجوید استدلالی، نشر شفا، ج اول، ۱۳۷۴.
۲۶. فراهیدی خلیل بن أحمد، کتاب العین، قم، نشر هجرت، ۱۴۰۹ ق، چ ۲.
۲۷. قدوری الحمد غانم، شرح المقدمة الجزریة، دمشق، دارالغوثانی للدراسات القرآنیة.
۲۸. کلینی محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، تهران، دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق، چ ۴.

۲۹. مجلسی محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربی،

۱۴۰۳ ق، چ ۲.

۳۰. مصطفوی سید حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، قم، انتشارات مرکز

نشر آثار علامه ی مصطفوی ج اول، ۸۵.

۳۱. مکی نصرالجریسی محمد، نهاییة القول المفید فی علم التجوید، قاهره، المكتبة

التوفیقیة، ۹۳.

۳۲. موسوی خمینی سید روح الله، تحریر الوسيلة، قم، مؤسسه ی مطبوعات دار

العلم، چاپ اول.

۳۳. _____، توضیح المسائل.

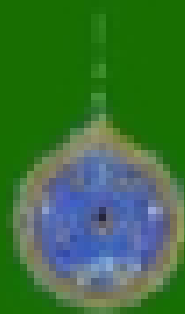
ب) نرم افزارها

۳۴. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، نرم افزار جامع الاحادیث.

۳۵. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، نرم افزار جامع التفاسیر.

۳۶. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، نرم افزار جامع فقه اهل البيت علیهم السلام.

تقریباً هشتاد و پنج سال است که نشر آمله، با هدف ارتقای سطح علمی و فرهنگی جامعه، در زمینه انتشار کتب و نشریات علمی، فرهنگی و ادبی فعالیت داشته است. در این راستا، نشر آمله با همکاری و مساعدت نهادهای مختلف، اقدام به انتشار کتب و نشریات علمی، فرهنگی و ادبی کرده است. در این راستا، نشر آمله با همکاری و مساعدت نهادهای مختلف، اقدام به انتشار کتب و نشریات علمی، فرهنگی و ادبی کرده است.

معاونت نشریات علمی، فرهنگی و ادبی
معاونت نشریات علمی، فرهنگی و ادبی
www.aml.com